

Zicht

2019 - 1

Tijdschrift voor gereformeerd zicht op politiek en maatschappij

Thema

Europa door populisme uitgedaagd

7 'De insteek moet zijn dat we de Europese Unie van binnenuit grondig gaan hervormen!'

Bert-Jan Ruissen

43 'Het opkomen voor vervolgde christenen, is een essentieel onderdeel van ons Europese politieke werk.'

Peter van Dalen

Europa door populisme uitgedaagd

1	Dromen of denken? Drammen of doen? <i>drs. Jan Schippers en drs. Johannes de Jong</i>	BLIKOPENER
2	Roepstemmen <i>drs. C. Blenk vdm</i>	BIJBELSTUDIE
6	Minder EU? Graag! En grondig hervormd <i>dr. Hans van de Breevaart en drs. Jan Schippers</i> <i>interviewen Bert-Jan Ruissen</i>	INTERVIEW
15	EU is een schietschijf <i>column door drs. Henk van den Berge</i>	FOCUS
16	Europa: christelijk? <i>dr. Hans van de Breevaart</i>	THEMA
25	'Brussel staat niet los van Den Haag'! <i>drs. Bas Belder</i>	KIJK VANUIT HET EP
31	De SGP tussen nationalisme en eurocentrisme <i>ir. Leen van der Waal</i>	THEMA
37	Groen van Prinsterer zag Europa als toneel van geestelijke strijd <i>dr. Klaas van der Zwaag</i>	POLITIEK KLASSIEK
42	In Brussel opkomen voor vrijheid van godsdienst heeft echt betekenis <i>Maarten van de Fliert interviewt drs. Peter van Dalen</i>	INTERVIEW
46	Wat Europa van Trump kan leren! <i>Karel van der Linden en Hans van de Breevaart</i> <i>interviewen Todd Huizinga</i>	INTERVIEW
57	Europese defensie: toekomstdroom of nachtmerrie <i>Henri Krooneman MA</i>	BRANDPUNT
58	De greep van China op Nederland en Europa <i>ing. Arnold Versteeg</i>	THEMA
62	Grenzen aan migratie naar Europa. Gesprek tussen Paul Scheffer en Theo Franken <i>dr. Hans van de Breevaart</i>	THEMA
70	Overwegingen bij de Europese stembus <i>drs. Jan Schippers</i>	THEMA
78	De barrières voor energiebesparende investeringen <i>Henk Kraijenoord MSc</i>	BEZINNING
83	Actueel pleidooi voor collectieve godsdienstvrijheid <i>mr. drs. Jaco van den Brink</i>	BEZINNING
87	Europa: erfenis, uitdagers en ommekeer <i>dr. Klaas van der Zwaag, dr. Hans van de Breevaart</i> <i>en drs. Jan Schippers</i>	BOEKENSCHAP
99	In shock, but where is the awe? <i>Column door dr. Hans van de Breevaart</i>	PERSPECTIEF

Since 2011, the activities of Sallux have been financially supported by the European Parliament. The liability for any communication or publication by Sallux, in any form and any medium, rests with Sallux. The European Parliament is not responsible for any use that may be made of the information contained therein.

Dromen of denken? Drammen of doen?

De Europese Unie wordt uitgedaagd door het populisme. Kort na de Tweede Wereldoorlog leek het een goede gedachte om de afzonderlijke nationale staten van Europa in een verband samen te brengen, zodat er een veiligheidswal zou ontstaan wanneer een van de landen 'ontspoorde' en mogelijk de neiging had om een oorlog te willen beginnen.

Wat met de beste bedoelingen begon, is in de loop van zestig jaar uitgedijd tot een Europese Unie die te veel van haar lidstaten vergt en te ver van de bevolking afstaat. Veel Europese politici dromen nog steeds van een Europese superstaat. Maar de meeste kiezers voelen zich daarbij niet thuis. Logisch, want in zo'n luchtkasteel kun je niet wonen.

In politieke zin heeft 'Europa' een legitimiteitsprobleem. 'Brussel' wordt door steeds meer kiezers gezien als een tegenmacht, ofwel als een overmacht, zonder draagvlak. Het is daarom zaak dat de lidstaten weer aan het roer komen te staan. En dat de leden van het Europees Parlement voor alles waakzaam zijn tegen het politieke machtsstreven van de Europese Commissie.

Zijn populisten in staat om het contact tussen de Europese politiek en het grondvlak weer te herstellen? Of wordt de Europese Unie lamgelegd door een sterke polarisatie tussen dromers en drammers? Deze editie van Zicht laat zien dat christenpolitici geen drammers of dromers zijn, maar principiële denkers en praktische doeners. Europese samenwerking is legitiem met het oog op gerechtigheid, vrede, vrijheid en welvaart. Bijbelse waarden en normen zijn daarvoor de goede leidraad. Wie deze inzet steunt, staat aan de goede kant!

Johannes de Jong,
Directeur Sallux (ECPM Foundation)

Jan Schippers,
Eindredacteur Zicht (WI-SGP)

In de wet staat geschreven: 'Door mensen die een andere taal spreken en door andere lippen zal Ik spreken tot dit volk en ook dan zullen zij niet naar Mij luisteren, zegt de Heere' [I Corinthe 14 vers 21]

Ds. C. Blenk, hervormd emeritus predikant te 's-Gravenhage

Roepstemmen

Toen migranten Europa bestormden, brak voor de Europese Unie 'het uur U' aan. De eerste vraag is dan: wat te doen? Moeten wij christelijke gastvrijheid betonen? Of moeten we juist onze Joods-Christelijke waarden verdedigen? Merkel zei het eerste, Orban het tweede. Wie had er nu gelijk? De Oost-Duitse domineesdochter of de man van de Reformatus-kerk?

Op een dieper vlak ligt de vraag: wat wil de HEE-RE zeggen? Dat is een achterliggende vraag die wij als Christenen stellen. Hoor de roepstem: *Keer om, Europa!* Paulus haalt in I Corinthe 14 vers 21 de profetie uit Jesaja 28 aan en zegt: *In de wet staat geschreven: 'Door mensen die een andere taal spreken en door andere lippen zal Ik spreken tot dit volk en ook dan zullen zij niet naar Mij luisteren, zegt de Heere'.*

SPRAKE GODS?

Wat een roepstem is, weten wij bij een sterfgeval: 'De Heere heilige deze roepstem aan ons

hart'. Kan ik zelf God ontmoeten? Maar breder, bij de Duitse inval in 1940 schreef ds. O. Noordmans: *De Heere spreekt*. En de Heiland Zelf zei: *jullie voorspellen het weer, maar waarom duiden jullie deze tijd niet?* (Lukas 12 vers 56) Maar, zegt u, God roept toch alleen door het Woord? *Sola scriptura!*

Mogen we wel bij het gebeuren beginnen? Begin je dan niet aan de verkeerde kant? Maar ja, de Heilige Schrift gaat niet direct over zaken als de Europese Unie (EU). En de wereld kent de Schrift helemaal niet meer. De EU spreekt in haar preambule wel van klassieke wortels (en religieuze), maar niet van Christelijke. Welnu, dan moet er een andere taal komen. Dat zegt I Corinthe 14 vers 21: *Als jullie geen klare taal meer verstaan, moet Ik rare taal spreken*. Nog concreter: als seculier D66 het 'gratie Gods' uit de aanhef van wetten wil schrappen als onbegrijpelijk, versta je dan wel... 'sharia'! Als u de kerken sluit, moet Ik moskeeën zenden.

TONGENTAAL?

Maar is zo'n toepassing geen inlegkunde? Terug naar de tekst en de context. Het gaat in de Corinthen-brief inderdaad over iets anders: over tongentaal. Over wat Paulus daarvan vond. Wel, zegt hij, dat is en blijft een geestesgave en ik spreek die zelf, maar de gave der profetie gaat vóór alles. IJvert daar naar! Want profetie sticht de gemeente en dat doe ik liever. En dan citeert Paulus de Schrift: *In de wet staat geschreven: 'Door mensen die een andere taal spreken en door andere lippen zal Ik spreken tot dit volk en ook dan zullen zij niet naar Mij luisteren, zegt de Heere'*. Dus: als ze de taal van Kanaän niet meer verstaan, moet Ik andere taal spreken.

DE HEILIGE STAD BELEGERD

Paulus citeert hier uit de wet, zo staat er. Welk Schriftwoord citeert hij dan? Terug naar het Oude Testament! Jesaja 28. Daar lezen we dat Jeruzalem wordt belegerd, maar de stad blijft feestvieren. Zelfs profeten en priesters bedrinken zich; zij waggelen en lallen. En ze zeggen van Jesaja: moet hij ons leren, die wettische man?! *Gebod op gebod, regel op regel*. En dan antwoordt Jesaja fel (vers 12): *Voorwaar ... in een vreemde tongval zal tot dit volk spreken, Hij die gezegd heeft: Dit is de rust. Maar zij wilden niet horen*. Daar waarschuwde Mozes al voor in Deuteronomium 28 vers 49! Moest Jesaja soms daaraan denken bij dat lallen? Als leidlieden lallen zal God volken zenden met onverstaanbare taal. Dan komen de Assyriërs; dan staat Sanherib voor de poort van Jeruzalem!

IN GRIEKENLAND?

Maar past dit oude profetenwoord over Jeruzalem wel in het Nieuwtestamentische Corinthen? De kerk is toch Israël niet?! Trouwens, in het Romeinse Rijk heerste vrede. Dat bij de Eufraat Parthen dreigden, merkten ze in Europa niet.

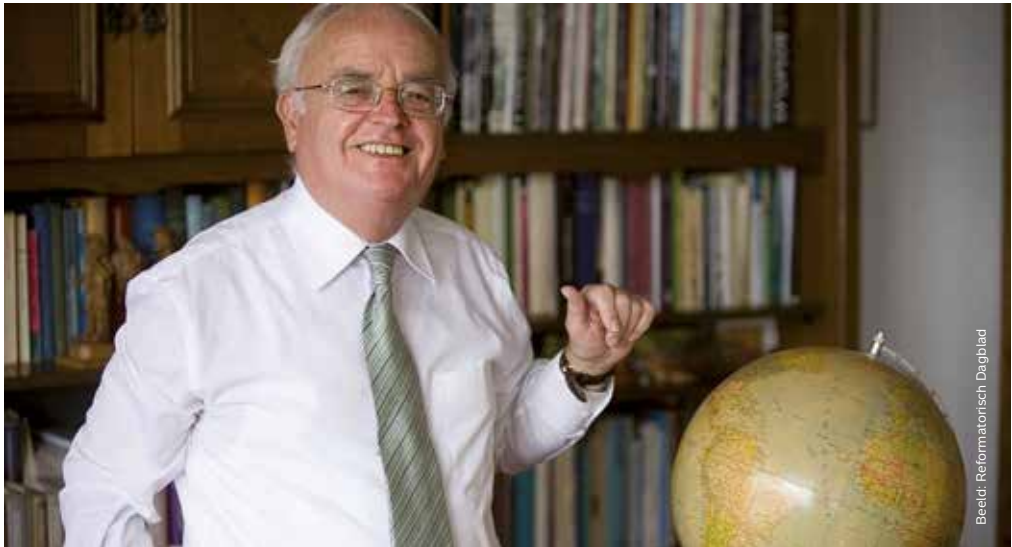
Als seculier D66 het 'gratie Gods' uit de aanhef van wetten wil schrappen als onbegrijpelijk, versta je dan wel... 'sharia'! Als u de kerken sluit, moet Ik moskeeën zenden.

Maar Corinthen is een havenstad en daar komt men dus wel vreemde kooplui tegen; geen vijanden, maar toch onverstaanbaar. En de prostitutie tiert er zo, dat de apostel daar al de gemeente van Christus moet waarschuwen: *uw lichaam een tempel* (hoofdstuk 6). Hierna, in hoofdstuk 15, citeert Paulus weer spotters uit Jesaja 22 (vers 13): *Laat ons eten en drinken, want morgen sterven wij*. Dat is diezelfde ondergangsroes. In elk geval waagt de apostel het om Mozes en de Profeten van ver vóór Christus toe te passen op het hier en nu. Theologen noemen dat 're-contextualiseren'. Mag dat?

URGENT!

Mogen wij dat nu ook? Je mag een tekst toch nooit uit zijn verband rukken? Dat is riskant, ja, maar het mag en moet. *IJvert naar de beste gaven, allermeeft dat gij moogt profeteren*, zegt Paulus in het begin al.

En hij eindigt ermee, dat twee of drie spreken en dat anderen oordelen. Anders dan de Schriftprofetie moet 'gemeenteprofetie' dus getoetst worden: is het in overeenstemming met de hele Schrift en in de Geest van Christus? Dan hoort u die roepstem toch ook? Vindt u het ook urgent om licht te krijgen over dit gebeuren? *Uw Woord is een lamp voor mijn voet*. Een tijdloze preek is een lamp zonder pad; een sociologische analyse is een pad zonder lamp. Wij hunkeren naar licht op ons pad.

Een tijdloze preek is een lamp zonder pad; een sociologische analyse is een pad zonder lamp. Wij hunkeren naar licht op ons pad.

DREIGING

Helpt het appèl? Het eindigt met: *en ook alzo zullen zij Mij niet horen*. Klare taal of rare taal, ze

gaan gewoon door. Maar wacht eens even: in Romeinen 10 citeert Paulus Deuteronomium 32: *Ik zal tot jaloersheid verwekken door wat geen volk is*. En hoe past hij dat toe?

Romeinen 11: *Door hun val is de zaligheid de heidenen geworden om ... hen tot jaloersheid te verwekken. Of ik enigszins mijn vlees tot jaloersheid verwekken en enigen uit hen behouden zou*. Mochten Europa en Israël elkaar zó nog eens vinden.

Rietvelddejong accountants en belastingadviseurs **Rietvelddejong** interim consultancy

Burgemeester Uilkensstraat 24
2861 AE Bergambacht
Telefoon: 0182 – 64 54 54
Fax: 0182 – 35 76 55
E-mail: info@rietvelddejong.nl
www.rietvelddejong.nl

UW BEDRIJF IS ONZE ZORG!

VAN LAAR REKLAME | GROOT FORMAAT PRINTS

SCHAAL 1:1 OF GROTER?

ONTWERP & REALISATIE VAN:

- | Autobelettering | Reklameborden | Gevelreklame |
- | Lichtreklame | Bouwborden | Drukwerk | Reklamezullen |
- | Promotiekleding | Relatiegeschenken | Groot formaat prints |
- | Presentatiesystemen | Vlaggen- en vlaggenmasten |

VAN LAAR
REKLAME

Bellstraat 15 | 3771 AH Barneveld
 (T) 0342 - 400 968 | (F) 0342 - 400 469
 (E) info@vanlaarreklame.nl | (I) www.vanlaarreklame.nl

Sallux | ECPM Foundation

Sallux is een vereniging die fungeert als het Wetenschappelijk Instituut (WI) van de Europese Christelijke Politieke Beweging (www.ecpm.info). Voorheen stond deze organisatie bekend als de Christelijke Politieke Vereniging voor Europa (CPFE). Sallux ondersteunt de ECPM, vooral op het gebied van politieke inhoud door pan-Europese samenwerking en de introductie van analyses, ideeën en beleidsopties. Sallux betekent “Zout en Licht”.

De toepassing van relationeel denken en Bijbelse principes zijn op ieder onderwerp denkbaar. Sallux wil haar licht in het bijzonder laten schijnen over de volgende met elkaar verbonden onderwerpen: *familie, maatschappij, de EU (instituten en de volken), bescherming van het (menselijk) leven, de economie, mondiale problemen, het milieu en de fundamentele vrijheden.*

Dit doet Sallux door het:

- organiseren van **Inspirerende evenementen**
- uitbrengen van **Relevante publicaties en studies**
- ontwikkelen van **Creatieve en reële beleidsopties**
- bieden van een **nieuwe visie op de Europese maatschappij**
- pan-Europees **delen en uitwisselen van ideeën met gelijkgezinden**

Towards a Relational Europe | www.sallux.eu

Een nuchtere Zeeuw die met beide benen stevig op de kleigrond staat. Hij pleit voor een sterk Nederland en een bescheiden Europa. Maar wat betekent dit concreet? In dit interview voelen we Bert-Jan Ruissen daarover aan de tand. Dankzij zijn ruime werkervaring kent hij Brussel zo ongeveer als z'n broekzak. Het lidmaatschap van het Europees Parlement gaat hij benutten om op te komen voor rechtvaardige belangen van boeren en burgers. En voor de vrijheid van vervolgte christenen. Maar ook wil hij als het even kan de seculiere agenda ontregelen door een christelijk getuigenis.

Door Hans van de Breevaart en Jan Schippers, redactieleden

Minder EU, graag! En grondig hervormd

Interview met Bert-Jan Ruissen, eerste SGP-kandidaat bij de Europese Verkiezingen

Wie is Bert-Jan?

Ik ben geboren en getogen in het Zeeuwse Oostdijk op Zuid-Beveland. In Wageningen heb ik landbouwplantenteelt gestudeerd. Daarna van 1995 tot en met 2000 als beleidsmedewerker van de Eurofractie SGP-GPV-RPF, die des-

tijds bestond uit Leen van der Waal en Hans Blokland. Vanaf najaar 1997 nam Rijk van Dam het stokje over van Leen van der Waal. Ik hield me toen bezig met landbouwbeleid, visserij, fraudebestrijding en begrotingen. Vervolgens heb ik de overstap gemaakt naar het Ministerie

van Landbouw, en werd ik speechschrijver van ministers Brinkhorst (D66) en Veerman (CDA) over onderwerpen als het Europees landbouwbeleid en marktordening. Daarnaast zat ik in diverse landbouwadviesorganen (zogenaamde beheerscomités) van de Europese Commissie.

Kortom: ik heb in Europa zowel de kant van het Europees Parlement gezien, als die van de Europese Commissie en de Raad van Ministers. En daar heb ik ook nog wel wat contacten aan overgehouden waarmee ik straks mijn voordeel zou kunnen doen.

Lokaal heb je ook nogal wat politieke ervaring opgedaan...

Ja, ik ben jarenlang voorzitter van de SGP-fractie in de Gemeenteraad van Krimpen aan den IJssel geweest. En dan zie je wel verschil. Of je medewerker bent, of meer het gezicht van de SGP. Nu mag ik zelf op Europees niveau in de frontlinie staan. Dat is een roeping en mooie uitdaging ineen.

CHRISTEN-ZIJN IN EUROPA

Hoe kun je christen zijn in de politiek?

In de Gemeenteraad was het de uitdaging om vanuit een principiële invalshoek een antwoord te formuleren op een actueel probleem. Ook als beleidsmedewerker van de Eurofractie was dat al een uitdaging. Van die ervaringen hoop ik nu profijt te hebben. Want ook in het Europees Par-

Laten we vooral niet vergeten: Europa heeft christelijke wortels. Bij vragen over de toekomst van Europa, moeten we oproepen de dragende waarden van onze beschaving niet te vergeten.

Bert-Jan (r) als medewerker van Van der Waal

lement dient het christelijk geluid gehoord te worden. Al zal dat bij het ene thema wat meer voor de hand liggen als bij een ander thema. Als het om het milieu gaat, kan natuurlijk de verbinding gelegd worden met het Bijbelse rentmeesterschap. En net als in de Gemeenteraad, zullen ook nu de kwetsbaren mijn aandacht hebben. Al zal het nu niet gaan om de armen en hulpbehoevenden lokaal, maar meer om bijvoorbeeld de strijd tegen uitbuiting van arbeiders in ontwikkelingslanden. Daar kan via handelsakkoorden aandacht aan besteed worden. Tenslotte zal ik als SGP'er uiteraard ook de christenvervolgingen wereldwijd blijven aankaarten.

En in je gedrag?

Heel belangrijk is dat je betrouwbaar bent. Anderen moeten weten waar je voor staat. Maar ook dat ze van je op aan kunnen. Daarom is het van grote betekenis dat je ook transparant bent. Bekend is het gezegde: 'Getuig dat je christen bent, desnoods met woorden.' In heel veel situaties kun je je overtuiging niet uitspreken, maar door je keuze voor bepaalde thema's, de manier waarop je die aan de orde stelt, en in je gedrag kun je toch verschil maken.

Laten we vooral niet vergeten: Europa heeft christelijke wortels. Bij vragen over de toekomst van Europa, moeten we oproepen de dragende

We verliezen de Britten! En dat is een flinke aderlating. Heel erg jammer!

waarden van onze beschaving niet te vergeten. Ons bewust zijn van de geestelijke grondslagen is belangrijk voor een verantwoorde oplossing van voorliggende problemen. Het is belangrijk daarbij oog te hebben voor bondgenoten in andere fracties.

BONDGENOTEN

Waar zitten die bondgenoten?

Uitgesproken christelijk zijn de zes parlementariërs die zijn aangesloten bij de ECPM (*European Christian Political Movement*). Vijf daarvan zitten bij fractie waartoe wij behoren, de ECR (*European Conservatives and Reformists*). Verder hebben we goede contacten met verschillende parlementariërs binnen de christendemocratische EVP (Evangelische Volkspartij). Alleen zijn EVP-mensen veel meer pro-EU. Denk aan de huidige Commissievoorzitter, Jean-Claude Juncker. Zij willen door op de ingeslagen weg van een *ever closer union*. De fractie waartoe wij behoren, de ECR (*European Conservatives and Reformists*), kiest voor hervorming van Europa. Het is een verzameling van euro-kritische partijen. De lidstaten moeten volgens haar meer aan het roer komen. Bovendien is de ECR voor ons aantrekkelijker, omdat er niet de strenge fractiediscipline heerst zoals bij de EVP. Daardoor blijft er ruimte voor een eigen geluid op alle terreinen; we kunnen namelijk zeggen en stemmen wat we zelf willen.

Is er kans op uitbreiding van de ECR-fractie?

We verliezen de Britten! En dat is een flinke aderlating. Heel erg jammer! Onduidelijk is wie erbij gaan komen. Forum voor Democratie ram-

melt nadrukkelijk aan de poort. Daarnaast is er contact met de Franse *Parti Chrétien-Démocrate*. Met die partij voelen wij ons zeer verwant. De partij is ervoor om onder alle omstandigheden het leven vanaf de conceptie tot aan de natuurlijke dood te beschermen en vindt dat het huwelijk voorbehouden moet blijven voor de verbintenis tussen man en vrouw. De PCD was in 2005 ook tegen het voorstel van de Europese Grondwet, omdat de voorgestelde tekst niet verwees naar de joods-christelijke cultuur en naar hun mening te neoliberal was. Een mooie versterking van het ECR-geluid.

EURO-KRITISCH!

Wat is er fout gegaan dat jullie zo euro-kritisch zijn?

Binnen de EU is het streven gericht op een *ever closer union*, een steeds hechtere unie. En dat heeft een sneeuwbal effect gehad. Het begon in 1958 met een economisch samenwerkingsverband. Toen kwam in 1992 de interne markt. Daarna in 1999 de euro – wat een puur politieke beslissing is geweest. Intussen zijn ook de milie- en migratievraagstukken erbij gekomen. Verder zie je een toenemende aandacht voor regelgeving rond onderwijs en sociale wetgeving. Volgens sommigen als de liberaal Verhofstadt dient alles geharmoniseerd te worden naar Europese snit. Vroeger of later eindig je dan in een Europese superstaat. Dat is wat ons betreft zeker niet de bedoeling! We moeten er toch ook niet aan denken dat Merkel of Macron onze president zou worden.

Daarnaast is er heel veel onvrede bij de bevolking die gehecht is aan haar eigen omgeving, haar eigen cultuur. Als je alleen al kijkt naar de huidige onvrede is het onverstandig om op dezelfde manier door te gaan. Wanneer het draagvlak voor beleid ontbreekt, dan gaat dat je zondermeer opbreken. Dat hebben we gezien met

Als je alleen al kijkt naar de huidige onvrede is het onverstandig om op dezelfde manier door te gaan. Wanneer het draagvlak voor beleid ontbreekt, dan gaat dat je zondermeer opbreken.

de Brexit, de opkomst van populistische partijen, de gele hesjes. Dat zijn risicovolle ontwikkelingen. De daarachter liggende onvrede moeten we serieus nemen.

Alleen om populisten de wind uit de zeilen te nemen?

Nee, juist vanuit eigen onze overtuiging! Europa is opgebouwd uit verschillende volken, elk met een eigen taal en cultuur. Dat is ook het grote verschil met de situatie in de Verenigde Staten.

Daar moet je rekening mee houden bij bestuurlijke ontwikkelingen. Je moet aansluiten bij de bestaande diversiteit. Er kan alleen sprake zijn van eenheid in verscheidenheid. Wat betreft de EU dient het accent op erkenning van de verscheidenheid te liggen.

Maar wel meer samenwerking bij grensbewaking?

Wij waarschuwen tegen een Europese superstaat. Maar we willen wel goede samenwerking op grensoverschrijdende onderwerpen, zoals milieu en migratie. De bewaking van de buitengrenzen is een taak van de betrokken lidstaten zelf. We hebben geen Italianen en Grieken nodig om onze grenzen op Schiphol te bewaken. Dat kunnen we heel goed zelf. En dat moet zo blijven. Maar in sommige situaties moeten we elkaar wel helpen. Daar hebben we *Frontex* voor, een instantie die politieagenten stuurt naar plekken waar sprake is van een noodsituatie of

een gebrekkige capaciteit. Om tijdelijk te ondersteunen. Maar we willen geen Europese grenspolitie.

En als de Italianen of Grieken zeggen: 'Het interesseert ons niets wie er binnen komt, als ze maar doorreizen naar Nederland'. Wat dan?

Dan is Frontex goed om het gemeenschappelijk belang te waarborgen. En je moet zo nodig ook gewoon de binnengrenzen tijdelijk kunnen sluiten. Bijvoorbeeld in geval van dreigend terrorisme. Die ruimte is er nu ook. En die ruimte willen we gebruiken. De veiligheid van onze bevolking is een kerntaak van de nationale overheid. Maar dan wel op basis van samenwerking. Nationale veiligheidsdiensten wisselen informatie uit en werken samen met andere diensten. Wij zien niets in een Europese Veiligheidsdienst ter vervanging daarvan.

Maar geen Nexit!

Duidelijk is dat we tegen een Europese superstaat zijn. Daarom willen we de Europese Unie van binnenuit hervormen. Dat kan door middel van een heldere taakafbakening: dit doen we gezamenlijk, maar dat laten we de lidstaten zelf regelen. Daarbij moet er nadrukkelijk oog zijn voor variatie. Tot nu toe wordt er in Brussel heel centralistisch gedacht. Maar waarom zou je bijvoorbeeld Oostenrijk en Bulgarije laten meebeslissen over de visbestanden in de Noordzee? Dit soort zaken kunnen beter opgelost worden door de betrokken landen. De Economische en Monetaire Unie heeft ook veel centralistisch beleid opgeleverd. De Polen en Hongaren zitten daarom helemaal niet op de euro te wachten. Geef ze de vrijheid om hun eigen munt te behouden. Op belangrijke zaken als belastingen en defensie willen we vasthouden aan het veto-recht van de lidstaten. Wij willen niet dat de EU belastingen gaat heffen.

De veiligheid van onze bevolking is een kerntaak van de nationale overheid. Maar dan wel op basis van samenwerking. Nationale veiligheidsdiensten wisselen informatie uit en werken samen met andere diensten.

Pleidooien voor een Nexit gaan voorbij aan de enorme voordelen die de interne markt voor ons als handelsland heeft. Bovendien staan we voor gezamenlijke opgaven op het gebied van milieu en klimaat. Daar heb je elkaar hard voor nodig.

ONDANKS EUROPESE KLIMAATDOELEN

Sta je achter het doel om in 2050 CO²-neutraal te zijn?

Ik denk dat het belangrijk is om zaken Europees aan te pakken. De discussie is op dit moment gericht op een nationale aanpak, via allerlei klimaatbureaus. En het is goed om ambitieus te zijn. Maar als wij in Nederland kolencentrales gaan sluiten, terwijl ze in Polen en Roemenië op de oude voet verder gaan, en wij gaan vervolgens elektriciteit uit die landen importeren, dan zijn we per saldo heel slecht voor het milieu bezig.

Dat is de aanpak; en het doel?

Het is belangrijk om ambitieus te zijn, maar doelen moeten wel realistisch zijn: haalbaar én betaalbaar. Er dient dan ook aandacht te zijn voor zogenaamde energiearmoede. Mensen met een lager inkomen moeten niet op hoge kosten worden gejaagd door onrealistische maatregelen.

Wat is realisme?

We moeten doen wat we kunnen. Maar we hoeven ook weer niet overbezorgd te zijn. In plaats

Dat lijkt me een goede theocratische gedachte: God zorgt, en wij mogen doen wat in ons vermogen ligt.

van ons angst te laten aanpraten dat ons land onder water loopt, moeten we ons bezighouden met verantwoord rentmeesterschap. Dat lijkt me een goede theocratische gedachte: God zorgt, en wij mogen doen wat in ons vermogen ligt. Wat dat betreft, waardeer ik de insteek van SGP-Kamerlid Chris Stoffer zeer. Wees ambitieus, maar laat je niet gek maken. Stuur op innovatie.

SPECIALISME: LANDBOUW EN VISSERIJ

Waarom hebben we eigenlijk zoiets als een gemeenschappelijk Europees landbouwbeleid? Is dat nog wel nodig?

Dat is historisch gegroeid. De gedachte 'Nooit meer oorlog, nooit meer honger!' is daarbij leidend geweest. Daarbij werd gestreefd naar een

Europese markt, inclusief bijbehorend prijsbeleid. Er werden zogenaamde garantieprijzen vastgelegd om boeren te beschermen tegen de concurrentie van buiten de EU. Er kwamen invoerheffingen en exportsubsidies. Dat beleid is aan zijn eigen succes ten onder gegaan. We herinneren ons misschien nog wel de melkplassen en boterbergen. Boeren gingen voor de mooie prijs die ze van de EU kregen veel meer produceren dan nodig was. Mede daardoor werd het systeem onbetaalbaar. Nog afgezien van het feit dat het niet in overeenstemming was met de vrijhandelsakkoorden die er vanuit de WTO zijn. We hebben daarom nu een systeem van inkomenssteun voor boeren om hen te compenseren voor de verlaging van landbouwprijzen..

Werkt dat?

Deze inkomenssteun was echt nodig en voor een aantal sectoren vormen ze nog steeds een belangrijk aandeel in het inkomen. Deze steun zomaar stopzetten, lijkt mij niet verantwoord.. Maar het mooiste is natuurlijk om als ondernemer je inkomen volledig uit de markt te halen en

#EUBudget #FutureofCAP

Ik ben zeker niet tegen export van uien richting Afrika, zolang het niet ten koste gaat van de lokale boeren daar. Omgekeerd dienen lokale producten die ons assortiment aanvullen vrij toegang te hebben tot de Europese markt.

niet afhankelijk te zijn van subsidies. Door over te schakelen op andere producten, nieuwe producten te ontwikkelen en iets aan de kostprijs te doen, ontstaan er soms verrassende nieuwe verdienmodellen, waarbij men minder op subsidies hoeft te leunen.

Het uiteindelijke doel blijft een landbouwsector die concurrentiekrachtig is en een redelijk inkomen garandeert. Ze levert ook ons dagelijks voedsel. Komen de opbrengsten onvoldoende uit de markt, dan moet je daaraan als overheid een bijdrage leveren. Het gaat bovendien ook om biodiversiteit, grondwaterbescherming, klimaat: grote uitdagingen die de boer vaak niet beloond krijgt vanuit de markt. Eigenlijk doet onze boer ook aan een stuk maatschappelijke dienstverlening, en daar mag best een financiële vergoeding tegenover staan.

Maar gaat steun niet ten koste van boeren in Afrika?

We leveren hen kennis en expertise die helpt om een productie op te bouwen die aan onze normen voldoet. In ons handelsbeleid dienen we daarmee ook rekening te houden. Om te voorkomen dat we Europese producten op hun markten dumpen, moeten ontwikkelingslanden de mogelijkheid houden om een bepaald deel van het jaar invoerheffingen te hanteren. Daarmee

kan worden voorkomen dat de lokale sector in Afrika door ons wordt weggeconcurrereerd. Ik ben zeker niet tegen export van uien richting Afrika, zolang het niet ten koste gaat van de lokale boeren daar. Omgekeerd dienen lokale producten die ons assortiment aanvullen vrij toegang te hebben tot de Europese markt. Zoek hierbij steeds naar de balans!

En hoe maken we onze vissers blij met Europa?

De visserij is een typisch voorbeeld van de spanning tussen innovatie enerzijds en bescherming van nationale tradities anderzijds. Frankrijk zit op de lijn van de traditie. Wij zijn veel innovatiever. En dat wringt. Omgekeerd vergeten we vaak dat ook onze vissers voor de afzet van hun producten baat hebben bij de gezamenlijke Europese markt en de toegang tot visgronden buiten onze territoriale wateren. Mensen die voor een Nexit pleiten omdat wij teveel nadeel door de EU zouden ondervinden, vergeten dat de sector nog steeds ook veel voordeel heeft bij samenwerking binnen Europa. Het is kortzichtig om op basis van het debacle rond de pulskorvisserij nu opeens voor uittreding uit de EU te pleiten. Wat niet wegneemt dat het voor de betrokken vissers op korte termijn wel degelijk een groot drama is!

WAAKHOND ZIJN

Tenslotte, even los van de nationale context, maak jij je zorgen over de positie van christenen in Europa?

Het seculiere vingertje vanuit Brussel wordt wel heel erg vaak opgestoken. Judith Sargentini (GroenLinks) en Sophie in 't Veld (D66) gebruiken de Europese verdragen om landen die zich niet aan hun libertijnse opvattingen houden, op de vingers te tikken. Denk aan thema's als abortus en het homohuwelijk. Het anti-discriminatiebeginsel geldt voor deze dames als credo.

Judith Sargentini (Groen-Links) en Sophie in 't Veld (D66) gebruiken de Europese verdragen om landen die zich niet aan hun libertijnse opvattingen houden, op de vingers te tikken.

Wanneer je het homohuwelijk afwijst en het traditionele huwelijk als enige vorm vasthoudt word je, ongeacht de motivatie, al snel beschuldigd van discriminatie.

Wij vinden dat wet- en regelgeving op deze thema's bij de lidstaten moet blijven, dus geen Europese aangelegenheid is. Wij laten op deze punten ook een principiële geluid horen. Ons doel is de seculiere agenda te ontregelen. Dat is voor mij persoonlijk een extra reden om naar Brussel te gaan. Ik vond wat dat betreft de bijdrage van dr. M. Klaassen bij de start van onze campagne ook inspirerend. Obadja had heel veel goede redenen om de gevoerde politiek door Achab radicaal af te wijzen. Maar hij bleef wel aan het hof van Achab en liep niet weg voor zijn verantwoordelijkheid.

Ik zie onszelf zeker ook als waakhond. En daarbij

herken ik op sommige punten veel in het euro-kritische geluid dat ook populistten laten horen. Een wezenlijk verschil is wel dat zij de Bijbel niet als kompas hanteren en vaak geen serieus alternatief bieden. Bovendien laten SGP en ChristenUnie hun kritische standpunten al 35 jaar lang in het Europees Parlement horen! De opkomst van het populisme laat zien dat er sprake is van veel onvrede. Ik vind dat Brussel dat echt serieus moet nemen en mede daarom moet stoppen met het voortdurend naar zich toetrekken van meer bevoegdheden.

De EU mag geen superstaat worden. Europese politici die dit nog steeds wel willen, stellen de goede en gewenste samenwerking tussen Europese landen in de waagschaal. De insteek moet zijn dat we de Europese Unie van binnenuit grondig gaan hervormen!

EU is een schietschijf

Voor veel mensen is de Europese Unie een bron van ergernis. En dat valt best te begrijpen. Met lede ogen zien wij ons zuur verdiende belastinggeld verdwijnen naar landen als Polen, Bulgarije of Griekenland. Jammer dat de invloed van Nederland beperkt is. Ook bij het verbod op de elektrische pulsvisserij is dat weer gebelegen.

Europa behoort niet tot onze favorieten. Op een verjaardag is Brussel eerder een schietschijf, waar je lekker op kan afgeven. Dat is nog begrijpelijk ook. Principeel, financieel en inhoudelijk valt er immers heel wat kritiek op de EU te leveren. Dus wat doet die kleine fractie van ChristenUnie-SGP eigenlijk in het Europees Parlement? Kunnen we 23 mei niet beter thuisblijven?

Toch is er ook een andere kant. Die mogen we zeker niet vergeten. De EU heeft duidelijk bijgedragen aan de stabiliteit in Europa. En om een ander pluspunt te noemen: Nederland heeft als handelsland groot voordeel van de open interne grenzen.

Een doorslaggevend reden om 23 mei toch naar de stembus te gaan is dat ook in Brussel en Straatsburg een Bijbelse boodschap belangrijk is. Christenen hebben immers de verantwoordelijkheid om in maatschappelijke en politieke verbanden vanuit de Heilige Schrift te wijzen op het grote belang om te leven naar de Bijbelse beginselen.

Ook in Europa is dat hard nodig. Er spelen tal van zaken die vragen om een principiële doordenking. Voorbeelden zijn kwesties als zondagsrust, genetische manipulatie bij mens, dier en plant, alsook de relatie met Israël. Daarom is het van het grootste belang dat in het Europees Parlement een getrouw Bijbels geluid klinkt. Alle reden om donderdag 23 mei één rondje van de lijst van CU-SGP rood te kleuren.

Henk van den Berge

Kandidaat (nr 5) op de CU-SGP-lijst en SGP-fractievoorzitter in Apeldoorn. Van den Berge is werkzaam als adjunct-hoofdredacteur bij het Reformatorisch Dagblad.

Democratie hoort christelijk te zijn, of ze verdient haar naam niet. Een antichristelijke democratie is een karikatuur, die naar tirannie of anarchisme zal afglijden.

Robert Schuman¹

Europa lijkt 'van God los'. Er zijn veel christenen – waaronder vrijwel zeker het overgrote deel van de SGP-stemmers – die dat betreuren. Er zijn zelfs seculiere intellectuelen die zo hun vragen of zelfs twijfels hebben bij een toenemende secularisering.² Daartegenover zijn er velen die een samenleven van God los alleen maar toejuichen. Ook in Europa?

Hans van de Breevaart, wetenschappelijk medewerker WI-SGP

Europa: christelijk?

Een verwijzing naar de christelijke wortels van de onze beschaving werd in 2003, in de preambule op het ontwerp van de Europese Grondwet, taboe verklaard. Zonder dat men zich nog te willen stilstaan bij de traditie waaraan deze waren ontleend, werden seculiere interpretaties van waarden als vrijheid, gelijkheid en solidariteit tot richtsnoer voor politiek handelen verklaard. De vraag is of dat erg is. Moeten we er niet juist heel dankbaar voor zijn dat van oorsprong christelijke waarden de politieke agenda van Europa bepalen? Of is er meer aan de hand? Hebben die

christelijke waarden een zodanig radicale betekenisverandering ondergaan, dat ze in haar tegendeel dreigen te veranderen?

Dit artikel verdedigt de volgende stellingen.

- Europa is in politieke zin het product van de Romeins-christelijke beschaving.
- De vrijheden die wij daarin hebben ontvangen, dreigen in het huidige antichristelijke klimaat dat domineert in de Europese instellingen in Brussel, verloren te gaan.
- Het opkomend populisme dient op zijn minst ook te worden gezien als protest tegen verlies

Europeanen realiseerden zich niet zelf de scheppers te zijn van hun cultuur. Zij wisten zich blijvend schatplichtig aan de tradities van Athene en Jeruzalem.

van nationale soevereiniteit en christelijke politieke en culturele identiteit.

HET CHRISTENDOM: ROMEINS...

Europa is, zo stelt filosoof Rémy Brague in zijn *Europe, la voie romaine* (1992)³, een uitvinding van de Romeinen. Om te beginnen transformeerden zij een lokaal fenomeen (de klassieke cultuur van Athene) tot een internationale beweging (die van het zogenaamde hellenisme). Hetzelfde deed zich voor op het vlak van de godsdienst. Daar werd een eveneens lokaal fenomeen (de dienst aan de God van Israël) tot een beweging die zich verspreidde over de hele toenmalig bekende wereld (het christendom). In haar meest verheven uitingsvormen heeft deze beschaving steeds de kenmerken vertoond van wat de klassieken *humilitas* (bescheidenheid) noemden. Europeanen realiseerden zich niet zelf de scheppers te zijn van hun cultuur. Zij wisten zich blijvend schatplichtig aan de tradities van Athene en Jeruzalem.⁴ Gedurende de Middeleeuwen werd inderdaad Jeruzalem, en niet Rome gezien als het middelpunt van de wereld.

Brague haalt in dit verband de woorden van de dertiende-eeuwse franciscaan Roger Bacon aan:⁵

De wijsheid van de Latijnen is tot hen gekomen via vreemde talen; in werkelijkheid zijn zowel de hele Schrift als de hele Filosofie aan anderen ontleend.

De middeleeuwse Psalter mappa mundi (ca. 1260), met Jeruzalem als centrum van de wereld, Europa linksonder. Bron: British Library.

Vernieuwing is in Europa gedurende het grootste deel van haar bestaan een kwestie van renaissance geweest: een steeds hernieuwde confrontatie met de bronnen van haar beschaving (*ad fontes*). Op deze manier was ze ook weer opnieuw in staat antwoorden te vinden op nieuwe uitdagingen. Daarbij is Europa zeer actief geweest – creatief, heel vaak ook destructief. De geschiedenis van Europa is er een van veel bloed, zweet en tranen. Via revolutie trachtte een christelijk Europa zich te ontdoen van haar Joodse wortels – of alles wat daaraan herinnerde (de geschiedenis van Marcion tot Adolf Hitler). Net zo goed als er perioden zijn geweest dat men zich van Europa van haar klassieke wortels wilde bevrijden om de geschiedenis vervolgens radicaal opnieuw te laten beginnen (van de doperse Jan van Leyden via revolutionairen als

De gedachte dat het goddelijke en het menselijke of het kerkelijke en het politieke domein gescheiden zijn, blijft kenmerkend voor Europa.

Robespierre en Marx tot een postmodernist als Michel Foucault).

Niettemin heeft Europa het onuitroeibare 'antagonisme tussen Jeruzalem en Athene' (Leo Strauss) gekoesterd en daaraan ook steeds nieuwe kracht en dynamiek ontleend.⁶ De klassieke deugden van Athene hielpen een gematigd Christendom het revolutionaire potentieel, dat Jeruzalem ook in zich had, te temperen. Daarbij bestond regelmatig (zeg maar: van Augustinus tot Aquino) de neiging de geestelijke bronnen waaruit zij putte al denkend tot eenheid te brengen. Maar tegelijk was er altijd ook het besef dat een samengaan van Kerk en Staat – met alle risico's van tirannie en barbarij van dien – zich op basis van tradities die haar gevormd hadden, niet liet legitimeren.⁷

...INCLUSIEF EEN SCHEIDING VAN KERK EN STAAT

De eerdergenoemde *humilitas* ontwikkelde zich niet omdat Europeanen daartoe van nature geneigd zouden zijn. Integendeel: ze was een correctie op de altijd aanwezige drang tot absolute macht bij zowel keizers, koningen als kerkelijke leiders. Net zoals de tradities van Jeruzalem en Athene in Europa weliswaar gezamenlijk optrekken, maar uiteindelijk niet tot elkaar kunnen worden herleid, zo geldt dat ook voor historisch gegroeide realiteiten waarin macht zich manifesteert. Het is onjuist om de daaruit voortvloeiende scheiding van geestelijk en wereldlijk ge-

zag toe te schrijven aan de invloed van de Atheense democratie dan wel de moderne Verlichtingsdenkers. Al in het oude Israël vond de koning altijd de profeten tegenover zich.⁸ En wanneer Jezus gevraagd wordt zich uit te spreken over wereldse zaken, dan weigert hij daarin de rol van scheidsrechter op zich te nemen.⁹

Ondanks de politieke vertaling van de suprematie van het Christendom in het keizerschap sinds Constantijn, zou de gedachte dat het goddelijke en het menselijke of het kerkelijke en het politieke domein gescheiden zijn, kenmerkend blijven voor Europa. Dat leverde veelvuldig conflicten op. Denk aan de strijd tussen de paus en de vele keizers en koningen gedurende de Middeleeuwen en de vroegmoderne tijd. Hoewel niet het resultaat van een vooropgezet plan, danken wij juist hieraan de opkomst van onze vrijheden.

De scheiding van Kerk en Staat in Amsterdam (1617). Tussen het stadhuis op de Dam en de Nieuwe Kerk ligt de Mozes en Aäronstraat. Bron: Stadsarchief Gemeente Amsterdam

Want, zo vatte Lord Acton samen in *The History of Freedom in Christianity* (1877):¹⁰

Indien de Kerk de tronen van de koningen die zij zelfde zondermeer was blijven ondersteunen, of indien de strijd snel was uitgelopen op een absolute overwinning van een van beiden, dan zou heel Europa zijn vervallen tot een despotisme als in Byzantium of Moskou. Want het doel [van zowel Kerk als koningen] was het absolute gezag.

Kenmerkend voor Europa is dat de uitkomst van die heftige strijd tussen troon en altaar positief is gewaardeerd als een legitieme uitdrukking van elementen die de traditie van zowel Jeruzalem als Athene ons aanreikt.

De erkenning dat er sprake is van een onherleidbare dualiteit van Kerk en Staat, heeft geleid tot de toekenning van grondrechten waarop elke burger in de verschillende landen van Europa aanspraak kan maken: vrijheid, niet alleen van geweten, maar ook van godsdienst en van meningsuiting.

...NU BEDREIGD!

Ook die vrijheden waren het voorwerp van conflicten die Europa meer bloed, zweet en tranen hebben gekost dan ooit eerder in de wereldgeschiedenis vertoond. De aanval van totalitaire regimes van fascisme en communisme deden het oude continent op haar grondvesten schudden. Nadat het nazi-Duitsland van Hitler verslagen was, ontstond de gedachte aan nieuwe eenheid in Europa. Nooit meer oorlog was het devies. Zij het dat daarvoor nog wel eerst de dreiging van de Sovjet-Unie onder Stalin het hoofd diende te worden geboden. Toen ook dat conflict in het voordeel van de liberale democra-

Europa wordt op dit moment geleid door een bestuurlijke elite die een absoluut moreel gelijk claimt en, op basis daarvan, steeds meer macht voor zichzelf opeist.

tische rechtsstaat was beslecht, leek het einde van de geschiedenis definitief aangebroken.¹¹

Voor sommigen was dat reden om te streven naar nog meer eenheid in Europa. Een eindeloze tijd van vrede en toenemende welvaart leek in het verschiet te liggen. En daarvan dienden zoveel mogelijk landen te profiteren. Dat alles uiteraard onder leiding van een Europese Unie die voortvarend aan de slag ging met economische ontwikkeling en het daartoe noodzakelijk geachte politieke eenheidsstreven.

Maar is dat wat we willen? Biedt Europa ons dezelfde vrijheden als de natiestaten die haar maakten tot wat ze nu is?

Zowel politiek filosoof Larry Siedentop, als oud-diplomaat Todd Huizinga stellen terecht dat de Europese Unie zelf niet eens voldoet aan de voorwaarden die gelden voor een democratische rechtsstaat. Europa wordt op dit moment geleid door een bestuurlijke elite die een absoluut moreel gelijk claimt en, op basis daarvan, steeds meer macht voor zichzelf opeist. In de geseculariseerde politieke omgeving van Brussel, waarin het Christendom niet langer erkend wordt als bron van beschaving en de Kerk als instituut geen tegenmacht (meer) vertegenwoordigt, ontbreken de controlemechanismen die noodzakelijk zijn om te voorkomen dat de Unie zich ontwikkelt tot een nieuwe totalitaire staat.¹²

IS EUROPA NOG ROMEINS?

Kan Europa nog wel 'Romeins' genoemd worden? zo vraagt de eerder aangehaalde Rémy Brague zich terecht af. Tekenend is hoe een verwijzing naar de christelijke wortels van de Europese beschaving in 2003 bewust buiten de preambule van de voorgestelde Grondwet werd gehouden. De Conventie onder leiding van Giscard d'Estaing maakte radicaal de keuze voor het Franse en Italiaanse laïcisme, gekenmerkt door een zeer strenge scheiding van Kerk en Staat. Die scheiding is historisch verklaarbaar vanuit een sterke afkeer van de Rooms-Katholieke Kerk als publieke machtsfactor. Maar waarom juist dit extreme model hanteren voor een grondwet die van toepassing zou zijn voor heel de Europese Unie? De preambule verwijst nadrukkelijk naar humanisme en Verlichting als de oorsprong van vrijheid, gelijkheid en solidariteit in Europa. Terwijl beide bewegingen slechts voortbouwden op een lange christelijke traditie dat de diverse domeinen waarin macht zich organiseerde, elk een eigen betekenis gaf en daarmee positief waardeerde. Op Europees niveau zou daarbij veeleer een Grondwet passen die zoveel mogelijk de pluraliteit van de nationale constitutionele gevoelens respecteert, zo is internationaal jurist Joseph Weiler van mening.¹³ Door de laïcistische oriëntatie van de Franse en Italiaanse constituties superieur te achten aan die van bijvoorbeeld de Engelse, Griekse, Duitse of Nederlandse, getuigt men in Europa niet alleen van minachting voor haar eigen geschiedenis. Ze gaat daarmee lijnrecht in tegen de opvatting van Robert Schuman, samen met Jean Monnet de vader van de Europese gedachte. Die stelde:

Democratie hoort christelijk te zijn, of ze verdient haar naam niet. Een antichristelijke democratie is een karikatuur, die naar tirannie of anarchisme zal afglijden.

De roep om nauwere samenwerking binnen Europa was het antwoord op de verschrikkingen van totalitaire ideologieën als fascisme (en haar haat tegen de Joodse wortels van onze beschaving) en communisme (en haar afkeer van alles wat ons nog herinnerde aan het burgerlijk Christendom). Als zodanig zou men er een legitiem experiment in kunnen zien om haar burgers vrede en welvaart te garanderen. Europa is echter veel meer gebleken dan een vredesproject dat moreel te rechtvaardigen viel; het was tegelijk ook een machtsproject, waarbij politieke bevoegdheden van de lidstaten zouden worden overgedragen aan Brussel en Straatsburg. De belofte dat dit louter tot welzijn van burgers in Europa zou zijn, is 'unzeitgemäß en zelfvernietigend' gebleken (Luuk van Middelaar).¹⁴

Al langer was duidelijk dat Europa leed aan een schrijnend democratisch tekort. En als op nationaal niveau al de neiging bestaat om de belangen van een deel van het volk te negeren, hoeveel te meer zal dat gelden voor de Brusselse kaste van doorgaans hoopopgeleide bestuurders en ambtenaren, die de belangen van de lidstaten per definitie ondergeschikt acht aan die van de Unie. En er bestaat geen effectieve ma-

Collage van Breugels befaamde schildering van de toren van Babel met het gebouw van het Europees Parlement in Straatsburg. Bron: Pinterest.

nier om 'de boeven eruit te gooien' (Joseph Weiler).¹⁵ Na enkele 'mislukte' referenda over de Europese Grondwet en het associatieakkoord met Oekraïne (waarbij de Europese Raad en Europese Commissie de uitslag nadrukkelijk naast zich neerlegden) en de euro- en migratiecrisis (waarbij met name Noordwest-Europa de prijs betaalt voor federaal beleid), lijkt dat democratisch tekort zichzelf te ontwikkelen in de richting van een democratische crisis. Tegen die achtergrond is de opkomst van het populisme van de afgelopen jaren eerder vanzelfsprekend dan verrassend te noemen.

Het populisme betekent zo gezien ook niet per definitie een gevaar voor de Unie. Integendeel: het is een roep om versterking van haar representatieve karakter en een terugkeer naar de christelijke normen, waarden en vrijheden die Europa maakten tot wat ze was. De vraag in de aanloop van de verkiezingen voor het Europees Parlement is alleen of Brussel vooralsnog bereid is naar die boodschap te luisteren.

TEGENOVER HET MULTICULTURALISME...

Zoals Schuman meende dat het Christendom noodzakelijk was om democratie niet te laten ontaarden in tirannie of anarchie, zo laat de eerdergenoemde Siedentop zien dat de huidige politieke crisis onvermijdelijk is geworden door de morele crisis waarin wij ons in Europa bevinden.¹⁶ Een intellectuele elite is ervan overtuigd dat wij niet langer schatplichtig zijn aan Jeruzalem en Athene. Integendeel, volgens haar is de geschiedenis pas echt in Parijs begonnen, volgens de ouderen in 1789, volgens een jongere generatie pas in 1968. De oude *humilitas*, die de christelijke cultuur gekenmerkt had, werd ingevuild voor een revolutionair bewustzijn dat uit was op afbraak van het bestaande. In plaats daarvan werden subversieve subculturen verheerlijkt – in naam van een uitgeholde tolerantie.

Het populisme is een roep om versterking van het representatieve karakter en een terugkeer naar de christelijke normen, waarden en vrijheden die Europa maakten tot wat ze was.

Aan oude christelijke waarden als vrijheid, gelijkheid en solidariteit werd intussen een radicaal andere invulling gegeven. Het recht om naar eer en geweten te leven is verworpen tot de opvatting dat iedereen moet kunnen doen waar hij, zij (of het) zin in heeft. Iedereen dient ook in volstrekt ongelijke gevallen gelijk behandeld te worden. En er is nu sprake van een generatie die daarbij voor eens en altijd wil goed maken wat wij in het verleden wij anderen aan kwaad hebben aangedaan.

Een linkse politieke elite, zo stelt filosoof Paul Gottfried, heeft zich voorgenomen om in naam van het humanisme alle schuld die het Westen op zich geladen had, uit te wissen. Het oude beeld van de lijdende rechtvaardige wordt door zowel humanisten als moderne christenen zodanig 'gerecycled' dat een nieuwe slachtoffercultus ontstaat. Inwoners van Derde Wereldlanden, vrouwen en anders geaarden zijn altijd uitgebuit, onderdrukt en gediscrimineerd. Daarvoor dienen wij te boeten. Bovendien hebben wij voor altijd het recht verspeeld onszelf superieur te wanen aan andere culturen, aldus een steeds spraakmakender intellectuele én politieke elite in Europa.¹⁷ De daarbij behorende ideologie van het multiculturalisme is niet alleen werkzaam op nationaal niveau, maar heerst vooral ook op federaal niveau. Zo stelde de ons welbekende Frans Timmermans, vicevoorzitter van de Europese Commissie en kandidaat-voorzitter na-

mens de Europese fractie van de socialisten kortgeleden.¹⁸

Diversiteit is de toekomst van de mensheid. Er zal geen natie zijn, zelfs niet op de meest afgelegen plek op deze aarde, zonder diversiteit. Dat is de bestemming van de mensheid. En politici die aan hun electoraat een samenleving voorspiegelen die bestaat uit mensen van één bepaalde cultuur, baseren dat op een verleden dat nooit heeft bestaan, en zien uit naar een toekomst die er nooit zal komen.

Europa zal een Europa van diversiteit zijn, net als alle andere delen van de wereld ooit divers zullen zijn. De enige vraag is hoe we met dat feit omgaan. Mijn antwoord is: door vast te houden aan onze waarden. Doen we dat niet, dan zal onze samenleving teloorgaan. [...] Europa zal niet langer het Europa zijn dat wij gebouwd hebben. Europa zal niet langer een plek zijn van vrede en vrijheid...

In naam van de diversiteit wordt hier de christelijke cultuur, waaraan Europa haar kracht en vitaliteit ontleende, als niet relevant terzijde geschoven. Met een beroep op diversiteit wordt de biologische kracht om zichzelf te reproduceren en haar voortbestaan te garanderen, ondermijnd. In naam van deze diversiteit zullen Europese lidstaten massale immigratie vanuit vreemde landen en culturen dienen te accepteren. En met een beroep op diezelfde diversiteit zal de bevolking van Europa moeten leren leven met mensen die een godsdienst aanhangen die oproept tot een heilige strijd, en die strijd serieus nemen omdat ze uitgaan van een totaal andere omgang met de traditie en een totaal ander rechtssysteem van wij als christenen gewend zijn: die van de Islam.

In naam van de diversiteit wordt de christelijke cultuur, waaraan Europa haar kracht en vitaliteit ontleende, als niet relevant terzijde geschoven.

De Islam kent wel een regelmatige heroriëntatie op haar eigen bron. Maar zij slaagde er tot nu toe nooit in te doen wat Romeinen wel konden: zich een oorsprong toe-eigenen waartegenover zij zich vreemd voelden. Door zich daarin te oefenen zijn Romeinen, en via hen de Europeanen, veel beter in staat geweest de altijd sluimerende barbaar in henzelf te onderkennen en te temmen. De Islam is er, daarentegen, niet in geslaagd een dergelijke discipline of habitus te ontwikkelen. En dat levert een cultuurconflict op dat zich niet (op korte termijn) laat oplossen. Niet door dat verschil weg te relativeren, zoals de ideologie van de diversiteit doet. Sterker nog, die zal het probleem verergeren. Want de import en versterking van een cultuur en een godsdienst die, net als de totalitaire ideologieën van fascisme en communisme, onze waarden niet accepteren, vergroot het risico op gewelddadige conflicten in onze samenleving. Is dat ook niet, in lijn met de visie van mannen als Gottfried, Huizinga en Siedentop, de boodschap van het populisme in Europa?

...DE UITDAGING VAN HET POPULISME!

In mainstream media in Europa wordt regelmatig uitdrukking gegeven aan een zogenaamde angst voor rechts-populistische partijen die zich keren tegen zowel massale immigratie van moslims uit Derde Wereldlanden als het toenemende verlies van soevereiniteit door overdracht van nationale bevoegdheden aan de Europese Unie. We zagen Frans Timmermans waarschu-

wen dat met de opkomst van het populisme de vrede en vrijheid in Europa bedreigd worden. Een dergelijke retoriek is begrijpelijk wanneer we bedenken dat populistten een bedreiging vormen voor de positie van gevestigde politieke partijen en een bestuurlijke elite die in Brussel de lakens uitdeelt. Zoals we gezien hebben, betreft het hier een elite die zich nadrukkelijk niet op christelijke normen en waarden beroept, maar zich laat inspireren door het humanisme en de ideologie van het multiculturalisme.

Ligt het dan niet voor de hand om als 'Romeinse' christenen, kinderen van Jeruzalem en Athene, het populisme als een medestander te zien in de strijd om behoud van een cultuur en de daarbij behorende politieke instellingen die Europa ooit groot maakten? Zonder daar nu al direct een afdoende antwoord op te geven, is het wel een van de achterliggende vragen die meespelen in een aantal van de bijdragen in dit themanummer van Zicht. Een vraag ook die de komende tijd meer aandacht verdient.

NOTEN

- ¹ 'Le domaine de César et celui de Dieu' in *Pour l'Europe* (Geneva 1963). Lezing vertaald als 'Het domein van Caesar en dat van God' in Rob Riemen (red.), *De terugkeer van Europa* (Tilburg 2015), pp. 353-361, aldaar 357-358.
- ² Zie bijvoorbeeld Ad Verbrugge, *Tijd van onbehagen. Filosofische essays over een cultuur op drift* (Amsterdam 2004) en Andreas Kinneging, *Geografie van goed en kwaad* (Antwerpen 2005).
- ³ Voor het eerst in het Nederlands verschenen onder de titel *Europa, de Romeinse weg* (Zoetermeer 2013); verwijzingen in dit artikel zijn naar deze vertaling.
- ⁴ Een vergelijkbare gedachte vinden we bij A.A. van Ruler, 'De tolerantie in het christendom,' in *Verzameld Werk VI-A: De theocratie* (Zoetermeer 2016), p. 874.
- ⁵ *De Romeinse weg*, p. 109.
- ⁶ Thomas Pangle (ed.), *The Rebirth of Classical Political Rationalism. Essays and Lectures by Leo Strauss* (Chicago 1989), pp. 72-73.
- ⁷ *Europa, de Romeinse weg*, pp. 206-209.
- ⁸ Zie J.A. Schippers (red.), *Gerechtigheid verhoogt een volk. Bijbels genormeerde politiek in een democratische rechtsstaat* (Apeldoorn 2016), pp. 177-178.
- ⁹ *Europa, de Romeinse weg*, pp. 202-206. Brague verwijst hier naar Lucas 12: 13-15, en vermeldt dat voor een dergelijke radicale scheiding van bevoegdheden zelfs geen parallellen in de rabbijnse traditie te vinden zijn; zie Hermann Strack & Paul Billerbeck (ed.), *Kommentar zum Neuen Testament aus Talmud und Midrash II* (München 1924), p. 190.
- ¹⁰ In R. Fears (ed.), *Selected Writings of Lord Acton I* (Indianapolis 1985), p. 33.
- ¹¹ Zie Francis Fukuyama, *The End of History, and the Last Man* (New York 1992).
- ¹² Siedentop, *Democracy in Europe* (London 2000) en Huizinga, *The New Totalitarian Temptation. Global Governance and the Crisis of Democracy in Europe* (New York 2016).
- ¹³ *Un' Europa cristiana* (Milan 2003). In het Nederlands vertaald onder de titel *Een christelijk Europa. Een verkennend essay* (Deventer 2004), p. 33.
- ¹⁴ *De nieuwe politiek van Europa* (Groningen 2017), p. 328.
- ¹⁵ *Een christelijk Europa*, pp. 86-88.
- ¹⁶ *Democracy in Europe*, p. 189.
- ¹⁷ *Multiculturalism and the Politics of Guilt* (Columbia & London 2002), pp. 94-97.
- ¹⁸ http://europa.eu/rapid/press-release_SPEECH-15-5754_en.htm.
- ¹⁹ *Europa, de Romeinse weg*, p. 142.
- ²⁰ Zie o.a. Bassam Tibi, *Political Islam, World Politics and Europe* (New York 2008) en *Islamism and Islam* (New Haven 2012); David Suurland, *Secular Totalitarian and Islamist Legal-political Philosophy* (Leiden 2012) en 'Totalitarisme, islamisme en het EVRM,' in Afshin Ellian, Gelijs Molier & Bastiaan Rijpkema, *De strijd om de democratie. Essays over democratische zelfverdediging* (Amsterdam 2018), pp. 263-300.
- ²¹ Zie ook Huizinga, *Was Europa von Trump lernen kann. Die Krise des alten Kontinents und das neue Amerika* (Berlin 2017).
- ²² Zie o.a. Frank Furedi, *Populism and the European Culture Wars. The Conflict of Values between Hungary and the EU* (New York 2018).

TECHNOLOGY WITH A SMILE

De Barth Groep helpt bedrijven om optimaal te presteren door het creëren van duurzame en technologische oplossingen. Wij realiseren en onderhouden totaalinstallaties, ontwikkelen en automatiseren machines, leveren plaatwerk-oplossingen voor verschillende industrieën en voeren keuringen uit. Onze kracht ligt in het aanpakken van multidisciplinaire projecten.

Kijk op www.barthgroep.nl voor meer informatie.

SINCE 1935
HUISMAN
keukens | sanitair | doe het zelf

WWW.HUISMANALBLASSERDAM.NL

Huisman Keukens & Sanitair | Voltastraat 1 | 2952 AW Alblasterdam | 078-6932541 | info@huismanalblasterdam.nl

'Brussel' staat niet los van 'Den Haag'!

Een beknopte terugblik door Bas Belder

Sinds juli 1999 bent u lid van het Europees Parlement. U schreef diverse rapporten over de relatie tussen de EU en China. Hoe kijkt u terug op uw eerste 'China-rapport' in 2005 en wat is de meest opvallende wijziging gedurende de afgelopen jaren in het EU-beleid als het gaat om de opstelling jegens China?

Wat betreft de landenrapporten, heb ik eerst wat ervaring kunnen opdoen met rapporten over de relatie tussen de EU en Rusland, daarna Iran en de Westelijke Balkan. In de loop van de tijd heb ik vier rapporten over de relatie tussen Europa en China geschreven, gepresenteerd en verdedigd. Wat mij bij het eerste rapport over de EU en China in het geheugen staat gegrift, is de felle oppositie van socialistische zijde. Op alle mogelijke manieren poogde deze fractie het rapport te verwateren, meer acceptabel te maken voor Peking. En toen dat niet lukte bij de stemming in de commissie buitenlandse zaken, poogden de socialisten het plenaire debat in Straatsburg te voorkomen door een stemming over terugverwijzing naar de commissie. Ja, dat waren spannende tijden! Evengoed voor mijn trouwe beleidsmedewerkers.

Als rapporteur ben je het eerste aan zet: het schrijven van een conceptrapport, dat de collega's dan in de buitenlandcommissie naar hartenlust kunnen amenderen. Dat bood mij de uitgelezen mogelijkheid om het wonder van de groei van het christendom in de communistische (dus atheïstische) Volksrepubliek te belichten en de repressieve reactie van de partijstaat jegens vooral de huiskerken aan de kaak te stellen. Ik herinner me nog heel goed dat we de Chinese ambassade in Brussel vroegen om een kerkdienst in het werkbezoek op te nemen. Dat betrof een zondag in de stad Xian. Het officiële antwoord kwam prompt: Xian kende geen kerken. Meereizende medewerkers voorzagen de Chinese gastheren even snel van een lange lijst van

godshuizen in dezelfde plaats. Zo maakten we in Xian ook het consistoriegebed mee, ter voorbereiding op de eredienst. Ik zal de eerbied waarmee dat gebeurde, niet licht vergeten. Let wel, het was een officiële kerk. De hand van God bleek niet verkort, wel die van dé partij.

Het laatste China-rapport dateert van september 2018. Dat is met grote meerderheid aangenomen, inclusief de steun van de socialisten! In Brussel heersen er nu duidelijk veel grotere reserves tegen de fraaie win-win-verhalen van "strategische partner" (jawel) China. Wederkerigheid is momenteel het Europese uitgangspunt tegenover Peking. En dan op alle gebieden. Vrije markttoegang voor Chinese firma's in Europa, dan gelijke behandeling van Europese ondernemingen in het gigantische "Rijk van het Midden". En juist van dat laatste was en is nog altijd totaal geen sprake. Let wel, buitenlandse bedrijven moeten partijpottenkijkers dulden tot op directieniveau. Om iets uit mijn vorige werkring, redacteur bij het *Reformatorisch Dagblad*, te noemen: Chinese journalisten genieten vrije nieuwsgaring in het Westen, zo niet hun Europese collega's op Chinees territorium. Lees de jaarrapporten van de "Club van Buitenlandse Correspondenten in China" er maar op na.

Een gelijke behandeling in de relatie met China vergt sowieso Europese eensgezindheid tegen-

Welk institutioneel gezichtspunt bepaalt uw visie op de Europese Unie?

Conform het uitgangspunt van de SGP vormen de lidstaten de kern van de EU. Daarom dragen de nationale regeringen en parlementen een primaire verantwoordelijkheid voor het functioneren van de EU. 'Brussel' staat niet los van 'Den Haag'!

over het regime van president Xi Jinping. En daarmee is tegelijkertijd het zwakke punt in de Europese opstelling ten opzichte van China aangeduid. Want recente wetenschappelijke studies hebben klip en klaar aangetoond dat ons continent de afgelopen jaren niet alleen de invloed van Moskou, maar evenzeer van Peking onderging.

Voor een buitengewoon repressief bewind bin-nenslands (o.a. ernstige christenvervolging, concentratiekampen in Xinjiang vol Oeigoeren) dat zeer agressief optreedt buitenslands (bijvoorbeeld richting Taiwan, militarisering Zuid-Chinese Zee) dient de EU bijzonder op haar hoede te zijn. Zeker ook met Chinese leveranciers van hightech, want hoe particulier die bedrijven ook mogen zijn, zij opereren onder staatstoezicht en op partijcommando.

De EU heeft op papier haar beleid geformuleerd om vervolging van christenen tegen te gaan. Wat doet de EU volgens uw waarneming daadwerkelijk aan dit probleem?

Vanaf mijn aantreden als Europarlementariër in de zomer van 1999 is aandacht voor de geloofsvrijheid in landen waarmee de EU relaties onderhoudt een politiek speerpunt van onze fractie geweest. Dat ligt ook in het verlengde van mijn lidmaatschap in al de achterliggende jaren van de bevoegde commissie buitenlandse zaken.

Mijn inzet is altijd geweest het verzamelen van solide achtergrondinformatie om daarmee vervolgens de Europese diplomatie te benaderen voor wijze en effectieve interventie in derde landen. Van onmisbare betekenis daarbij is de samenwerking met christelijke organisaties, o.a. SDOK, Friedensstimme, Spaanse Evangelische Zending, Open Doors, Evangelie en Moslims, Associatie voor Protestantse Kerken in Turkije. Daarnaast bouwde ik mijn journalistieke netwerk van experts uit. Veel heb ik te danken ge-

had aan de enorme kennis van de situatie van kerken en christelijke gemeenschappen in Turkije, Syrië en Irak van dr. Otmar Oehring (Konrad Adenauer Stiftung in Berlijn). En niet te vergeten natuurlijk dr. Bob Fu van ChinaAid! En passant voorzien arabist Martin Janssen (standplaats Amman) en Esther Grisnich (standplaats Jeruzalem) mij alweer geruime tijd van uitstekende documentatie over de oosterse kerken.

Wat wil ik met deze verantwoording zeggen? Maak eerst zelf serieus werk van je politieke verantwoordelijkheid tegenover medechristenen wereldwijd, want dan is het ook billijk betrokkenheid te vragen van hoge Europese instanties als de Europese Dienst Voor Extern Optreden en Europese delegaties in andere werelddelen.

Wat mij aangenaam heeft verrast, was het optreden van een Nederlandse diplomaat in Maleisië. In dat Aziatische land werd op klaarlichte dag een predikant ontvoerd. Er bestaan camera-beelden van. Ik nam over deze brute kidnapping contact op met de Europese delegatie in Kuala Lumpur en kreeg zowaar een landgenoot aan de lijn. Tot diens overplaatsing naar de VN in New York informeerde hij mij over deze treurige zaak die tot op vandaag speelt. Mijn Europese les: niet afgesproken regels of "guidelines" geven de doorslag bij Europese observatie en verdediging van het grondrecht van geloofsvrijheid, maar politieke wil of meer nog: innerlijke overtuiging. Intussen heeft de EU een speciale gezant voor godsdienstvrijheid aangesteld.

Op het moment dat ik dit schrijf, kijk ik uit naar twee conferenties over godsdienstvrijheid in het Midden- en Verre Oosten. De eerste onder auspiciën van de stichting VOE van de SGP. Voor de tweede ben ik uitgenodigd door en naar Taiwan. Op dinsdag 12 maart 2019 gaf Soner Tufan uit Ankara in Straatsburg een zowel zeer informatieve als roerende lezing over de precare positie van Turkse christenen en kerken. Dat gebeurde

kort voor het jaarlijkse Turkije-debat. Zo kon ik Tufans documentatie even later persoonlijk overhandigen aan eurocommissaris Hahn met het vriendelijke verzoek die te verwerken in het nieuwe vooruitgangsrapport van de Europese Commissie over Turkije dit voorjaar.

De Europese Unie heeft op 9 maart 2018 een scherp geformuleerde verklaring afgelegd waarin zij kritiek uit op de Israëlische wet die op 7 maart 2018 in de Knesset is goedgekeurd, waardoor het permanente verblijf van terroristen kan worden ingetrokken. Wie heeft volgens u een beter track-record als het gaat om bestrijding van islamistische terreur: de EU of Israël?

Bij een vergelijking tussen de EU en Israël qua bestrijding van (islamistisch) terrorisme is de historische context van wezenlijk belang. De geschiedenis van de staat Israël is immers ook een historie van strijd tegen terreur. Sinds zijn stichting in 1948 heeft de Joodse staat zich steeds moeten weren tegen alle denkbare vormen van terroristisch geweld. De imminente dreiging annex uitvoering van islamistisch terrorisme overschaduwde het Europees continent sinds het begin van de 21e eeuw.

Centraal element in Israël's terreurbestrijding is de afschrikking. Harde vergeldingsmaatregelen dienen potentiële terroristen van aanvallen af te houden. Israël's eerste minister-president David Ben-Gurion vatte dit principe medio jaren vijftig glashelder samen: "Als wij de Arabieren niet tonen dat ze een hoge prijs moeten betalen voor het vermoorden van Joden, zullen wij niet overleven."

Omgeven en meermaals bloedig getroffen door levensgevaarlijke islamistische terreurorganisaties in het zuiden (Hamas) en het noorden (Hezbollah) heeft Israël zich tot op vandaag weten te handhaven als een springlevende democrati-

Wat was voor u een zeer teleurstellende ervaring in het Europees Parlement?

Het latente en somtijds zelfs openlijke anti-Amerikanisme in het EP heeft mij altijd gestoord, want op wie dreef de naoorlogse Europese veiligheid? En op wie zijn we wat dat betreft nog steeds aangewezen – vooral door de ondermaatse uitgaven voor defensie van de meeste EU-lidstaten? De vraag stellen is haar beantwoorden.

sche rechtsstaat. Een indrukwekkende prestatie, oordeelt militair analist en terrorisme-expert Marcel Serr terecht.

Op het gebied van contraterreur kan de EU dus veel leren van de Israëlische ervaringen. Een drietal algemene lessen zijn daaruit te trekken:

1. Terreurbestrijding, ook als die effectief is, leidt vaak tot minder aanslagen en slachtoffers, maar helaas niet tot een eind aan de terreur. Dat vergt een realistische doelstelling van regeringen.
2. Kern van terreurbestrijding is informatiewinning door geheime diensten. Israël benut een arsenaal van ambtelijke handelingen (reis- en werkdocumenten bijvoorbeeld) om Palestijnen als informanten te werven. Europa dient hetzelfde te doen in het islamistische spectrum om terroristische organisaties van binnenuit te ondermijnen. Uitwisseling van gegevens door onderscheiden nationale veiligheidsdiensten is daarbij een cruciale voorwaarde voor succes.
3. Op tactisch niveau heeft een mix van offensieve methoden om prominente leiders van terreurorganisaties te neutraliseren (o.a. liquidaties) en defensieve maatregelen om de burgerbevolking te beschermen (bijvoorbeeld checkpoints op de Westelijke Jordaanoever)

inmiddels zijn waarde bewezen. Om de mobiliteit van terroristen in te perken, zal Europa er niet omheen kunnen fijnmazige grenscontroles in te stellen.

Deze Israëlische lessen in terreurbestrijding zullen bepaald niet aangenaam in Europese oren klinken, misschien zelfs als deels onaanvaardbaar, bevroedt Marcel Serr. Ik val in elk geval zijn observatie volkomen bij dat "terroristen zich niet aan regels en morele principes houden". Integendeel, terroristen maken daarvan gebruik om de burgerbevolking op de korrel te nemen of als menselijke schilden te misbruiken.

Zeker, democratische rechtsstaten zien zich bij terreurbestrijding steeds geconfronteerd met het dilemma een balans te vinden tussen veiligheid en rechtsstatelijke uitgangspunten. Echter, opnieuw kan ik mij helemaal vinden in Serr's slotsom: "Tot de primaire opgaven van een staat behoort evenwel lijf en goed van zijn burgers te waarborgen. Tegen de achtergrond van de Shoa geldt dit voor Israël in een bijzondere mate."

Heel bondig geformuleerd staat de westerse terreurbestrijding van "winning their hearts and minds" tegenover de Israëlische van "shoot their hearts and minds". En passant lijdt het geen twijfel dat de EU voor adequate terreurbestrijding in Israël een beproefde en betrouwbare medestander heeft.

Bijna negen van de tien Europese joden menen dat het antisemitisme de afgelopen vijf jaar is toegenomen in de EU. Dat blijkt uit een enquête, gehouden in het najaar van 2018 door het EU-agentschap voor de Fundamentele Rechten in twaalf landen, waaronder Nederland. Wat vindt u van deze ontwikkeling? Hoe is deze tendens te keren? Welke bijdrage kunnen burgers daaraan leveren?

Het tegengaan van antisemitisme vormt een van de 'rode draden' in de bijna twintig jaar dat ik lid

ben van het Europees Parlement. Zo ging het eerste rapport dat ik voor het Europees Parlement schreef over de bestrijding van xenofobie, racisme en antisemitisme in de kandidaat-lidstaten van de Europese Unie. Dus over de vroegere communistische landen in Midden- en Oost-Europa.

Veiligheid en welzijn van de Joodse gemeenschappen in Europa en dus ook in Nederland liggen mij als christen na aan het hart. Jodenhaat ofwel antisemitisme raakt mij daarom persoonlijk. Vanuit het ouderlijk huis —hetzelfde geldt voor mijn vrouw— ben ik opgevoed met Bijbelse liefde voor Israël, voor het Joodse volk. Ondertussen treffen antisemitische uitingen allereerst en allermeeest de directe slachtoffers, Joodse medemensen. Daarom ook heb ik voortdurend bij hen de uitwerkingen van de antisemitische trend in Europa proberen te peilen. Dat vraagt natuurlijk om een vertrouwelijke band. Want met persoonlijk leed loopt niemand te koop. Wat ik uit Joodse monden hoorde in Brussel en Straatsburg was de 'normalisering' van alle-daags antisemitisme in onze contreien.

In wezen vind ik het schokkend dat in Europa en evenzo in Nederland zo tergend traag een politieke reactie op gang komt ter bestrijding van antisemitisme. Toen ik daar in 2014 tijdens een debat over de "Staat van de Unie" in de Tweede Kamer vragenderwijs op aandrang, kwam er in eerste instantie geen enkele reactie van regeringszijde. Pas toen ik zelf letterlijk in het geweer kwam, volgde een obligaat antwoord. En ook van de aanwezige Nederlandse en Europese parlementsleden geen enkele hoorbare adhesie. Maar zie, het tij is toch aan het keren in Den Haag. Beter laat dan nooit, luidt het spreekwoord.

Uit de parlementaire praktijk in Brussel weet ik dat amendering van rapporten op antisemitisme geen sinecure is. Sterker nog, als rapporteur

voor de relatie EU-Iran meende een Spaanse socialiste mij preventief te moeten waarschuwen voor een 'overdosis' aan aandacht voor de ontkenning van de Holocaust door het ayatollah-regime. Ook het klip en klaar benoemen van het vigerende antisemitisme in het Turkije van Erdogan blijft lastig. Zo worden in het nieuwste Turkije-rapport van het Europees Parlement de Turkse autoriteiten weliswaar opgeroepen het antisemitisme in de samenleving actief te bestrijden, maar wijst datzelfde parlement een amendement af waarin heel feitelijk het vigerende antisemitisme in Erdogans kring van adviseurs wordt blootgelegd. Daar koopt de kwetsbare, minuscule Joodse gemeenschap in Turkije helemaal niets voor, zo heb ik de rapporteur voorgehouden.

Hoe het antisemitische tij te keren? Ik hoop op een bijdrage van burgers. Spreek elkaar erop aan. En juist van kerken en christenen verwacht ik dat zij het voortouw nemen tegen Jodenhaat.

Welke taak in het Europees Parlement gaf u de meeste voldoening?

In de mandaatperiode 2009-2014 was ik voorzitter van de Israëldelegatie. Deze verantwoordelijke positie bood mij de gelegenheid de betrekkingen tussen het Europees Parlement en de Joodse staat stevig aan te halen. Als vicevoorzitter van dezelfde delegatie continueer ik deze lijn tot op vandaag.

Daar loop ik nog altijd tegen aan. Echter, er komen initiatieven van de grond! Alertheid blijft geboden. En vooral nauwe voeling houding met de Joodse gemeenschappen in Europa. Daarom is mijn lijfblad de oudste Nederlandse periodiek, het *Nieuw Israëlitisch Weekblad* (warm aanbevelen) en lees ik als Europarlementariër natuurlijk ook bladen van 'over de grens', de *Allgemeine jüdische Wochenzeitung* uit Duitsland.

SPECIALE AANBIEDING!

van € 9,95 voor slechts € 3,49*

De Europese Unie staat op een kruispunt. Welke kant gaat het op? Meer bureaucratie, minder identiteit? In dit boek bepleiten de auteurs een andere koers: de EU moet dienstbaar zijn aan de lidstaten, minder regelgeving, meer ruimte en meer aandacht geven aan de christelijke waarden en normen.

Met bijdragen van Bert-Jan Ruissen, Bas Belder, Leen van der Waal, Elbert Dijkgraaf, Walter van Luik, Ard-Jan Boersma e.a.

BESTEL nu via webshop.sgp.nl of tel. (010) 7200 785.

* Genoemde prijs is excl. verzendkosten.

In de loop van decennia heeft de Europese Unie zich ontwikkeld van een hoofdzakelijk economisch samenwerkingsverband, de EEG, tot een supranationale unie waarvan de regelgeving zich uitstrekt tot welhaast alle terreinen van overheidsbeleid. De SGP heeft deze tendens altijd kritisch bejegend omdat zij bezorgd is over de toenemende afstand tussen bestuur en burgers. Het groeiende onbehagen, de Brexit en de clash van Brussel met Hongarije en Polen nopen de EU tot een indringende zelfreflectie.

Door Leen van der Waal, lid van het Europees Parlement voor SGP, GPV en RPF van 1984-1997

De SGP tussen nationalisme en eurocentrisme

De geschiedenis van de Europese integratie is een proces van vallen en opstaan. Van voortgang en versnelling en nu zelfs van crisis. Dat hoeft niet te verwonderen. In het streven naar Europese eenwording gaat het immers niet alleen om gezamenlijk beleid maken, maar om de bereidheid van soevereine nationale staten om een deel van hun bevoegdheden aan supranationale besluitvorming te onderwerpen. Dat is in de Europese geschiedenis zonder precedent. Dit proces heeft dan ook steeds voor spanning

gezorgd. Niet alle politieke leiders waren van meet af voor de vorming van een federatief staatsverband op Europees niveau. Daarom heeft men het beoogde einddoel nooit grondig ter discussie gesteld. Niettemin ontwikkelde het proces van integratie zich stapsgewijs tot een beoogde 'ever closer union' in 2019.

In de volgende paragrafen willen we bezien hoe de SGP zich qua stellingname bewoog met betrekking tot het overdragen van nationale soevereiniteit.

De EP-leden Rijk van Dam, Hans Blokland en Leen van der Waal op bezoek in de tweede kamer (1997)

De aansluiting door Nederland bij het Verdrag van Rome aan het begin van de Europese samenwerking is door de SGP niet met enthousiasme ontvangen.

TEGEN HET VERDRAG VAN ROME IN 1957

De aansluiting door Nederland bij het Verdrag van Rome aan het begin van de Europese samenwerking is door de SGP niet met enthousiasme ontvangen. De SGP was altijd primair gericht geweest op binnenlandse politiek en stond in 't algemeen kritisch ten opzichte van internationale bondgenootschappen. Zo kon het Verdrag van Rome in de Tweede Kamer niet op instemming rekenen van de SGP-fractie. In 1978 werd de partij echter op directer wijze met de Europese samenwerking geconfronteerd, toen de eerste rechtstreekse verkiezingen van het Europese Parlement in het daaropvolgende jaar aan de orde kwamen. De SGP nam aan die Euro-

pese Verkiezingen deel¹, maar kon dat doen met een grote mate van vrijblijvendheid, omdat deelname met een eigen lijst bij voorbaat kansloos was.² Bij de verkiezingen 1984 koos de partij echter voor concrete deelname met een gezamenlijke lijst met GPV en RPF. Dit ondanks de stevige tegenstand van een deel van de achterban. De SGP-deelname ging dan ook gepaard met kritische verklaringen: tegen het humanistisch eenheidsstreven, samenwerking beperkt tot het economisch beleid, vrijwaring van de invloed van Rome en vooral zonder inbreuk op onze nationale soevereiniteit.

GEEN VREES VOOR NATIONALISME?

Het punt van de nationale soevereiniteit vroeg destijds wel enige toelichting. Het hoofdmotief tot Europees samengaan was juist om door bepaalde nationale bevoegdheden onder gemeenschappelijk bestuur te brengen nieuwe gewelddadige conflicten tussen Europese staten te voorkomen. Het was immers het nationalisme, het verabsoluteren van de eigen natie en het nationaal eigenbelang dat Europa meerdere

malen³ in catastrofale militaire conflicten had gestort. En het waren juist de idealen van vooral de christendemocratische leiders om als antwoord daarop een Europa te stichten van vrede, gerechtigheid en verzoening. Kun je met dit hoge doel voor ogen dan nog met een pleidooi voor behoud van de nationale soevereiniteit aankomen? En je met verwijzing naar de eigen nationale identiteit en vrees voor Rome je nog verzetten tegen het uitbannen van het kwaad van het nationalisme?

Die vragen klemde temeer daar door de secularisatie de Nederlandse christelijke identiteit steeds verder werd uitgehold. En dat niet onder invloed van Europa, maar van binnenuit. Nederland liep voorop met wetgeving inzake euthanasie en het homohuwelijk. En ook de gevreesde beïnvloeding vanuit Rome bleek ongegrond.⁴ Als deze bezwaren wegvallen, waarin bestaat dan nog de beduchtheid voor soevereiniteitsverlies? In de huidige globalisering is immers geen enkel land volledig soeverein en zonder economische banden met anderen.

'ALLEEN ECONOMIE' ONHOUDBAAR

Daar kwam nog bij dat het standpunt dat samenwerking beperkt zou moeten blijven tot het economisch terrein onhoudbaar was geworden. De bevoegdheden van de Europese Unie werden steeds verder uitgebreid en de economische samenwerking bleek steeds meer verstrengeld te worden met andere sectoren van de samenleving, tot aan onderwijs en gezondheidszorg toe. Ook door maatschappelijke ontwikkelingen, zoals het internationaal terrorisme, het asielvraagstuk en het energiebeleid, raakten de belangen van de lidstaten meer met elkaar vervlochten. Als gevolg daarvan moest binnen de SGP erkend worden dat supranationale besluitvorming op steeds meer beleidsterreinen onontkoombaar was en het niet zinvol was aan

Door de secularisatie werd de Nederlandse christelijke identiteit steeds verder uitgehold. En dat niet onder invloed van Europa, maar van binnenuit. Nederland liep voorop met wetgeving inzake euthanasie en het homohuwelijk.

de Europese politiek deel te nemen met als voorwaarden dat deze beperkt zou moeten zijn tot economie en vrijwaring van de onaantastbaar geachte nationale soevereiniteit. In de gewijzigde verhoudingen betekende voortgaande politieke participatie het aanvaarden van supranationaliteit en meerderheidsbeslissingen op Europees niveau. En daarmee het accepteren van formeel soevereiniteitsverlies. Het front verlegde zich daardoor voor de SGP van 'geen overdracht van bevoegdheden' naar 'wat aanvaardbaar was, en in hoeverre'.⁵

SOEVEREINITEIT, EEN BETREKKELIJK CRITERIUM

Onze leidraad daarbij was dat, hoewel de wording van onze nationale zelfstandigheid nauw verbonden is met de doorwerking van de Reformatie in ons land, en we deze band willen vasthouden, nationale zelfstandigheid geen doel in zich zelf is. Het is een instrument dat dienstbaar gesteld moet worden aan de doelstellingen van de christelijke politiek. Zo lezen we in de SGP studie *Nationale soevereiniteit: gave en opgave*. Het uitgangspunt daarvoor is het dienen en bevorderen van de publieke gerechtigheid naar Bijbelse normen. De primaire verantwoordelijkheid hiervoor ligt bij de nationale overheid ten bate van het eigen land, maar, zoals de SGP in

Er is meestal geen rechtstreekse band tussen Bijbelse gerechtigheid en de concrete werkelijkheid. De effecten van voorgenomen beleid zijn immers niet altijd precies in te schatten. Het is keuzes maken na zorgvuldige afweging.

haar verkiezingsprogramma stelt, deze beperkt zich niet tot onze nationale grenzen. Ze is ook aan de orde in de internationale politiek en in het bijzonder in de Europese. De overheid zal daarvoor zo nodig haar gezag delen of (gedeeltelijk) overdragen aan andere bestuursorganen, als daarmee bereikt wordt dat de christelijke doelstellingen naderbij worden gebracht. Een voorbeeld daarvan is het lidmaatschap van de NAVO. Het overdragen van nationale bevoegdheden aan deze internationale organisatie is dienstbaar aan het hogere doel van het dienen van de nationale veiligheid ter bescherming van onze samenleving tegen de dreiging van dictatoriale regimes en (internationaal) terrorisme. Dit criterium is ook beslissend bij de vraag over de verdeling van bevoegdheden tussen de EU en de lidstaten. De toets is ook daar de publieke gerechtigheid. Voor iedere sector afzonderlijk toe te passen. Geen eenvoudige opgave. Er is immers meestal geen rechtstreekse band tussen Bijbelse gerechtigheid en de concrete werkelijkheid. De effecten van voorgenomen beleid zijn immers niet altijd precies in te schatten. Het is keuzes maken na zorgvuldige afweging. Met het opgeven van formele delen van soevereiniteit gaat het dus om doelstellingen van christelijke politiek waaraan ten grondslag ligt onze christelijke wereldbeschouwing en onze visie op het

doel en de inrichting van de EU. Een krachtenveld waarin we de grote politiek ontmoeten die kansen aangrijpt om haar streven naar een Europese federatie kracht bij te zetten.

WELK EUROPA?

De christelijke politiek staat in het kader van een integrale visie op mens, wereld en samenleving, zoals wij die baseren op de Bijbel. Vanuit Gods Woord weten we dat het de mens niet gegeven is op eigen kracht een harmonieuze vreedzame wereld tot stand te brengen. In de wereldgeschiedenis heersen de machten van het kwaad, het egoïsme, het winstbejag, het machtsstreven en het materialisme. Verschijnselen die zich ook in de politieke structuren manifesteren. Daarom dient de EU geen superstaat te worden met een doel in zichzelf ten koste van de zelfstandigheid van de lidstaten. Veeleer dient de EU een constructie te zijn ter ondersteuning van de lidstaten: de Unie verricht alleen die taken die niet of niet geheel door de lidstaten uitgevoerd kunnen worden en die daartoe gelegitimeerd is door de overgedragen bevoegdheden van de lidstaten. De lidstaten kunnen niet zonder deze Europese steun en dit plaatsvervangend optreden dat de onderlinge verbondenheid binnen de EU biedt. Het grotere verband staat zo ten dienste van het functioneren van de parlementaire democratieën van de lidstaten. Het zijn immers de lidstaten die de stabiliteit van de EU bepalen. In de nationale volksvertegenwoordigingen klopt voor de burgers het hart van de democratie. Door eeuwenlange ontwikkelingen vertonen de nationale democratieën vaak grote onderlinge verschillen in geschiedenis, cultuur, tradities en taal. Deze zijn niet tot een eenheid te organiseren. Daarom dienen de lidstaten de ruimte te behouden voor eigen sociaal-cultureel en medisch-ethisch beleid, vrij van EU-regelgeving. Steeds verdergaande centralisatie plaatst de EU op afstand

van de burgers en verliest daardoor het zo noodzakelijke draagvlak.

ONZE MISSIE

Van dit beeld is de EU ver verwijderd. De Unie heeft zich ontwikkeld tot een groot economisch en politiek machtsblok met verregaande bevoegdheden en een omvangrijke bureaucratie. Kenmerkend is dat het streven naar verdere bevoegdheidsuitbreiding nog steeds voortgang vindt. Naast deze inbreuk op de handelingsbekwaamheid van de lidstaten is de EU – zoals gezegd – door deze centralisatie ook op steeds grotere afstand van de burgers gekomen. Bij velen leeft daardoor het gevoel iets ‘door Europa’ opgelegd te krijgen, zonder dat ze er enige invloed op hebben. Grensoverschrijdende problemen van terrorisme, open grenzen, migratiestromen en klimaatproblemen voeden gevoelens van onbehagen over verlies van eigen cultuur en nationale identiteit. Door populistten wordt hier vanaf de zijlijn gretig op ingespeeld. Opmerkelijk dat hierbij ook weer de nationale staat en het nationalisme worden aangeprezen. De geestelijk leegheid van de samenleving vormt daarvoor een welkome invalspoort.

Tegen de huidige beleidspraktijk van de EU zijn zeker serieuze bezwaren in te brengen. Maar nationalisme en breken met de EU zijn onverantwoorde oneliners. Ook met een boycot van de

Europese verkiezingen is niets te winnen. Het speelt federatieve en seculiere krachten juist in de kaart en ontslaat bovendien niet van de eigen verantwoordelijkheid. Het vertrek van het Verenigd Koninkrijk en de problemen met Polen en Hongarije zouden de EU tot zelfreflectie moeten brengen. Om te komen tot een lichtere, duidelijk decentrale structuur met zoveel mogelijk ruimte voor behoud van nationale identiteit en gezonde vaderlandsliefde. Maar vooral ook tot de erkenning dat de EU een geestelijk fundament dringend nodig heeft. Bij alle verscheidenheid is de grondslag van de Europese beschaving gelegen in het christendom. Zonder kerk geen Europa. Daarop is ‘Europa’ nog altijd aan te spreken, ondanks het feit dat een verwijzing naar het christelijk verleden in de Verdragen nog steeds geen plaats heeft gekregen. De meerwaarde van de protestants-christelijke politiek is die basis ook in het Europees Parlement present te stellen en de afgoden van het vooruitgangsgeloof en de materiële welvaart, die een bedreiging vormen voor de schepping en de sociale verbanden, te ontmaskeren. Niet in het minst ook ter wille van de politieke stabiliteit behoeft de EU een geestelijk cement. Opdat het Evangelie ‘zijn loop hebbe’ en dat wat ons over een periode van tweeduizend jaar heeft bereikt, in vrijheid ongehinderd aan ons nageslacht kan worden doorgegeven.

NOTEN

¹ Met ir. H. van Rossum als lijsttrekker.

² Het GPV ging niet in op het verzoek van de SGP om een gezamenlijke kandidatenlijst in te dienen.

³ Binnen een tijdsbestek van 75 jaar waren er drie (zeer) grote (wereld)oorlogen in Europa: 1870-1871, 1914-1918 en 1939-1945.

⁴ Veelzeggend is dat de conservatieve katholiek Rocco Buttiglione in 2004 door een meerderheid van het Europees Parlement werd geweerd als lid van de Europese Commissie, vanwege zijn persoonlijke (geloofs) opvattingen over homoseksualiteit.

⁵ Een uitgebreide verantwoording hiervan staat in de nota *Boodschap aan Europa*, in 2003 uitgegeven door de Guido de Brès-Stichting.

Thema: Tolerantie

Vrijdag 31 mei - Zaterdag 1 juni - Bunnik

Ga je graag een stevig inhoudelijk debat aan? Wil je verder kijken dan de politieke waan van de dag? Je bezinnen op de grondbeginselen van christelijke politiek? Dan nodigen we je graag uit voor onze tweedaagse Guido Academy!

Deze Academy wordt georganiseerd door de Guido de Brès Stichting, het wetenschappelijk Instituut voor de SGP, en zal D.V. gehouden worden op vrijdag 31 mei en zaterdag 1 juni.

Ben je student of young professional en heb je interesse? Reageren kan tot uiterlijk vrijdag 26 april. Vertel kort wie je bent en stuur een korte motivatie waarom je deel wilt nemen (max. 300 woorden) naar wi@sgp.nl. Uit alle inzendingen worden max. 15 deelnemers geselecteerd.

Meer informatie vind je op wi.sgp.nl

Inclusief gratis boek 'Tolerantie in Balans' van prof. dr. Maarten Kater

De christen-staatsman Groen van Prinsterer (1801-1876) heeft veel aandacht geschonken aan de geestelijke ontwikkelingen in Europese cultuur. Reformatie én Revolutie hebben de Europese cultuur gestempeld. Europa is ondenkbaar zonder de Reformatie, maar de Revolutie kreeg steeds meer de overhand en wist tot op de dag van vandaag de zegenrijke vruchten van de Reformatie steeds meer uit.

dr. Klaas van der Zwaag, redactievoorzitter

Groen van Prinsterer zag Europa als toneel van geestelijke strijd

Via de Réveilprediker Merle d'Aubigné in Brussel ontdekte Groen van Prinsterer de geestelijke betekenis van de Reformatie als het licht dat in de duisternis van bijgeloof, ongeloof en zedenbederf scheen. Dat nieuwe licht was de voortzetting van de apostolisch-katholieke kerk. Voor Groen van Prinsterer was de Reformatie terugkeer tot het apostolisch geloof. Hij zag daarin de herleving van de christelijke waarheid, "zoals die sinds de tijden van de apostelen niet in die mate was gezien", ja, een ingrijpen van God Zelf. Die sprak: "Er zij licht! En er was licht!" Zoals Johan-

nes de Doper zijn tijdgenoten opriep zich te bekeren omdat het Koninkrijk van God nabij gekomen was, zo werd de rechtvaardiging door het geloof op de voorgrond gesteld tegenover "de roomse wanbegrippen".

Groens betrokkenheid als Europeaan stond in het kader van een vroeg negentiende-eeuwse Europese bewustwording, die in eerste instantie verklaard moet worden vanuit een conservatieve reactie op de Franse Revolutie. Centraal in deze opleving stond Europa als eenheid en het verlangen naar een herstel van Europa als waar-

Groen hamerde op de historisch gegroeide orde van Europa. De ware 'Verlichting' was voor hem vrucht van het christelijk geloof.

dengemeenschap. Groen hamerde op de historisch gegroeide orde van Europa. De ware 'Verlichting' was voor hem vrucht van het christelijk geloof. Dit geloof was vóór de opmars van de onchristelijke leer in de Revolutie – gevolg van de heerschappij van de rede in plaats van het geloof aan de Openbaring – in Europa nooit betwist geweest. De Revolutie was de openbaring van het ongeloof in systematische vorm, ten diepste het "gewrocht" van een wereldcrisis. In het tijdperk van "verval en afval" was de Revolutie in haar ontwikkeling als systematisch ongeloof een regelrechte confrontatie met het Evangelie aangegaan.

INGRIJPENDE GEBEURTENISSEN

Groen van Prinsterer zag de Reformatie en de Revolutie als twee ingrijpende gebeurtenissen in de wereldgeschiedenis. De eerste was gericht op de hervorming van de christenheid, de tweede op de omverwerping van de beginselen van staat, moraal en godsdienst.

Franse rooms-katholieke denkers als De Bonald, Guizot, Le Maitre en De Lammennais bekritiseerden samen met Groen de oorsprong van de Revolutie in het ongeloof, maar volgens hen droeg juist de Reformatie de schuld van dit ongeloof. De Reformatie had immers de soevereiniteit van de rede op de voorgrond gesteld en daarmee een beginsel van ongeloof en opstand ontkenend. Dat kwam overeen met het standpunt van de liberalen die in de Reformatie het protesterende element benadrukken, de proclamatie

van de vrijheid van onderzoek. De Reformatie gold voor hen als het begin van de filosofische revolutie, een grote poging om het menselijk denken te bevrijden, een opstand tegen het absoluut gezag in geestelijke dingen (Guizot).

Voor Groen van Prinsterer was de Reformatie inderdaad gericht op vrijheid, het vrij zijn van menselijke traditie, maar tegelijkertijd betekende zij vrijheid om God te dienen, Zijn geboden te onderhouden en niet om revolutie of losbandigheid te prediken. Opstand en anarchie zijn in strijd met het beginsel van de Reformatie. Blijkens het optreden van Luther in de Boerenoorlog en de manier waarop men Müntzer aanpakte, bleek dat de Reformatie het revolutionair ongeloof heeft gestuit. Alleen door het verflauwen van de geest van de Reformatie heeft het ongeloof in de achttiende eeuw de overhand gekregen.

Groen van Prinsterer stelde dat de Reformatie te midden van ongeloof en opstand het beginsel van het geloof en de gehoorzaamheid heeft ingebracht. "Hier komt heil en orde, door vereniging van vrijheid en onderwerping, uit voort." Juist door de onderwerping aan God werden het wankelende gezag van de overheid gesterkt en de vrijheden van de onderdanen gegarandeerd. De Reformatie kon niet de oorzaak van de Revolutie zijn omdat zij van een tegenovergesteld beginsel uitging: de objectieve geloofseenheid, niet van de verscheidenheid van de subjectieve gevoelens. "Zij ging uit van de onfeilbaarheid van de openbaring, niet van de suprematie van het verstand. Zij ging uit van de soevereiniteit van God, niet van de soevereiniteit van de mens." Typierend voor Groen was dat hij kerkhistorische cesuren liet samenvallen met keerpunten in de Europese geschiedenis. Groen heeft voortdurend in het eeuwige Woord van God de redding voor Europa gezien. Europa verkeerde in zijn tijd in een kritieke fase van zijn geschiedenis: óf de

revolutie óf het ultramontanisme zou de overwinning behalen, waartegenover Groen explicieter dan voorheen zijn leus formuleerde: "In ons isolement ligt onze kracht". Niet omdat samenwerking bij voorbaat moest worden uitgesloten, maar omdat de tegenstellingen waren verscherpt.

ROME

Interessant is om te zien hoe Groen van Prinsterer zijn standpunt bepaalde ten opzichte van Rome. Hij hechtte sterk aan de gedachte dat de Nederlandse natie een protestantse natie was, geboren uit de Hervorming. Tegelijkertijd maakte hij zich als staatsman sterk voor de handhaving van de vrijheid van geweten en godsdienst, ook voor de rooms-katholieken. Hij keerde zich zowel tegen het ultramontanisme als tegen de liberalen, bij wie de klassieke vrijheden in het gedrang kwamen. Mede in verband met deze laatste zocht hij contact met de rooms-katholieken, in het kader van gezamenlijk verzet tegen ongelof, radicalisme en revolutionaire suprematie van de staat.

Groen van Prinsterer stelde dat de Reformatie te midden van ongelof en opstand het beginsel van het geloof en de gehoorzaamheid heeft ingebracht.

De actualiteit van de Reformatie verbond hij met zijn visie op Europa, waarin hij in Rome een bondgenoot zag in de strijd tegen de ontkerstening van de samenleving als gevolg van de Franse Revolutie. De Revolutie is een *Europese* revolutie, een omwenteling in de christenheid. Zijn leus was: tegen de Revolutie het Evangelie.

Groen van Prinsterer zag in het christelijke Europa de gemeenschappelijke waarde voor protestanten en katholieken. Het front lag naar zijn overtuiging niet meer als voorheen in het tweegevecht tussen Evangelie en bijgeloof, maar in dat tussen Evangelie en ongelof. Het "liberale Europa" was in opmars en daartegenover moest niet "het Protestantsch Europa" maar "het Christelijke Europa" gesteld worden.

Groen van Prinsterer bleef in dit alles echter ambivalent ten opzichte van Rome. Voor hem was ook Rome, evenals de Revolutie, gericht op macht en kwamen de vrijheden daarmee in het gedrang. Rome is uit op de wereldheerschappij van de paus en keert zich tegen de wereldlijke macht en burgerlijke en politieke vrijheden. Maar, en hier openbaarde zich de ruime blik van Groen van Prinsterer, als Rome aanvaardt wat het vroeger vervloekte, dan zou Groen ongetwijfeld erkennen "dat het herboren katholicisme in staat is zich met ons te verenigen, om, met succes en ten bate van de Christelijke beschaving, de dwalingen der Revolutie te bestrijden".

De kerk van Rome had volgens Groen ondanks haar 'bijgeloof' van het geloof in Christus nooit

Met name op ethisch vlak-huwelijk, gezin en seksualiteit- groeit er steeds meer herkenning onder christenen uit verschillende geloofstradities.

afstand gedaan. Volgens Groen van Prinsterer zijn behoudende protestanten minder ver van Rome verwijderd dan protestanten die het Evangelie naar menselijke maatstaven uitleggen. Als Christus Zelf in de kerk van Rome door buitenstaanders werd "aangerand", dan moesten protestantse christenen haar op grond van dit "verenigingspunt" verdedigen. "Ontzie het bijgeloof", zo klonk zijn oproep, "liever dan dat gij het door ongeloof aantasten zoudt."

Als gevolg van zijn metahistorische duiding van Europa is Groen de binnenkant van de geschiedenis vooral gaan zien als een strijd van het ongeloof tegen de werking van het Evangelie. De Revolutie had Europa uit handen van het roomse bijgeloof gered, de Revolutie wierp de beschaafde wereld in de afgrond van het ongeloof. Maar het ongeloof was toch een front waar protestant én rooms zich konden vinden.

Groen van Prinsterer zocht als oecumenicus de eenheid van de kerk tegenover de oprukkende secularisatie en afval van het geloof. Hij zag in het christelijke Europa de gemeenschappelijke waarde voor protestanten én katholieken. Hij streed voor "het Bijbels, Evangelisch, Apostolisch Christendom, het geloof van de Kerkvaders, van de Hervormers, van allen die niets hebben willen weten dan Jezus Christus en dien gekruisigd; dan de zaligheid zonder de werken, door het bloed des kruises".

Hij moest echter aan het eind van zijn leven concluderen dat de strijders voor het Bijbels-reformatorische geloof in kerk en samenleving het

onderspit hebben gedolven, niet door de macht van de tegenstanders, maar door de onenigheid van de christenen en de oppositie van zijn eigen vrienden. Wat was er nodig geweest om te slagen?, zo vraagt Groen. Hij antwoordt: "De medewerking der Christenen; een ernstig gemeente en zich in daden omzettende toenadering van hen, die, doof voor het onderwijs der moderne theologie, nog vasthouden aan het gezag der Heilige Schrift en de grondwaarheden van het Christendom, de Reformatie en het Evangelisch Réveil."

BOTSING

Volgens Jelle Bijl¹ heeft Groen van Prinsterer een staatsrechtelijk Europabeeld willen verdedigen dat in zijn ogen gefundeerd was op de christelijk-Germaanse beginselen. Hierin konden protestanten en rooms-katholieken schouder aan schouder staan zowel voor het vorstelijk gezag als voor de volksoverheid.

Groen van Prinsterer zag in het revolutionaire Europa een ideologische botsing tussen het christelijk-historische en het revolutionaire staatsrecht. In het staatsrecht was voor hem de eenheid tussen Openbaring, wijsbegeerte en geschiedenis onverbreekelijk. Hij wilde enerzijds recht doen aan de eigen kenmerken van de verschillende Europese volkeren, op grond van historische ontwikkelingsgang, anderzijds wees hij het opkomend nationalisme af als vrucht van het revolutionaire zelfbeschikkingsbeginsel en een versterking van de Europese orde. Na 1871 was hij de overtuiging toegedaan dat Europa volkenrechtelijk gezien niet meer christelijk was en dat het staatsrechtelijk gezien spoedig een zelfde toekomst wachtte.

Groen heeft voortdurend het eeuwige Woord van God de redding voor Europa gezien. "Kerkelijke verschillen waren wezenlijk, maar in de politiek behoorden ze ondergeschikt te zijn aan

de strijd tegen het ongeloof”, zo schrijft Bijl in zijn waardevolle studie. Europa verkeerde in een kritieke fase van haar geschiedenis: of de Revolutie of het ultramontanisme zou de overwinning behalen, waartegenover Groen explicieter dan voorheen zijn leus formuleerde: “In ons Isolement ligt onze kracht. Bijl: “Niet omdat samenwerking bij voorbaat moest worden uitgesloten, maar omdat de tegenstellingen waren verscherpt.”

Groen was bevreesd voor het teloorgaan van het godsdienstige besef van de Europese mens en bleef in het lutheranisme en het gematigde katholicisme antirevolutionaire medestrijders zien. Groen was wel een antirevolutionaire, maar geen conservatieve Europeaan. “Primair

voor Groen was de bestrijding van de revolutiegeest en niet het terugdraaien van de klok of het consolideren van de status quo.”

Rome en Reformatie worden momenteel steeds meer naar elkaar toe gedreven in een seculiere samenleving. Met name op ethisch vlak -huwelijk, gezin en seksualiteit- groeit er steeds meer herkenning onder christenen uit verschillende geloofstradities. De cruciale vraag blijft echter hoe zo’n bondgenootschap er uit moet zien. In ieder geval is er tegenwoordig meer ‘tactische’ samenwerking nodig, waarvoor Groen pleitte, juist omdat de vruchten van het ongeloof zich steeds drastischer manifesteren. Van dit ongeloof heeft Groen op onnavolgbare wijze de culturele wortels en gevolgen blootgelegd.

NOTEN

¹ Jelle Bijl, *Een Europese antirevolutionair. Het Europeabeeld van Groen van Prinsterer in tekst en context*, Amsterdam 2011.

**Shaare
Zedek**

Zonder hulp van donateurs is het onmogelijk die noodzakelijke zorg te verlenen.

Het Joodse volk is voor ons niet zomaar een volk.
Israël helpen is een: ➤ Gebedszaak ➤ Hartezaak
➤ Erezaak ➤ Noodzaak

Stichting Shaare Zedek stelt zich ten doel om vanuit Nederland meer bekendheid te geven aan het Shaare Zedek Ziekenhuis te Jeruzalem en financiële en morele hulp te verlenen. Het Shaare Zedek Ziekenhuis is een pro life ziekenhuis en ontvangt door haar beleid dat gebaseerd is op de Thora, nauwelijks enige overheidssubsidie.

T 0184-612632 E info@shaarezedek.nl NL51INGB0004295426 -
NL74ABNA0436427060 t.n.v. Stichting Shaare Zedek

...of doneer rechtstreeks op www.shaarezedek.nl

Het Shaare Zedek ziekenhuis: plaats van vrede en verzoening

"Het heeft als christen echt betekenis om in het Europees Parlement zitting te nemen. Een voorbeeld hiervan is het opkomen voor de vrijheid van godsdienst wereldwijd. Daar ligt een belangrijke taak voor politici die met een open Bijbel in het EP vertegenwoordigd zijn, dus zeker ook voor ChristenUnie en SGP", zegt Peter van Dalen, lid Europees Parlement voor Christenunie-SGP.

Maarten van de Fliert

"In Brussel opkomen voor vrijheid van godsdienst heeft echt betekenis"

Europarlementariër Peter van Dalen nauw betrokken bij vrij spraak Asia Bibi

Hij is al bijna tien jaar lid van het Europees Parlement en komt daar structureel op voor de rechten van religieuze minderheden. De meest bekend geworden zaak hierin is die van de Pakistaanse Asia Bibi en haar recente vrij spraak. Van Dalen: "De afgelopen jaren heb ik, met verschillende collega's, steeds aandacht gevraagd voor de situatie van Asia Bibi. Aandacht in de media en aandacht in de Europese politiek. Ik

ben diverse keren met collega-Europarlementariërs naar Pakistan geweest. Best spannende reizen ook, want we werden constant verplaatst in gepantserde wagens onder militaire begeleiding. We spraken met ministers, de hoofdofficier van Justitie, gouverneurs en andere officials over Asia's zaak. Tevens hebben wij die beide keren de familie van Asia Bibi ontmoet en ontmoedigd. Tenslotte, ik leerde bij ons eerste be-

De afgelopen jaren heb ik, met verschillende collega's, steeds aandacht gevraagd voor de situatie van Asia Bibi. Aandacht in de media en aandacht in de Europese politiek.

zoek aan Islamabad en Lahore ook de advocaat van Asia Bibi kennen, de heer Saif Ul Malook. Een moslim die de verdediging van deze christelijke vrouw met volle overtuiging op zich nam. Met alle risico's van dien. Ook die man verdient alle respect!"

DRIJFVEER

Peter van Dalen heeft - naast politieke - ook persoonlijke drijfveren om op te komen voor de vrijheid van godsdienst, en hulp te bieden aan vervolgte christenen. "Vrijheid van godsdienst is een belangrijk mensenrecht. Daar sta ik voor, als politicus en als gelovig christen. Asia Bibi is dat recht ontzegd en haar is groot onrecht aangedaan: ze is vals beschuldigd en kreeg tot twee keer toe van een Pakistaanse rechtbank de doodstraf opgelegd. Zij moest negen jaar in een cel doorbrengen voordat het Pakistaanse Hoogerechtshof haar recent vrijsprak. De Bijbel leert ons keer-op-keer dat we moeten opkomen voor het recht. En voor hen aan wie dat recht ontzegd is. Dat is mijn voornaamste drijfveer in deze kwestie: recht zoeken, en het recht laten gelden."

Politiek vindt hij de blasfemiewetgeving in Pakistan, waardoor Asia Bibi ook in de gevangenis terecht kwam, krom en gevaarlijk. "Slechts bij een tamelijk onschuldige ruzie kan iemand al beschuldigd worden van godslastering. En de beschuldigde moet dan bewijzen, geen schuld te

hebben. Hoe dwaas wil je het hebben?! Door deze wet zijn niet alleen honderden christenen, maar ook vele moslims getroffen."

OP REIS

Namens en vanuit het EP is Van Dalen ook in staat om reizen naar landen te maken, waar de vrijheid van godsdienst onder druk staat. "Als politicus en lid van het EP kom je die landen anders binnen dan als privépersoon. Je hebt veel sneller contact met regeringsfunctionarissen en ministers. "De beide reizen naar Pakistan zijn er een voorbeeld van. We hebben toen op het hoogste politiek-bestuurlijke niveau de situatie van Asia Bibi besproken. Of die ontmoetingen hebben geholpen bij haar vrijpraak is lastig te zeggen. Maar in al die gesprekken hebben we steeds ook de handelsrelatie EU-Pakistan aan de orde gesteld. En dat Pakistan serieus werk moet maken van fundamentele mensenrechten, waaronder de godsdienstvrijheid, om bepaalde handelsvoorkeuren die de EU geeft, te kunnen behouden. Dan zie je meteen dat je gesprekspartners rechtop gaan zitten en goed luisteren. Dat heeft zichtbaar impact."

Het waren, volgens Van Dalen, ook inspirerende reizen die grote indruk op hem hebben achtergelaten. "Je leert op zo'n reis echt beseffen, hoe bevoorrecht wij zijn, in Nederland te leven. Daar ondervinden we dit soort vervolgingen niet. Hoewel ook hier de spanningen toenemen: denk aan de golf van antisemitisme die nu door Frankrijk en andere landen van Europa gaat."

ADVOCaat

Tijdens zijn reizen naar Pakistan heeft Van Dalen contact gekregen met de advocaat van Asia Bibi, contacten die er tot op heden nog zijn. "Met advocaat Malook had ik meteen een klik, en toen zijn wij ook vanuit Europa enkele zaken voor hem gaan regelen, zoals: via een NGO werd een

Van Dalen, Malook en Van Nifterik

deel van Malook's kosten betaald door de Europese Unie." En uiteindelijk groeide Van Dalen uit tot een van de belangrijkste contacten van de advocaat in Europa, naast de directeur van een andere organisatie, Stichting Hulp Vervolgde Christenen. Daarom stond Van Dalen op zaterdagavond 3 november 2018 samen met HVC-directeur Van Nifterik op Schiphol om Malook op te vangen, toen hij net uit Pakistan was gevlucht. "Daarna hebben we hem ook meegenomen naar Straatsburg en hem in gesprek gebracht met EP-voorzitter Tajani en enkele andere kopstukken uit het Europees Parlement, zoals de christendemocratische fractievoorzitter Weber en onze eigen ECR-fractievoorzitter Kamall. Tajani heeft daarop zelf ook weer contact gemaakt over Asia Bibi met de premier van Pakistan, Imran Khan."

In het EP is een aparte groep opgericht die zich bezighoudt met de vrijheid van godsdienst of geloof. Samen met mijn SP-collega Dennis de Jong ben ik co-voorzitter van die zogenoemde Intergroep.

EUROPA

Van Dalen wordt regelmatig geconfronteerd met de vraag: "Wat doet het Europees Parlement voor minderheden zoals vervolgte christenen?" Zijn antwoord: "In het EP is een aparte groep opgericht die zich bezighoudt met de vrijheid van godsdienst of geloof. Samen met mijn SP-collega Dennis de Jong ben ik co-voorzitter van die zogenoemde Intergroep. Een door de Conferentie van Fractievoorzitters formeel erkende groep waaraan vrijwel alle Europese fracties deelnemen. Wij organiseren tal van meetings over de situatie van onder andere christenen in de wereld. En we publiceren jaarlijks een rapport, samengesteld met behulp van enkele Europese universiteiten, over de vervolging van gelovigen wereldwijd. We krijgen daarbij sinds enkele jaren voluit steun van de speciale EU-gezant voor godsdienstvrijheid de Slowaak Jan Figel, die mede op voorstel van de Intergroep is benoemd. Mede door deze aanpak heeft het onderwerp godsdienstvrijheid een prominente en vooral structurele plek gekregen op de Europese politieke agenda. En inmiddels hebben nu ook Duitsland, Denemarken en Engeland zulke speciale gezanten. Met hen staan we voortdurend in contact om onze inzet voor religieuze minderheden in de wereld goed samen af te stemmen."

INZET

Volgens Van Dalen heeft het dus echt betekenis om als christen zitting te nemen in het Europees Parlement in Brussel. "Er ligt daar een belangrijke taak voor ons, want de inzet voor de vrijheid van godsdienst, en het opkomen voor vervolgte christenen, is essentieel onderdeel van ons Europese politieke werk. Als lid van het EP ben ik betrokken bij velen die op een andere manier niet of nauwelijks worden gehoord."

Todd Huizinga is directeur van het *Center for Transatlantic Renewal* en uitgever van *The European Conservative: A Journal for Western Renewal*.¹ Jarenlang was hij Amerikaans diplomaat in tal van Europese landen. Ook was hij als adviseur Europese zaken verbonden aan de Amerikaanse Vertegenwoordiging bij de Europese Unie in Brussel. In de VS behoort hij tot de grote groep evangelicals die Donald Trump steunen. In zijn laatste boek *Was Europa von Trump lernen kann* legt hij uit waarom. Ook houdt hij Europa een spiegel voor. Reden om hem daarover eens aan de tand te voelen.

Karel van der Linden en Hans van de Breevaart²

'Wat Europa van Trump kan leren!'

Interview met Todd Huizinga, voormalig Amerikaans diplomaat bij de EU en onderzoeker

INLEIDING

Uw boek 'Was Europa von Trump lernen kann', zou voor het Nederlandse lezerspubliek ook interessant kunnen zijn. Had u een bijzondere redenen om de eerste editie in het Duits te laten verschijnen?

Een Duitse uitgever, *Vergangenheitsverlag*, vroeg me in december 2016, kort na de Ameri-

kaanse presidentsverkiezingen, dit boek te schrijven. Inmiddels is ook een Nederlandse uitgever geïnteresseerd en een vertaling verschijnt mogelijk nog dit jaar. Een ander boek van mij, *The New Totalitarian Temptation: Global Governance and the Crisis of Democracy in Europe*, verschijnt in vertaling een dezer dagen bij Uitgeverij De Blauwe Tijger te Groningen.

HET VERSCHIJNSEL TRUMP

De media in Europa zijn vooral negatief over Trump. Wat zegt dat volgens u over Trump? En wat zegt dat over de Europese media?

De Europese media zijn altijd al veel kritischer geweest op conservatieve en Republikeinse presidenten, dan op Democratische. Vergelijk bijvoorbeeld de manier waarop George W. Bush destijds werd afgeschilderd met de positieve berichtgeving over Barack Obama. De verklaring daarvoor is gelegen in het feit dat het politieke spectrum in Europa veel linkser is georiënteerd dan in de VS. Conservatieven zijn in Europa een zeldzaamheid en als Europeanen zich al conservatief noemen, zijn ze over het algemeen veel minder conservatief dan in de VS. Uit de daaruit voortvloeiende vooroordelen valt ook de negatieve berichtgeving over Trump te verklaren. Trump heeft bovendien de moed om zijn verkiezingsbeloftes na te komen, ongeacht wat zijn politieke tegenstanders en de media in de VS en Europa daarvan vinden – of het nu gaat om zijn pleidooi voor een evenrediger bijdrage van Europese landen aan de NAVO, het opzeggen van het nucleaire akkoord met Iran, zijn weigering het klimaatakkoord van Parijs te ratificeren of de verhuizing van de Amerikaanse ambassade in Israël naar Jeruzalem. Hij houdt woord.

GEVOLG VAN TOENEMENDE KLOOF

Wat is kort samengevat de hoofdboodschap van uw boek? Waaruit bestaat de crisis in Europa en in Amerika? En waarom was Trump volgens u de juiste persoon op het juiste moment?

We kunnen het verschijnsel Trump niet begrijpen of plaatsen, indien we geen oog hebben voor de kloof die er in de VS is ontstaan tussen de meerderheid van de kiezers aan de ene kant, en de dominante elites in de politieke, economische, academische en media-kringen aan

Conservatieven zijn in Europa een zeldzaamheid en als Europeanen zich al conservatief noemen, zijn ze over het algemeen veel minder conservatief dan in de VS.

de andere kant. De belangrijkste oorzaken van deze kloof zijn: (1) de explosieve groei van de bureaucratie in de VS; de (federale) overheid bemoeit zich via regelgeving met haast elk aspect van ons dagelijks leven, waardoor ongekozen ambtenaren veel macht gekregen hebben die ten koste is gegaan van die van politici die er uiteindelijk wel op worden afgerekend; (2) rechters die de rechtsstaat en de Grondwet op een steeds creatievere manier uitleggen, zodanig dat geen recht meer wordt gedaan aan de oorspronkelijke bedoeling ervan, maar alleen nog tegemoet wordt gekomen aan de wensen van progressieve elites; (3) een globalisering van de economie, en directies van multinationals die de beurswaarde van het bedrijf belangrijker vinden dan het belang van de werknemers; en (4) de wijze waarop bevolkingsgroepen in de VS tegen elkaar worden uitgespeeld via identiteitspolitiek, en het voor taboe verklaren van vrije meningsvorming voor zover die ingaat tegen het heersende politiekcorrecte denken.

Deze kloof komt ook voort uit de grote tegenstelling die er is tussen conservatieven aan de ene kant en progressieven aan de andere kant. Conservatieven willen vasthouden aan de Joods-Christelijke traditie met alles wat die aan moois gebracht heeft – democratie, de klassieke vrijheden, de vrije markteconomie en de rechtsstaat, terwijl progressieven een totaal andere

wereld voor ogen hebben. Deze tegenstelling tussen conservatieven en progressieven is zichtbaar in de hele westerse wereld, zowel in Amerika als in Europa. Ik ben er diep van overtuigd dat de wortel van de progressieve visie is gelegen in de postmoderne afwijzing van de Joods-Christelijke eerbied voor de Goddelijke waarheid en autoriteit. De meeste progressieven beschouwen vrijheid als het recht om te ontdekken dat er een waarheid is die grenzen stelt aan de individuele ambities van mensen. Ze zien vrijheid als 'het recht om je eigen waarheid te kiezen' – het recht van elk individu om zelf te kiezen wat waar is, om vervolgens dat recht aan een ieder op te dringen. Deze postmoderne verheerlijking van het 'recht om zelf te kiezen' vormt de oorzaak van de huidige cultuurcrisis en de crisis van onze democratieën die wij in Europa en Noord-Amerika zien.

President Trump heeft mijns inziens door wat hier aan de hand is en doet er van alles aan om de oorzaken van de huidige vervreemding onder Amerikaanse kiezers te lijf te gaan. In de twee jaar waarin hij nu aan het roer staat, heeft hij een moed getoond en ondanks alle tegenwerking, een volharding in zijn streven het Amerikaanse politieke systeem te versterken en, waar nodig, nieuw leven in te blazen. Zijn presidentschap draait om het behoud van de Amerikaanse democratie, de klassieke vrijheden en de rechts-

staat tegenover de aanvallen van tot dan toe steeds sterker wordende antiwesterse progressieve tendensen.

TEGENBEWEGING

De laatste jaren zijn in verschillende Europese landen bewegingen tegen de EU ontstaan of hebben die een grotere politieke aanhang gekregen? Wat vindt u van deze ontwikkeling?

In de meeste, zo niet alle gevallen gaat het hier om een opleving van conservatieve gevoelens tegenover overspannen tendensen in de richting van een Europese superstaat – de onderwerping van soevereine staten aan een utopisch globalisme dat werkelijk gelooft dat de overdracht van nationale bevoegdheden aan de EU absoluut noodzakelijk is op weg naar een vreedzame wereldorde. Ondanks het risico voor gek te worden verklaard of als gevaarlijk te worden gebrandmerkt, zien we Europeanen die blijven vasthouden aan een gezond en zelfbewust patriottisme, hun democratisch gecontroleerde rechtsstaten verkiezen boven een ondemocratische Europese superstaat, en hun voorkeur uitspreken voor een vorm van saamhorigheid die geworteld is in een sterk en gezond natiebesef, een gezamenlijke geschiedenis, en een gedeeld waarden- en normenpatroon. Hoewel een en ander nogal chaotisch en conflictueus verloopt, gaat het hier in essentie om een gezonde ont-

Ik ben er diep van overtuigd dat de wortel van de progressieve visie is gelegen in de postmoderne afwijzing van de Joods-Christelijke eerbied voor de Goddelijke waarheid en autoriteit.

wikkeling. De uitdaging waarvoor conservatieven zich gesteld zien, is om juist de wereldbeschouwing expliciet te maken die de basis vormt voor hun politieke handelen. Precies zoals hun voorouders deden, blijven de huidige conservatieven vasthouden aan de westerse Joods-Christelijke traditie. Wat ze wel moeten leren is die traditie opnieuw stem te geven in een universitaire, politieke en mediawereld die vrijwel volledig gedomineerd wordt door een postmodern antiwesters progressivisme. De aanhangers van laatstgenoemde ideologie vormen een sterke missionaire beweging. Daartegen zullen conservatieven hun eigen wereldbeschouwing opnieuw moeten leren formuleren om: (1) zich niet te laten meevoeren in vormen van politiek radicalisme; (2) het destructieve karakter van de antiwesterse progressieve ideologie bloot te leggen; en (3) hun licht te laten schijnen over het ware, goede en schone van de westers Joods-Christelijke beschaving.

POPULISME

Hoe denkt u over populisten? Is er een verklaring voor het feit dat vooral populisten het voortouw nemen in de 'anti-EU'-bewegingen?

In Europa wordt iemand 'populist' genoemd om duidelijk te maken dat betrokkene niet serieus genomen dient te worden door mensen die ertoe doen. Daaruit spreekt een diepgeworteld wantrouwen tegenover zoiets als gezond ver-

In Europa wordt iemand 'populist' genoemd om duidelijk te maken dat betrokkene niet serieus genomen dient te worden door mensen die ertoe doen.

stand van gewone mensen door zogenaamde elites en experts. Maar, precies zoals ik in mijn boek zeg, iedereen is in essentie gelijk – de gewone man, de expert én de 'Professor dr. dr.' We bezitten allen zonder onderscheid onze individuele menselijke waardigheid als dragers van het beeld van God. En als zodanig zijn we allemaal, elk op onze eigen wijze, geroepen om iets goeds te doen. Tegelijkertijd zijn wij ook allemaal zondaren die geneigd zijn het kwade te doen. We zijn allemaal geneigd misbruik te maken van de macht die we gekregen hebben en het idee te hebben dat we wijzer, intelligenter en beter zijn dan we in werkelijkheid zijn. We zijn allemaal beperkt in ons weten en ons begrip van de wereld om ons heen, of we nu een gewone kiezer zijn of een alom gerespecteerde adviseur van koningen, ministers en presidenten. Om deze redenen is het verstandiger ervan uit te gaan dat ieder mens voor zichzelf en de mensen in zijn directe omgeving beter weet hoe zijn of haar eigen leven te leven of wat zijn of haar politieke belangen zijn, dan iemand anders die op afstand staat dat weet – laat staan dat die ander daarover zou dienen te beslissen. En dat is waar, ongeacht de intelligentie en het inzicht dat de expert mag hebben die vanachter zijn bureau op het ministerie. En ongeacht de vele academische en professionele verdiensten die iemand ook mag hebben. Dat is waarom de macht van de staat beperkt dient te zijn, en verdeeld over een wetgevende, uitvoerende en een rechterlij-

ke macht, en onderworpen aan de nodige controlemechanismen. Dat is waarom kiezers het recht dienen te hebben de zittende politieke klasse van tijd tot tijd ter verantwoording te roepen.

Deze fundamentele gelijkheid van mensen voor God – of misschien beter gezegd: de fundamentele menselijkheid van ieder mens – zowel goed als slecht, zowel wijs als dom – is de hoeksteen van onze democratie.

Door de zittende politieke klasse in Europa wordt deze opvatting niettemin afgewezen als gevaarlijk 'populisme'. En de reden dat 'populisten' tegenwoordig vooraan lopen in de anti-EU bewegingen is deze: het zijn met name de pro-EU politici die zich niet (willen) realiseren hoe groot de kloof is die hen van de gewone kiezer scheidt. Waarom niet? Het is mijn overtuiging dat ze het niet kunnen omdat het van hen zou eisen hun globalistisch wereldbeeld en de legitimiteit van hun utopische streven naar een Europese superstaat in twijfel te trekken. Dat kunnen ze niet, als ze het al zouden willen! Ze hebben zich te lang ingebeeld dat ze geroepen zijn om van Europa een *brave new world* te maken, ongeacht of kiezers op een dergelijke post-nationale wereld zitten te wachten of niet.

HEEFT DE POLITIEK IETS GELEERD?

Heeft u de indruk dat mainstreampolitici iets van de opkomst van populistische partijen hebben geleerd? Zien zij in dat de gewone burger ofwel de middenklasse zich in de steek gelaten voelt?

Er zijn te grote verschillen tussen mainstream politici alsook die tussen burgers onderling om die vraag goed te kunnen beantwoorden. Dat deel van de politieke mainstream dat streeft naar een Europese superstaat ten koste van de soevereiniteit van de lidstaten, maakt zichzelf

Het zijn met name de pro-EU politici die zich niet (willen) realiseren hoe groot de kloof is die hen van de gewone kiezer scheidt.

verantwoordelijk voor een steeds groter wordende kloof tussen politieke elites en gewone burgers. De grote vraag is of politici die een dergelijk doel nastreven wel in staat zijn om positief te reageren op signalen van kritische burgers. Anders gezegd: waar zou de voorkeur van de gemiddelde burger naar uitgaan? Naar hun eigen soevereine nationale regering die ze zelf gekozen hebben, of een overheid die een samenspel is van min of meer soevereine staten en een EU die de bevoegdheden heeft die voorheen waren toevertrouwd aan gekozen nationale overheden? Dat zijn de vragen die Europeanen voor zichzelf zullen moeten beantwoorden.

Is er wat dit betreft nog verschil tussen linkse en rechtse populistten?

Mijn indruk is dat conservatieve populistten de meeste kans maken om te overleven, zelfs zodanig te groeien dat ze een blijvend onderdeel zullen uitmaken van het politieke landschap. Dat is omdat zij een herleving zijn van iets dat heel lang verdwenen leek in Europa, namelijk de politieke expressie van de traditionele Joods-Christelijke wereldbeschouwing. Anders dan linkse populistten, biedt deze traditie een werkelijk alternatief voor de progressieve wereldbeschouwing, die nog lang een dominante rol zal spelen in de Europese politiek.

Zoals de Duitse theoloog en politicus Steffen Heitmann eens heeft gezegd: 'Het samengaan van rechts en links – van een gematigd conser-

Wat conservatieven vooral moeten doen, is bedoelde wederopstanding voorzien van samenhangende en begrijpelijke articulatie van haar onderliggende wereldbeschouwing.

vatisme dat zich bewust is van menselijke beperkingen en een progressief activisme dat gelooft in de menselijke vooruitgang door middel van de politiek – is noodzakelijk voor het functioneren van een gezonde democratie.' Europa dreigde de ene helft – *the 'right' half* – die nodig is om binnen het politieke systeem de vrijheid van intellectueel debat in leven te houden, te verliezen.

Onder conservatieven is het besef aanwezig dat de erosie van de democratie in het Westen direct te maken heeft met het verlies van de

Joods-Christelijke traditie als inspiratiebron voor hen die politieke verantwoordelijkheid dragen. Probleem is echter dat de conservatieve wederopstanding, die tegenwoordig vaak wordt gebrandmerkt als 'populistisch', plaatsvindt zonder dat men zich bewust is van de oorzaken en geen beeld heeft van de oogmerken ervan. Wat conservatieven vooral moeten doen, is bedoelde wederopstanding voorzien van samenhangende en begrijpelijke articulatie van haar onderliggende wereldbeschouwing. Een wereldbeschouwing die geworteld is in de Joods-Christelijke traditie.

En, zoals gezegd, daarbij dient nadrukkelijk afstand te worden genomen van politiek radicalisme, moet het antichristelijke karakter van het hedendaagse progressivisme worden benadrukt, en het ware, goede en schone van de Joods-Christelijke beschaving worden belicht.

JOODS-CHRISTELIJKE TRADITIE

Centraal in uw boek staat de betekenis van de Joods-Christelijke waarden voor de Ame-

rikaanse samenleving. We zien de laatste decennia dat Europa steeds sterker geseculariseerd raakt. Is dat proces omkeerbaar? Kan het zijn dat de Europese liberale samenleving geen gevaar ziet in de door u geschetste problemen van multiculturalisme en identiteitspolitiek? Is er daardoor in Europa sprake van een minder gunstig klimaat voor een positieve heroriëntatie op Joods-Christelijke waarden?

De belangrijkste oorzaak van de crisis van de democratie in het Westen, zowel in Noord-Amerika als in Europa is deze: we weten ons niet langer gebonden aan de Joods-Christelijke gedachte dat er een objectieve waarheid bestaat die geldig is voor ons allen zonder onderscheid. Dus: onafhankelijk van hoe wij daarover over denken, wat voor gevoel wij daarbij hebben of wat wij zelf graag zouden willen. De postmoderne opvatting dat waarheid niet echt waarheid is, maar slechts een middel in handen van de macht om mensen te onderwerpen, is het hart van de huidige identiteitspolitiek en het multiculturalisme. Ontkend wordt dat waarheid iets meer is dan een claim die de gevoelens en opinies van individuen en groepen raakt. De enige waarheid die zij erkennen is het inzicht van het betrokken individu wat waar is voor hem of haar *zelf*.

Een ieder dient die 'individuele' waarheid als zodanig te erkennen. Die subjectieve waarheid in twijfel trekken, wordt beschouwd als een schending van de menselijke waardigheid. We zijn op een punt aangekomen waar iedereen die de postmoderne verwerping van objectieve waarheid bekritiseert, direct wordt gebrandmerkt als xenofob, racist, homofob, islamofob, of wat dan ook. Via karaktermoord wordt de vrijheid van denken, meningsuiting en debat systematisch ingeperkt. Onrecht komt in de plaats van wat recht is, in naam van een ieders recht om te

kiezen wat waar is en goed voor hem of haar zelf.

Of het mogelijk is om dit eindeloos doorsijpelen van het postmoderne relativisme in elk aspect van ons dagelijks leven tegen te gaan, is een vraag die niemand met zekerheid kan beantwoorden.

GOD REGEERT!

Maar één heel belangrijk punt dient hier wel te worden gemaakt: We spreken vaak van 'Joods-Christelijke waarden' in plaats van 'Christelijk geloof' omdat we het over politiek hebben in een plurale context waarin de meerderheid van burgers niet langer Christen is. Dat geldt voor Noord-Amerika niet minder dan voor Europa. Maar als gelovige Christenen die zich in de publieke ruimte begeven, moeten we onszelf ervan bewust zijn dat politiek en geloof niet op hetzelfde niveau staan. Integendeel, vergeleken met ons geloof is politiek slechts een bijkomstigheid. Een intermezzo. En dat vermag ons te troosten: God is de uiteindelijke Soeverein. Hij bepaalt wat er gebeuren zal, hoe onwaarschijnlijk dat misschien ook lijkt. En onze hemelse Vader is goed, vol van liefde, wijs en rechtvaardig. En we weten dat voor degenen die geroepen zijn naar Zijn wil en die Hem liefhebben, Hij alle dingen zal laten meewerken ten goede (Romeinen 8: 28).

God is de uiteindelijke Soeverein. Hij bepaalt wat er gebeuren zal, hoe onwaarschijnlijk dat misschien ook lijkt. En onze hemelse Vader is goed, vol van liefde, wijs en rechtvaardig.

Het Europees Parlement is geen parlement zoals we dat doorgaans gewend zijn.

DE DUBBELROL VAN DE EU

Waarom is de Europese Unie in haar huidige vormgeving niet houdbaar? Deugen de controlemechanismen tussen Europese Commissie, Europees Parlement en Europese Raad?

De vraag die eerst beantwoord zou moeten worden is: 'Wat is de EU eigenlijk?' Niemand die dat weet! Het is geen internationaal samenwerkingsverband van soevereine lidstaten, zoals de VN of de OAS. Maar het is ook geen federale staat – het is geen 'Verenigde Staten van Europa'. Hoewel ingenieus, is de organisatie van de EU moeilijk te begrijpen. De Europese Commissie wordt vaak aangeduid als haar uitvoerende macht. Maar dan wel een in een vorm die nooit eerder is voorgekomen in de wereldgeschiedenis. Met enkele zeldzame uitzonderingen, is het feitelijk de enige instelling binnen de EU die wetgevende bevoegdheden heeft. De Europese Raad van Ministers is de instelling waarin de lidstaten zijn vertegenwoordigd. Maar wanneer zij in Raadsverband vergaderen fungeren zij als niet als ministers van de lidstaten, maar als officials van de EU. Ze spelen een 'dubbelrol' op een manier die heel moeilijk is uit te leggen.³ Tenslotte, het Europees Parlement is geen parlement zoals we dat doorgaans gewend zijn. Het doet niet aan wetgeving – dat doet de Europese Commissie. Het heft geen belastingen. En vooral: het heeft geen meerderheid van waaruit de regerende partij wordt samengesteld, en heeft dus ook geen minderheid die haar oppositie vormt. Waarom? Omdat er geen 'regering' is in de EU. In plaats daarvan regeert iedereen samen in een hybride systeem dat op federaal niveau

functioneert. Het heeft regeringsbevoegdheid, zonder dat het feitelijk een regering is, en het is een organisatie die politiek bedrijft, zonder dat men het ooit is eens geworden over haar eigenlijke status.

TOEKOMSTPERSPECTIEF

Zicht: Hoe ziet u de toekomst van de Europese Unie? Is er een oplossing voor de betutteling vanuit de EU? Moeten de overige EU-lidstaten het voorbeeld van het Verenigd Koninkrijk volgen en uit de EU stappen? Of kan een poging worden ondernomen om de EU van binnenuit te reformeren?

Het is onmogelijk om te zeggen wat de toekomst van de EU zal zijn. Onder de juiste omstandigheden zou het mogelijk moeten zijn haar van binnenuit te hervormen. Ik zie niet in waarom de EU niet kan worden teruggebracht tot datgene wat de Britten altijd gedacht hebben dat ze was: een regionale organisatie dat als forum dient waarbinnen op economisch en politiek gebied nauw wordt samengewerkt door soevereine lidstaten – zonder de utopische voorstelling van een federale staat als garantie voor een 'eeuwige vrede'. Dat zal echter niet gaan wanneer we de EU zouden willen hervormen vanuit de veronderstelling dat iedereen uiteindelijk pragmatisch genoeg zal zijn om daarmee in te stemmen. Want daarmee wordt voorbijgegaan aan de kracht van het geloof in utopieën. De gedachte dat een vreedzame wereld kan worden bereikt door soevereine staten te onderwerpen aan een supranationale instelling is een machtige droom. Een ieder die wenst de EU van binnenuit te hervormen, zal deze droom moeten ontmaskeren als een waanvoorstelling.

Vormt de secularisatie van Europa – ofwel het geestelijk klimaat, de eenzijdigheid in visie – het grootste probleem?

De secularisatie van Europa (en Noord-Amerika) en het intellectuele klimaat in het Westen zijn twee zijden van één medaille. Door het verdwijnen van de Joods-Christelijke wereldbeschouwing uit het openbare leven wordt ook steeds minder geleefd vanuit de vooronderstelling dat de menselijke natuur fundamenteel onveranderlijk is en dat de mens voor zijn eigen welzijn dient ingebed te zijn in een traditie, een godsdienstige overtuiging, een gemeenschap en een gezin. Hoewel deze visie eeuwenlang een vruchtbaar uitgangspunt heeft gevormd voor opvattingen over individuele vrijheid en zelfbestuur in het Westen, heerst vandaag de dag een seculiere visie die radicaal het tegenovergestelde wil: aan ieder mens kan oneindig gesleuteld worden al naar gelang zijn of haar eigen wensen en keuzes. We zien de gevolgen daarvan overal om ons heen: vanaf het moment dat de vrijheid en het recht om zelf te kiezen boven alles verheven wordt, is er ook geen bescherming meer tegen sociale druk en overheidsinmenging om de 'eigen keuze' aan ons op te dringen, of we dat nu willen of niet.

De Europese verkiezingen van 2019 zouden wel eens de belangrijkste kunnen worden tot nu toe.

GA STEMMEN!

De Europese verkiezingen komen er weer aan. Heeft het wel zin om te gaan stemmen? Wat is uw advies?

Ja, iedereen zou hoe dan ook gebruik dienen te maken van zijn stem. De verkiezingen van 2019 zouden wel eens de belangrijkste kunnen worden tot nu toe. Tegen de achtergrond van de Brexit, het debat over immigratie, het conflict tussen de EU en Italië, Hongarije en Polen, markeren deze verkiezingen een moment van grote onzekerheid over de toekomst van Europa. En er is ook wat te kiezen. Er is veel variatie in visies hoe democratie in Europa zou dienen te functioneren, en hoe de toekomst van Europa er uit zou kunnen zien – of het nu is in de richting van een *ever closer union*, of dat het meer macht zou moeten laten aan de nationale staten.

NOTEN

¹ Zie de website europeanconservative.com

² De vragen zijn gesteld door Karel van der Linden, die dit voorjaar als stagiair bij het WI-SGP werkzaam is geweest. De antwoorden zijn vertaald door dr. Hans van de Breevaart, wetenschappelijk medewerker bij het WI.

³ Zie voor een interessante discussie daarover Luuk van Middelaars boek *De passage naar Europa*.

Verrijk het leven van een ander, *en dat van jezelf*

Word vrijwilliger!

Ontmoeting zoekt mensen die een beetje tijd en aandacht willen geven aan onze cliënten. Wij zoeken vrijwilligers die liefde delen vanuit een bewogen en gelovig hart. Daarmee kunnen we het verschil maken in het leven van onze cliënten en geven we ze het gevoel dat ze er echt toe doen! Tegelijk is het een ervaring die je eigen leven diepgaand verrijkt.

Ben je beschikbaar (al vanaf 2 uur per maand)? Neem contact met ons op!

Ontmoeting

ontmoeting.org/vrijwilliger

Europese defensie: toekomstdroom?

Een voorjaarsochtend in het jaar 2055. Op de laagvlakte van Eurazië klinkt al dagenlang kanongebulder. Gitzwarte rookpluimen vervuilen de horizon. Het leger van de Verenigde Staten van Europa (VSEU) staat hier lijnrecht tegenover Chinese troepen. De spanning is om te snijden. Twee jaar ervoor had de Nederlandse deelstaatspremier van VVD66-huize ingestemd met deelname aan de strijd van de VSEU in Eurazië. China moest nu écht worden ingedamd. Maar veel deelstaatcollega's waren terughoudender geweest. In hun deelstaten verlangden vele burgers nog altijd terug naar de oude Europese Unie van soevereine lidstaten. Deze lenteochtend staat de commandant in Eurazië – een Franse officier met de naam Boullit – in nauw contact met het Centrale Commando in Brussel geleid door de Spaanse generaal Bommos en de Luxemburgse Eurominister voor Militaire Zaken Buncker.

Tussen Buncker, Boullit en Bommos bestaat de nodige wrijving. Als Buncker een opdracht geeft en vertelt *wat* de bedoeling is, verwacht hij inventiviteit bij de uitvoering. Maar Boullit wil juist horen *hoe* hij het 'wat' moet bereiken. Dat was namelijk de legercultuur in zijn voormalige vaderland. Ook tussen de manschappen in de Euraziatische laagvlakte botert het vaak niet. Afkomstig uit meer dan 20 deelstaten, begrijpt men elkaars steenkolen-Frans nauwelijks. En er is nog een probleem. Alle deelstaten hebben zich gespecialiseerd in een specifiek legeronderdeel. Maar de operationele systemen van de VSEU-marine, bestaande uit materieel en manschappen van de deelstaten Denemarken, Nederland, Frankrijk, Italië en Portugal, integreren uiterst moeilijk met de systemen van de Duits-Belgisch-Spaans-Griekse luchtmacht. Om nog maar te zwijgen van de beroerde afstemming met de Pools-Tsjechisch-Luxemburgs-Oostenrijks-Hongaarse landmacht. En de deelstaten Zweden en Kroatië weigeren pertinent hun cyber-militairen ter beschikking te stellen. Het gebulder op de laagvlakte van Eurazië zwelt aan. De Chinezen beginnen hun beslissende offensief. Hoe te reageren? Generaal Boullit pakt zijn veldtelefoon. Hopelijk neemt Buncker of Bommos snel op. Geen seconde te verliezen!

Henri Krooneman MA
*Beleidsmedewerker Europese Zaken bij de
 SGP-fractie in de Tweede Kamer*

China timmert flink aan de weg. Het bouwt aan één van de grootste infrastructurele werken uit de geschiedenis: de 'Nieuwe Zijderoute'. Daarnaast is China al jarenlang heel strategisch bezig zich in te kopen, om de eigen energie, grondstoffen en voedselproductie veilig te stellen. Maar ook door bedrijven op te kopen om snel technologische voorsprong te hebben en te behouden. En, last but not least, verkoopt China hi-tech apparatuur die in staat kunnen zijn om te controleren en te manipuleren. Wat is er aan de hand?

Ing. Arnold Versteeg¹

De greep van China op Nederland en Europa

Strategie én actie zijn dringend gewenst

CIVIELE INFRASTRUCTUUR

China bouwt aan een wereldwijd gigantisch netwerk van snelwegen, havens, vliegvelden en spoorlijnen. Deze 'Nieuwe Zijderoute', ook wel 'Belt and Road Initiative' genoemd, moet tientallen landen in Europa, Afrika en Azië met elkaar gaan verbinden. De Chinese president Xi zei onlangs hierover het volgende: 'We willen de eeuwenoude zijderoute nieuw leven inblazen. Met

het doel om de vruchten van de vooruitgang beter te delen.' Op dit moment heeft China al ruim duizend miljard geïnvesteerd in dit transnationale megaproject. Zo bouwen Chinese staatsbedrijven enorme snelwegen in Montenegro, Roemenië, Bosnië-Herzegovina en Servië, en kochten ze in Griekenland en Portugal al voormalige staatsbedrijven op, bijvoorbeeld de havens van Piraeus (bij Athene), die door de financi-

ele crisis in de uitverkoop stonden.

Maar ook in Nederland is China op dit vlak actief. Een Chinees staatsbedrijf heeft zich bijvoorbeeld ingekocht in de haven van Rotterdam. En op dit moment staat Italië klaar om zich aan te sluiten bij dit 'Belt and Road Initiative'. Waarbij het financieel en economische zwakke Italië het geld dat ze nodig heeft om zijn deel van de infrastructuur te betalen, kan lenen van de Chinese Asian Infrastructure Investment Bank.

Het gevaar is dat juist via deze leningen Italië kwetsbaar wordt. Indien Italië niet bij machte is om deze leningen terug te betalen, zal de invloed van China op Italië en dus ook op Europa groter worden. Terecht wijzen diplomaten uit Brussel en Washington op dit risico. Daarbij verwijzen ze vaak naar 2017, toen Griekenland weigerde mee te stemmen met Europa toen de Verenigde Naties de mensenrechtensituatie in China wilden veroordelen. Niet lang daarvoor was de haven van Piraeus overgenomen door Chinese investeerders.

SGP-Europarlementariër Bas Belder heeft als rapporteur van het Europees Parlement een viertal rapporten geschreven over de relatie Europese Unie versus China. Deze rapporten zijn actueler dan ooit. In één van deze rapporten concludeert Belder het volgende: 'Neemt nota van het feit dat China geïnteresseerd is in investeringen in strategische infrastructuur in Europa; komt tot de conclusie dat de Chinese regering het BRI (Belt and Road Initiative) gebruikt als een zeer efficiënt discours voor onderdelen van zijn buitenlands beleid en dat de publieksdiplomatieke inspanningen van de EU in het licht van deze ontwikkeling moeten worden geïntensiveerd.'

DIGITALE INFRASTRUCTUUR

China is een sterke speler in het ontwikkelen en vermarkten van hi-tech apparatuur. Eén van die

Indien Italië niet bij machte is om de leningen terug te betalen, zal de invloed van China op Italië en dus ook op Europa groter worden.

Chinese spelers is Huawei. Huawei is producent van 5G-netwerkapparatuur. Wereldwijd wil Huawei meebouwen aan deze nieuwe digitale infrastructuur. Dit nieuwe netwerk is nodig om de revolutie van IoT (Internet of Things) mogelijk te maken. In 2020 zullen wereldwijd zo'n 24 miljard apparaten verbonden zijn met het internet. Deze zogenaamde 'sensoren' (routers, camera's, huishoudelijke apparatuur etc.) communiceren met elkaar en produceren daarbij data. In Nederland dient het nieuwe generatienetwerk 5G in 2020 in gebruik te worden genomen als opvolger van het huidige mobiele netwerk. Een andere Chinese wereldspeler is Hikvision. Dit enorme Chinese staatsbedrijf produceert beveiligingscamera's. Als wereldmarktleider produceert dit bedrijf 300.000 beveiligingscamera's per dag! Wereldwijd worden deze camera's opgehangen en zijn veelal via internet benaderbaar. De hamvraag is: 'controleert' en 'manipuleert' China straks met dit soort apparatuur overheden, bedrijven, burgers en huishoudens over heel de wereld?

De Algemene Inlichtingen- en Veiligheidsdienst (AIVD) waarschuwde onlangs terecht voor digitale (politieke en economische) spionage door China. Gaan wij als land dan deze digitale spionage faciliteren door een Chinees staatsbedrijf toe te staan cruciale netwerkapparatuur te leveren die deze spionage mogelijk maakt?

BEDRIJVEN OPKOPEN

Uit een analyse van het Mercator Institute for China Studies en de Rhodium Group bleek dat in

Zonder Europa kan Nederland internationaal echter geen vuist maken. Daarom is samenwerking binnen de Europese Unie nodig.

2016 voor ruim 35 miljard aan Chinese investeringen in de Europese Unie werden gedaan. Dat was een toename van 77 procent met het jaar daarvoor.

Naast overnames en investeringen in genoemde infrastructuur, zijn hi-tech en energiebedrijven door de Chinezen zeer gewild. Zo kocht een Chinees bedrijf in 2016 de bekende Duitse robotmaker Kuka. In 2013 kocht het Chinese staatsbedrijf Yantai Taihai het Franse familiebedrijf Manior Industries. Dit bedrijf produceert onderdelen voor de nucleaire afvalindustrie. Of neem de overname van het Nederlandse Nidera, een handelsbedrijf in landbouwproducten zoals kunstmest en granen, door een Chinese branchegenoot. Dit lijstje is nog veel en veel langer te maken. De conclusie is intussen wel dat China ook door deze bedrijfsovernames steeds meer (politieke) invloed krijgt in Nederland en Europa.

NEDERLAND

Wat moet Nederland doen om uit de toenemende greep van China te blijven? Het is goed om te vernemen dat het kabinet dit jaar komt met een speciale China-strategie. Bronnen melden dat premier Rutte samen met acht bewindslieden aan deze strategie werkt. Deze strategie moet zich er op toeleggen om risicovolle bedrijfsovernames en spionage door China tegen te gaan. Naast strategie is actie ook noodzakelijk. Ik ben daarom zeer benieuwd of het kabinet Huawei gaat uitsluiten als leverancier voor het 5G-netwerk. Amerika, Japan, Nieuw-Zeeland en Polen hebben Huawei de toegang al verboden. Natio-

nale veiligheid dient immers niet in het geding te komen.

Daarnaast ben ik benieuwd of de regering wat meer gaat inzetten op een gezond marktprotectionisme. Echter, de regering kan dit niet alleen. Het bedrijfsleven dient hieraan mee te werken. Gebruik bijvoorbeeld eerder Nederlandse of Europese hi-tech producten dan Chinese hi-tech producten. Ook al zijn de Chinese producten goedkoper, toch kan een duurder Nederlands of Europees product gewoon verkocht worden. Ik heb daar zelf positieve ervaringen mee.

Zonder Europa kan Nederland internationaal echter geen vuist maken. Daarom is samenwerking binnen de Europese Unie nodig om tegenwicht te bieden.

EUROPA

In februari sprak premier Rutte in Zürich in de zogenoemde Churchill-lezing over de macht van Europa. Hij hierover het volgende: 'De Europese Unie moet „minder naïef” worden, beter opkomen voor de eigen belangen en gaan beseffen dat macht „geen vies woord is.’ In het kader van het genoemde in dit artikel, heeft Rutte gelijk. Europa dient eensgezind een tegenwicht te bieden aan bijvoorbeeld het economisch machtige China. De vraag is echter of Europa wel eensgezind is. De Portugese oud staatssecretaris Europese zaken, Bruno Macaes, verwoordt in *Elsevier* van 15 december 2018 het als volgt: 'Ik maak me vooral zorgen over de zwakte van Eu-

ropa. De Europese Unie is door talloze crisis gegaan: de eurocrisis, de Oekraïne-crisis, de vluchtelingencrisis en nu de Brexit. Geen enkele daarvan is opgelost, de EU schuift de problemen voor zich uit.' Zolang Europa intern de problemen niet oplost zal een eensgezind Europees optreden niet tot de mogelijkheden behoren. Deze zwakte wordt nu door onder andere China gebruikt om voet aan wal te krijgen in Europa. Om nogmaals Bruni Macaes te citeren: 'China kan Europa doen versplinteren'.

Hoe verdeeld Europa ook is, toch dient ook Europa tot handelen over te gaan. Het is winst dat de EU bezig is met het aanscherpen van de wetgeving voor de screening van investeringen. Zodat China bijvoorbeeld niet zomaar meer strategisch belangrijke bedrijven uit Europa kan overnemen. In het Europese verkiezingsprogramma 'Naar de kern', van ChristenUnie en SGP, wordt dit concreet benoemd: 'Tegenover de groeiende macht van China moeten EU-lidstaten afspraken maken over behoud van eigendom en zeggenschap over vitale infrastructuur en bedrijven'. Daarnaast mag wat mij betreft ook in Europa gewerkt worden aan een gezond marktprotectionisme. Het gebruik van elkaars hi-tech producten boven die van China, bijvoorbeeld. Want het is altijd nog beter bespioneerd te worden door een bondgenoot, dan door landen als China en Rusland.

PARANOÏDE OF NAÏEF

Amerika reageert robuust en rigoureuus op de machts-honger van China. De handelsoorlog tussen deze twee landen is daar een voorbeeld van.

Amerika reageert robuust en rigoureuus op de machts-honger van China. De handelsoorlog tussen deze twee landen is daar een voorbeeld van.

Huawei en Hikvision wordt door de Amerikanen de wacht aangezegd. Nationale veiligheid staat bij de Amerikanen voorop. 'Amerika first' gezegd. De weifelende houding van Europa bracht Thorsten Benner, van het Global Public Policy Institute in Berlijn, tot de volgende conclusie. In het NRC van juli 2018 schreef hij dat 'China drie doelen heeft: de westerse eenheid verstoren, Europa economisch voor zijn karretje spannen en het Chinese politieke en economische systeem wereldwijd pushen als alternatief voor de liberale democratie. Europa moet wakker worden, vindt hij, en „zichzelf beter beschermen“.' De tijd zal leren of Nederland en Europa kiezen voor een wat meer Amerikaanse houding als het gaat om nationale veiligheid en economische belangen: the Netherlands first, Europe first. Niet voor niets wordt in het verkiezingsprogramma van ChristenUnie en SGP gewezen op het feit dat het Europees buitenlandbeleid zich onder andere moet toespitsen op 'het waarborgen van de veiligheid en belangen van Europa in de wereld'. Waarvan akte.

Blijven Nederland en Europa naïef? Op dit vlak mogen Nederland en Europa wat mij betreft zich best paranoïde, in de betekenis van 'overdreven achterdochtig zijn', opstellen.

NOTEN

¹ De auteur is werkzaam in het bedrijfsleven als adviseur fysieke beveiliging, met antiterrorisme als specialisme. Verder is hij raadslid voor de SGP in Ede; lid van de Euregiaraad Rijn-Waal en kandidaat voor het Europees Parlement.

Wie herinnert zich niet het dramatische beeld van het levenloze lichaam van de 3-jarige Aylan op een verlaten strand. Met zijn vader en moeder was hij vanuit Syrië via Turkije onderweg naar Canada. Totdat het bootje waarop zij de oversteek naar Europa waagden, zonk en het hele gezin, op vader na, verdronk.

Hans van de Breevaart, wetenschappelijk medewerker WI-SGP

Grenzen aan migratie naar Europa

Gesprek tussen Paul Scheffer en Theo Francken

Als we bedenken dat ieder jaar weer duizenden migranten verdrinken bij de oversteek van de zee die Europa van de rest van Afrika en Azië scheidt, dan mag gerust van een crisis gesproken worden. Dat is natuurlijk dramatisch, maar op zichzelf nog niet voldoende om van een crisis te spreken. De huidige crisis is vooral ontstaan doordat een toenemend aantal Europeanen bij monde van een toenemend aantal populistten geen genoegen meer nam met een al te gemakkelijk *Wir schaffen das*, en vraagtekens zette bij de morele grenzen van de migratie.

IN GESPREK

Hoe heeft het zover kunnen komen? En, niet minder belangrijk, welke mogelijke oplossingen zijn er voor deze crisis? Daarover gingen Paul Scheffer en Theo Francken onlangs in gesprek voor de camera's van de Vlaamse zender VRT.¹ Scheffer is hoogleraar Europese Studies aan de Universiteit van Amsterdam. Al jaren pleit hij voor een realistisch alternatief voor het 'links-liberale' opengrenzenbeleid. Na zijn baanbrekende essay 'Het multiculturele drama' (2000), verschenen van zijn hand *Het land van aankomst*

De crisis in beeld: afbeelding van Aylan met daaroverheen een mogelijke oplossing is voor het vluchtelingenprobleem.

(2007) en, onlangs, *De vorm van vrijheid* (2018). Francken is een als populistisch bekend staande NV-A-politicus, en voormalig staatssecretaris voor Asiel en Migratie. Hij deed vorig jaar in *Continente zonder grens* (2018) zijn visie op de migratiecrisis uit de doeken.

TEGEN MARRAKESH

Zowel Scheffer als Francken zijn in bepaalde kringen 'populair' geworden door hun kritiek op de wijze waarop de integratie van met name niet-westerse immigranten in Europa verloopt. Een versoepeling van allerlei processen rond migratie, zoals beoogd door het in december ondertekende pact van Marrakesh, wijzen zij dan ook resoluut van de hand. De Belgische regering van premier Charles Michel struikelde dan ook niet geheel toevallig juist over dit punt. Coalitiepartner NV-A vond dat het pact niet getekend

diende te worden. En wel om twee redenen. Het pact maakt onvoldoende onderscheid tussen illegale (zogenaamd 'economische') en legale ('echte') vluchtelingen. Bovendien is de verwachting dat het in handen van Europese rechters zal verworpen tot een voor alle lidstaten bindend document, inclusief de bijbehorende boetes voor landen die bij nader inzien niet voldeden aan de progressieve uitleg van de daarin opgenomen afspraken.

STRENGE BUITENGRENZEN

Scheffer en Francken zijn het erover eens dat een strenge bewaking van de buitengrenzen noodzakelijk is om de Europese Unie toekomstbestendig te maken. Francken: 'Een land zonder grens is geen land, een Europese Unie zonder grens is geen Unie. En daarvoor is te weinig aandacht geweest in het verleden. We zitten nu ge-

Scheffer en Francken zijn het erover eens dat een strenge bewaking van de buitengrenzen noodzakelijk is om de Europese Unie toekomstbestendig te maken.

lukkig in een fase waarin Frontex, het Europees agentschap voor grensbescherming, ook echt de mankracht krijgt, 10.000 man, die nodig is om de grenzen beter te bewaken...'

VRT: 'Dat is beleid van Juncker [nu nog voorzitter van de Europese Commissie]...'

Francken: '...Juncker is door de omstandigheden gedwongen. Juncker zei in 2015 dat er niet zo erg is als hekken en grenzen. En nu, drie jaar later, is hij door de politieke situatie gedwongen, want zijn Europese Unie wankelt. Nu pas komt hij met 10.000 politieagenten om de grens te bewaken.

VRT: 'Herkent u zich hierin, professor...?'

Scheffer: 'Ja, want het grote probleem van Europa is dat de binnengrenzen zijn opgeheven,

Paul Scheffer. Beeld: VRT.

maar we ons niet gerealiseerd hebben dat we ook gemeenschappelijke buitengrenzen hebben die dan ook een collectief Europese verantwoordelijkheid zijn. Ons beider zoektocht is: hoe kunnen wij in vrijheid onze toekomst vormgeven in Europa? Rond globalisering in het algemeen en migratie in het bijzonder bestaat een gevoel van onmacht. Die onmacht zoekt een uitweg en kan zich heel gemakkelijk tegen de vrijheid gaan keren vanuit de roep om veiligheid. Dus ik zie dat er heel veel op het spel staat in Europa. Onze vraagstelling is dezelfde, al verschillen onze antwoorden soms wel degelijk.'

OORZAKEN MIGRATIE

Om beter inzicht te krijgen in de aard van de problematiek, dienen we oog te hebben voor de oorzaken van migratie.

Scheffer:² 'Die oorzaken zijn structureel. Daarbij moeten we denken aan demografische ontwikkelingen – met name de bevolkingsexplosie in delen van Afrika; klimaatverandering – zowel extreme droogte als overstromingen; aan de welvaarts kloof tussen Noord en Zuid; aan politieke instabiliteit – waarbij het vooral gaat om gewelddadige conflicten; en tenslotte aan migratienetwerken – bestaande gemeenschappen van migranten trekken nieuwkomers aan. [...] Daarbij leert de geschiedenis ons het volgende: telkens heeft het rijkere deel van de wereld de neiging om de kop in het zand te steken en te denken dat de migratie- en vluchtelingenstroom wel zal afnemen. Echter, we moeten ervan uitgaan dat in de nabije toekomst meer mensen dan we ons nu voorstellen het risico van migratie of vlucht zullen nemen om hun leven te verbeteren.'

Francken is het daarmee eens, al heeft hij zijn bedenkingen bij de gedachte dat meer ontwikkelingshulp hier soelaas zou bieden.

Francken:³ 'Het is *wishful thinking* om aan te nemen dat we de emigratiewens van tientallen mil-

Paus Franciscus wast voeten van moslimmigranten die volgens Francken 'stuk voor stuk op illegale wijze in Europa waren geraakt'.

joenen Arabische, Centraal-Aziatische en Afrikaanse jongeren op een organische manier zouden kunnen afremmen via een eigen en ambitieus Europees ontwikkelingsbeleid. Meer ontwikkelingshulp zal, ironisch genoeg, in eerste instantie leiden tot méér clandestiene immigratie, omdat een verbeterd welvaartsniveau migratie juist bevordert...

VAN MIGRATIE TOT CRISIS

Migratie als zodanig is echter niet het probleem. Maar het feit dat daaraan geen grenzen worden gesteld is dat wel.

Scheffer:⁴ 'Zo worden de verworvenheden van een eeuw sociale vooruitgang in het Westen aangetast zonder noemenswaardig de stilstand in het armste deel van de wereld te verhelpen. Toenemende migratie kan tot een nieuwe ongelijkheid leiden in samenlevingen met een ontwikkelde verzorgingsstaat. Het is geen toeval dat mensen die het meest afhankelijk zijn van sociale zekerheid ook het meest gekant zijn tegen een toename van migratie. Het kan geen verrassing zijn dat de steun voor populistische partijen verhoudingsgewijs sterker uitvalt naarmate het

Het is de christelijke filosofie die Europa de gedachte gebracht heeft dat elk individu in principe gelijk is en dat elk mens daardoor recht heeft op een menswaardige behandeling.

opleidingsniveau van de kiezer lager is.'

Men zou dan kunnen denken dat de populistische revolte tegen immigratie een kwestie is van wat Scheffer de 'wrokkige reactie' van de lagere (midden)klasse noemt. Maar naast sociaaleconomische argumenten tegen het opengrenzenbeleid, is er op zijn minst ook reden voor een grondige cultuurkritiek.

EUROPEES SCHULDComplex

Francken:⁵ 'De belangrijkste reden dat Japan, China en de Arabische golfstaten geen illegale migratie toelaten en Europeanen wel, is het typisch Europese *schuldbesef*. Eerst en vooral naar jezelf kijken, aan doorgedreven introspectie doen, morele zelfperfectie nastreven en morele superioriteit uitstralen: het zijn bij uitstek christelijke en daardoor Europese karaktertrekken.'

Om misverstanden te voorkomen, vervolgt Francken: 'Christelijke waarden als naastenliefde, mededogen en vergeving hebben Europa heel ver gebracht. Van een gewelddadige slaven- en kastenmaatschappij in de klassieke oudheid evolueerden de Europese maatschappijen gra- dueel naar zorgzame samenlevingen waarin oog is voor de zwakkeren en men minstens probeert niemand achter te laten. Zonder de christelijke moraalfilosofie was die evolutie niet gebeurd. Het is ook de christelijke filosofie die Europa de gedachte gebracht heeft dat elk indi-

'Met name de christelijke schuldcultuur is in 'progressieve' handen geworden tot een fatale combinatie van zelfhaat en verheerlijking van al wat anders is.'

vidu in principe gelijk is en dat elk mens daarvoor recht heeft op een menswaardige behandeling. En als we allemaal gelijk zijn in de ogen van God, wie is de Europeaan dan om daar anders over te denken? Dat was ook de boodschap die paus Franciscus bracht toen hij op 25 maart 2016 in het Vaticaan de voeten waste van moslimmigranten uit Mali, Eritrea, Syrië en Pakistan, die stuk voor stuk op illegale wijze in Europa waren geraakt.'

'Het incorporeren van de christelijke moraalfilosofie en het behouden van de kern daarvan door het seculariseringsproces heen, en door de bloedige uitwassen van het nationaalsocialisme en communisme heen, is een prestatie die we als Europeanen met alle macht moeten koesteren. Het maakt ons tot wie we zijn. Het maakt ons beter als mens. Het maakt ons hechter en warmer als maatschappij.'

'Maar, in de naoorlogse interpretatie ervan zijn sommige aspecten van de christelijke filosofie flink doorgeslagen. Met name de christelijke schuldcultuur is in 'progressieve' handen geworden tot een fatale combinatie van zelfhaat en verheerlijking van al wat anders is.'

'Ik maak er een karikatuur van, maar soms lijkt het wel dat voor progressief Europa *alles altijd* onze eigen schuld is. Denk aan hardnekkige kwalen als kinderarmoede, werkloosheid en scholingsachterstand bij niet-Europese nieuwkomers. Fenomenen die zich in gelijk welke Eu-

ropese lidstaat manifesteren, of die nu een eerder liberaal beleid voeren zoals in het Verenigd Koninkrijk, dan wel aan doorgedreven sociaal-democratische *social engineering* doen zoals de Scandinavische landen. Het progressieve antwoord daarop is dan dat die achterstelling het resultaat is van gebrekkige integratie, die op zijn beurt te herleiden valt tot de bekrompenheid en het racisme van de Europeaan. Maar daarbij houdt het niet op. Zelfs mondiale problemen zijn onze collectieve schuld. De economische ongelijkheid tussen Noord en Zuid bijvoorbeeld. De misère in de Derde Wereld. Ga maar eens voor de spiegel staan!'

EEN BEGIN VAN EEN OPLOSSING

Een oplossing voor de crisis is er om te beginnen alleen wanneer we weigeren onszelf nog langer een schuldgevoel te laten aanpraten.

Francken: 'De armoede en de conflicten in Afrika en de Arabische wereld, die de motor vormen achter de migratiedruk op Europa, zijn *niet* de schuld en nog minder de verantwoordelijkheid van Europa. Europa kan daar fundamenteel niets aan veranderen, hoe groot onze verontwaardiging daarover als mens ook moge zijn. Dat betekent dat de Europeaan zich daar evenmin een schuldgevoel over moet laten aanpraten, en al helemaal geen morele plicht om de illegale migratie die daarvan het gevolg is klakkeloos te accepteren en te integreren in onze samenlevingen.'

Dat onderscheid tussen illegale en legale migratie, tussen arbeidsmigranten en vluchtelingen, dient inderdaad niet uit het oog te worden verloren.

Scheffer: 'In het eerste geval gaat het niet om een humanitaire verplichting, terwijl de komst van vluchtelingen juist wel een beroep doet op morele beginselen. Spreken over 'economische vluchtelingen' is dan ook geen goed idee. Het

leidt namelijk tot een moralisering van de arbeidsmigratie en tot een economisering van het vluchtelingenvraagstuk.'

WAT WILLEN WE WEL?

VRT: 'Meneer Scheffer, in uw boek probeert u migratie te becijferen...'

Scheffer: 'Ja, ik heb het CBS gevraagd eens voor mij uit te rekenen wat de gevolgen zijn van een restrictief tegenover een ruimhartig migratiebeleid. Bij een restrictief migratiebeleid, zoals de meeste populistische partijen dat voorstaan, is er sprake van bevolkingskrimp, en gaan we terug naar 16 miljoen mensen. Een ruimhartig beleid leidt naar een bevolking van 20 miljoen mensen in 2060. Daar zit dus een verschil van 4 miljoen mensen tussen. Een verschuiving van 20.000 in het migratiesaldo per jaar, betekent decennia later 1,2 miljoen mensen meer of minder. Dus we hebben echt iets te kiezen. En ik ben ervoor om die oefening te doen. Wat opvalt, is dat men dat van links tot rechts ook steunt. En ik zou zeggen: dat kan niet alleen voor Nederland, maar ook voor België heel interessant zijn om te doen, omdat je dan ook veel beter op lange termijn ontwikkelingen op de arbeidsmarkt kunt bepalen, veel meer voorspelbaarheid kunt brengen in je humanitaire verplichtingen, en dan kunnen we denk ik mensen een oriëntatie bieden, en dan kun je ruime meerderheden hebben die je beleid steunen.'

VOL=VOL?

VRT: 'Dat zou ook goed zijn voor België, becijferen wat we kunnen dragen en wat we nodig hebben...'

Francken: 'We waren daar juist ook in de coalitie mee bezig. Dus ik ben het daar helemaal mee eens. Is Nederland vol? Is Vlaanderen vol? Is België vol? Dat is zo'n beetje de essentie van de vraag. En hoe pak je dat dan aan, demogra-

'Spreken over 'economische vluchtelingen' is dan ook geen goed idee. Het leidt namelijk tot een moralisering van de arbeidsmigratie en tot een economisering van het vluchtelingenvraagstuk.'

fisch...'. Scheffer: 'Dat is niet de essentie van de vraag! Dat is een toch wel wat enge formulering. Mij gaat het om de vraag: wat hebben we op onze arbeidsmarkt nodig op lange termijn, en wat is onze humanitaire verplichting? 'Vol=vol' is het naar mijn idee niet. Het zou een overweging kunnen zijn qua ruimtelijke ordening, noem maar op. Maar het gaat in essentie veel meer om een voorspelbaar migratiebeleid.'

Francken: 'Maar de emotionaliteit gaat natuurlijk wel dáár over. Een demografische prognose is heel belangrijk. En dat gaat toch wel degelijk ook over 'vol'. Want ons land is wel wat vol. Op het vlak van ruimtelijke ordening om maar een ding te zeggen...'

Scheffer: 'Maar laten we ook bedenken dat restrictief beleid naar bevolkingskrimp leidt. Dat levert economisch en maatschappelijk ook niet een heel erg aantrekkelijk scenario op.'

VOORBEELDEN VOLGEN

Francken: 'Mijn analyse is dat de crisis alleen is op te lossen wanneer we mensen redden, niet meer om ze in Europa aan land te zetten, maar om ze terug te brengen naar waar ze vandaan komen. Ik bepleit daartoe het Australische model, zij het een Australisch model 2.0. Ik bepleit geen inhumane situaties waarvan wel sprake is geweest. We moeten in samenwerking met vooral Tunesië die opvang organiseren, op onze

Als je de publieke opinie in Canada of Australië bestudeert, die verschilt niet veel van die van Nederland of België, Duitsland of Frankrijk, maar er is veel meer rust rond het vraagstuk omdat er veel meer voorspelbaarheid en eigen keuzes in zitten.

kosten! Dat betekent dus een hogere bijdrage van de Belgische regering en de Belgische belastingbetaler aan UNHCR, de VN-vluchtelingenorganisatie, voor betere condities, onderwijs voor de kinderen in Libanon, in Jordanië en Turkije, maar ook een terugkeerprogramma dat we nu al volgen, maar dan veel meer...

Scheffer: 'U pleit voor het Australische model, soms voor het Canadese model, en niet toevallig denk ik ook in die richting. Dat zijn allebei landen die selecteren via een puntensysteem en daarvoor veel explicieter vorm geven aan hun migratiepolitiek. Maar daarnaast voldoen ze ook aan hun humanitaire verplichting ten opzichte van

Theo Francken. Beeld: VRT.

vluchtelingen. Dus daar zit ordening in. Kijk, als je de publieke opinie in Canada of Australië bestudeert, die verschilt niet veel van die van Nederland of België, Duitsland of Frankrijk, maar er is veel meer rust rond het vraagstuk omdat er veel meer voorspelbaarheid en eigen keuzes in zitten. Het is geen migratie die burgers overkomt, maar waar ze zelf vorm aan geven. Daar hoort ook een uitspraak bij over de grens tot waar je humanitaire verplichting ten opzichte van vluchtelingen reikt. Dus Australië neemt 15.000 mensen vrijwillig op. Canada doet meer. Ik pleit ervoor jaarlijks 15.000 vluchtelingen op te vangen in Nederland, met een permanente asielcapaciteit, veel beter georganiseerd. Bent u daar ook voor in België...?' Francken: '...een exact aantal. Dat zou ik zo niet kunnen zeggen, maar dat mag best ruimhartig zijn en daar heb ik geen problemen mee. Als je die veilig binnen-vliegt, legale vluchtelingen, screen dan ook of die mensen wel inpasbaar zijn. We zeggen hier dat jongens en meisjes samen op school zitten en samen gaan zwemmen. Er zijn toch echt een aantal weigeringen geweest omdat ze zeiden: 'Maar dan kom ik niet naar België...'' Scheffer: 'Dat is hetzelfde als in Nederland. We leven ook niet naar de quota die zijn afgesproken. Ik ben ook tegen dwang wat dat betreft. Moraal die wordt afgedwongen door Brussel is geen moraal. Maar als je dan ziet hoe het gaat, dat is toch interessant. Er worden nu vanuit Turkije kwetsbare mensen gebracht, niet de weerbare jonge mannen, maar kwetsbare gezinnen. En dan wordt een op de vijf teruggestuurd omdat ze te radicale opvattingen hebben en een bedreiging zouden zijn voor de openbare orde.'

EN GEEN DWANG!

VRT: 'U zegt moraal is niet af te dwingen. Maar de oplossing werkt toch alleen als we het Euro-pees gaan doen?'

Scheffer: 'Je kunt wel Europese afspraken maken, maar ik vind: een land als Hongarije of Polen kun je niet dwingen. Dat werkt in de praktijk niet. Maar ik merk ook als ik in die landen op bezoek ben dat mensen zeggen: we willen best in vrijheid, op basis van eigen keuze aan humanitaire verplichtingen gestalte geven, maar niet op de manier zoals die door Brussel wordt afgedwongen. Ik denk als wij in Europa het gesprek hebben met een *coalition of the willing*, landen die dat echt willen, op basis van een meer geordend beleid, dan is mijn indruk – ik kom op heel veel plekken – dat er altijd meerderheden zijn die verandering willen, en die zeggen: we snappen dat we een deel zijn van een groter geheel, maar wel verandering met een oriëntatie; we willen weten: waar gaan we naar toe! En dat is de kernvraag. We hebben het over migratie die ons overkomt, globalisering die ons overkomt, maar hoe geven we vorm aan wat ons voor ogen staat.'

VRT: 'Is dat zo, dat we vaak vergeten dat er achter die getallen wel mensen schuilen...'

Scheffer: 'We moeten altijd de mensen achter de getallen zien. Maar we moeten het ook aandurven om de getallen achter de mensen te zien. En die spanning hoort bij een open samenleving. Ik ben ervan overtuigd geraakt dat als we daar geen vorm aan geven, dan raken wij juist onze

We moeten altijd de mensen achter de getallen zien. Maar we moeten het ook aandurven om de getallen achter de mensen te zien.

open samenleving kwijt. Want dan zul je de verkrampte reactie zien. Je ziet het in Italië, je ziet het in Polen, je ziet het in Oostenrijk...'

VRT: 'We kunnen niet zonder grenzen...'

Francken:⁶ 'We moeten zeker onze ogen niet sluiten voor al dat menselijke leed? Uiteraard niet. We moeten en zullen net meer doen. Helpen waar mogelijk en op de meest effectieve manier, dat moet de boodschap zijn. Maar dat hoeft helemaal niet in de vorm van permanente migratie naar Europa. Dat kan ook door meer en vooral betere opvang in de regio van herkomst. Een zelfgekozen humanitair engagement, als vrijwillige, onbaatzuchtige en zelfbewuste uiting van internationale solidariteit. Dat is wat we nodig hebben en wat opportuun is. Zonder *mea culpa*. Geen opgeheven vingertjes meer, geen gekruip door het Afrikaanse stof en vooral geen Europese opendeurdag meer. Die tijden zijn voorbij.'

NOTEN

¹ Dit artikel is gebaseerd op een impressie van het gesprek dat Paul Scheffer en Theo Francken op 30 september 2018 hadden voor de camera's van VRT nieuws. Dat gesprek is aangevuld met passages uit beider boeken.

Zie voor het gesprek zelf: <https://www.vrt.be/vrtnws/nl/2018/09/30/is-vlaanderen-vol-theo-francken-en-filosoof-paul-scheffer-in/>.

² *De vorm van vrijheid*, pp. 84-86.

³ *Continent zonder grens*, pp. 36-37.

⁴ *De vorm van vrijheid*, pp. 93-94.

⁵ *Continent zonder grens*, pp. 45-51.

⁶ *Continent zonder grens*, p. 51.

Deze zomer, op 24 juli 1984, is het 35 jaar geleden dat voor het eerst een SGP'er, in de persoon van ir. L. van der Waal, lid werd van het Europees Parlement. Hij vertegenwoordigde de combinatie van SGP, GPV en RPF. Dat een staatkundig gereformeerd politicus in Brussel en Straatsburg opereert, lijkt inmiddels vanzelfsprekend nu drs. B. Belder al bijna twintig jaar daar actief is. Maar de deelname van de SGP aan de Europese verkiezingen ging niet zonder slag of stoot. Het is interessant om na te gaan hoe de discussie in de SGP destijds werd gevoerd en welke argumenten werden gewisseld.

Door Jan Schippers, directeur van het Wetenschappelijk Instituut voor de SGP

Overwegingen bij de Europese stembus

De leden van het Europees Parlement werden in het voorjaar van 1979 voor het eerst rechtstreeks gekozen. Voordien werden zij uit en door de nationale parlementariërs gekozen. Al eerder was binnen de SGP de vraag aan de orde gesteld op de Algemene Vergadering van 21 februari 1961 of de SGP aan Europese verkiezingen zou moeten deelnemen. Het hoofdbestuur had toen bij monde van ds. Zandt geantwoord

dat het in het voornemen ligt om 'deze aangelegenheid nog eens grondig te bekijken' wanneer het tot verkiezingen voor het Europees Parlement mocht komen.

ZANDT PROEVEN

Die voorzichtige uitspraak bleek in 1978 voor discussie. Het hoofdbestuur benadrukte dat ds. Zandt wel zo verstandig was geweest om

SGP-deelname aan verkiezingen voor het Europees Parlement niet op voorhand af te wijzen. 'Die ds. Zandt goed gekend hebben, proeven hem. Tenslotte was politiek optreden hem geenszins vreemd.' Hij hoedde zich ervoor een uitspraak te doen, omdat dit zijn verzet tegen Europese eenwording verzwakt zou hebben. Daar hadden de tegenstanders echter geen boodschap aan. Zij zagen niet meedoen aan de Europese verkiezingen als een logische consequentie van het afwijzende standpunt van de partij ten aanzien van het streven naar Europese staatsvorming.

VAANDELVLUCHT

Het hoofdbestuur van de SGP pleitte daarentegen in 1978 wel vóór deelname aan de rechtstreekse verkiezingen voor de leden van het Europees Parlement. Want de beginselen van de Reformatie zijn het waard om daarvoor te blijven strijden. Nu er een mogelijkheid komt om daartegen stelling te nemen 'zouden wij vaandelvlucht plegen en de banier bezoedelen, wanneer wij een mogelijke plaats niet zouden innemen', zo beargumenteerde het hoofdbestuur zijn keuze. Tegenstanders voerden een keur van argumenten aan om het hoofdbestuur op andere gedachten te brengen. Ik vat ze kort samen:

1. Het beginselprogramma van de SGP verbiedt deelname; de roeping van de SGP is beperkt tot Nederland, want zij beoogt 'Gods Woord tot meerdere erkenning te brengen in den lande';
2. Het Europees Parlement werkt samen met de Europese Commissie mee aan de ondermijning van de nationale zelfstandigheid en uitholling van de monarchie;
3. Deelname aan de Europese verkiezingen betekent een miskenning van de nationale geschiedenis van ons land, waarin de staat een

beschermingswal vormde rondom de kerk der hervorming;

4. Het houden van Europese verkiezingen is een zaak van pure volksdemocratie;
5. De grondslag van de Europese instellingen is geheel on-Bijbels;
6. De inbreng van de SGP met één zetel in een parlement van (destijds) 410 leden valt in het niet;
7. Leden van het Europees Parlement moeten het streven naar Europese eenwording onderschrijven;
8. Meestemmen is meewerken aan de Europese 'torenbouw van Babel'.

In de volgende paragrafen bespreken we deze argumenten.

1. Reikwijdte optreden SGP

Het eerste argument betreft de interpretatie van het beginselprogramma van de SGP. Dit dispuut is samen te ballen in één vraag die in allerlei toonaarden werd gesteld: heeft de SGP haar roeping alleen in Nederland of ook in Europa? Daarop reageerde het hoofdbestuur met een wedervraag: Is de reikwijdte van Gods geboden en beloften soms beperkt tot Nederland, of is hun strekking wereldomvattend? Als hun strekking universeel is, dan kan het niet zo zijn dat het beginselprogramma verbiedt om het politieke getuigenis van de SGP ook buiten onze landsgrenzen te laten klinken. Dan zou het in tegenspraak zijn met de Bijbel.

In het heetst van de strijd gebruikten tegenstanders ook de onliner: *we zijn Staatkundig Gereformeerd, niet Europees Gereformeerd*. In feite is dat een ontkenning van de historie, want overduidelijk is de Reformatie een Europawijde beweging geweest. Zij is begonnen in Wittenberg en verbreidde zich vervolgens in alle windrichtingen, ook buiten het Europese continent. Tijdens SGP-vergaderingen wordt gezongen uit

In de SGP-visie is Europese samenwerking nadrukkelijk geen doel in zichzelf, waaraan de lidstaten ondergeschikt zijn. Integendeel, het middel van Europese samenwerking dient de zelfstandigheid van Nederland juist te versterken.

het Geneefse psalter. De Nederlandse Geloofsbelijdenis werd in het zuiden van België op schrift gesteld. En de beweging van de Nadere Reformatie werd sterk geïnspireerd door puriteinen uit Engeland en Schotland. Zonder al deze 'Europese beïnvloeding' zou er in Nederland niet eens een SGP hebben bestaan.

2. Nationale zelfstandigheid en monarchie

De Nederlandse monarchie en eenheidsstaat zijn van betrekkelijk recente datum. De nationale eenheid kwam eigenlijk pas tot stand in 1796, doordat de Franse overheersers het landsbestuur centraliseerden in Den Haag. En sinds 1814 is Nederland een koninkrijk. In de twee eeuwen daarvoor stonden de gewesten of provincies in grote mate op zichzelf, als waren het zelfstandige republieken. Tegen de eenwording van Nederland bestonden destijds bezwaren. Nu lijkt dat ondenkbaar. Met voorbijzien aan het verleden wordt de nationale staat soms op een zodanige manier verdedigd als was het een scheppingsordening. Dat gaat te ver, ook al koestert de SGP een grote waardering voor de natiestaat en hecht zij sterk aan een nationaal tehuis waarin burgers zich thuis voelen.

Er zijn in de wereld vele krachten aan het werk die pogen om de stabiliteit en het functioneren

van nationale staten te ondergraven. Denk aan de tendens van globalisering. Het streven naar Europese integratie vormt mede een reactie daarop. Afzonderlijk zijn de Europese landen immers te klein om een vuist te maken tegenover grote landen zoals China, Rusland, India en Brazilië. Samen sta je sterker. Dat geldt niet alleen als het om economische concurrentiekracht gaat, maar ook als het om internationale vraagstukken gaat waar botsende belangen een rol spelen. De nationale zelfstandigheid is een relatief gegeven, zeker voor een klein land als Nederland, met zijn open economie. Ook met het oog op de bestrijding van internationaal opererende netwerken van criminelen en terroristen is internationale samenwerking door veiligheidsdiensten geboden.

In de SGP-visie is Europese samenwerking nadrukkelijk geen doel in zichzelf, waaraan de lidstaten ondergeschikt zijn. Integendeel, het middel van Europese samenwerking dient de relatieve zelfstandigheid van Nederland juist te versterken. Daarom is de SGP voor internationale samenwerking, maar verzet zij zich tegen supranationale eenwording. Vooral omdat de SGP beducht is voor een omvangrijke concentratie van macht. Dit vloeit voort uit de Bijbelse waarheid dat de mens geneigd is om die macht te misbruiken, ten eigen voordeel aan te wenden, ten koste van anderen en tot schade aan de gerechtigheid.

Als het gaat om de positie van het Oranjestad is in de afgelopen decennia gebleken dat niet zozeer de Europese Unie als wel de Tweede Kamer zelf het stabiliserende monarchale element in ons staatsbestel (nog) verder heeft beperkt. Denk aan de keuze van de informateur bij de vorming van een kabinet. Terwijl vroeger de fractievoorzitters daarvoor gehoord werden door het staatshoofd, wordt dit nu in de wandelgangen en achterkamertjes van het parlement bedisseld.

3. De Nederlandse geschiedenis

Het derde bezwaar wordt ontleend aan de bijzondere ontstaansgeschiedenis van Nederland. Onder leiding van Willem van Oranje is ons volk in de zestiende eeuw in opstand gekomen tegen de onderdrukking van met name de belijders van de (nieuwe) gereformeerde religie door de Spaanse heerser Filips de tweede. Na een tachtigjarige oorlog werd de republiek der Zeven Verenigde Nederlanden internationaal erkend in het Verdrag van Westfalen. God, Nederland en Oranje vormen een drievoudig snoer en om die reden mag ons land niet aan de Roomse of seculiere Europese machten worden prijsgegeven. Wat hierop te zeggen? Zondermeer is de ontstaansgeschiedenis van ons land bijzonder te noemen. Zeker omdat de natievorming min of meer gelijke tred hield met de totstandkoming van de hervormde kerk in ons land. Eerst was er de roep om vrijheid voor de kerk, zoals Guido de Brès die in 1561 verwoordde in zijn brief aan koning Filips. Daarna kwam in 1566 het Smeekschrift van de Edelen. Toen de koning daarvoor Oost-Indisch doof bleek, kwam het tot de Opstand in 1568. Dit protestantse verzet tegen geloofsvervolgung en tegen een centralistisch bewind dat inbreuk pleegde op de vrijheden en rechten van de bevolking in de Lage Landen, vormt voor vandaag een belangrijke stimulans om waakzaam te zijn voor onze staatkundige zelfstandigheid en alert te zijn op nieuwe (sluipende) vormen van (ideologische) onderdrukking. Gewetensvrijheid en rechtszekerheid vormen daarom wezenlijke ijkpunten om ontwikkelingen in wetgeving en beleid te beoordelen.

Tegelijk moeten we erkennen dat Nederland niet geïsoleerd kan worden van Europa. Dat geldt voor het heden, maar ook voor het verleden. Wat over onze landsgrenzen gebeurde op geestelijk, economisch, maatschappelijk of politiek gebied,

Het gaat de SGP om, zoals Groen van Prinsterer dat eens verwoordde, een Europese eenheid in nationale en staatkundige verscheidenheid.

deed vroeger of later z'n invloed gelden binnen ons land. Vandaag de dag is dat niet anders.

De Europese Unie vaardigt regelgeving uit. Het is zaak om deze voorstellen in een zo vroeg mogelijk stadium te beoordelen en zo nodig een poging te ondernemen die te wijzigen of tegen te houden. Dit is de politieke inzet van de SGP, zowel in de Kamers van de Staten-Generaal als in het Europees Parlement. In het Europees Parlement komen deze voorstellen het eerst aan de orde. Daaronder zijn er die ook de belangen van Nederlanders zullen raken of beïnvloeden. Het zou inconsequent zijn om wel in het nationale parlement gelijksoortige werkzaamheden te verrichten en voor recht en gerechtigheid op te komen, en dit in het Europees Parlement na te laten. Hier past een nuchtere benadering: Europese problemen vereisen ook een Europese aanpak. Je bent als Nederland nu eenmaal niet alleen op de wereld.

Betekent dit dan steun voor verdergaande Europese integratie? Nee, het gaat de SGP om, zoals Groen van Prinsterer dat eens verwoordde, een Europese eenheid in nationale en staatkundige verscheidenheid. De ontwikkeling van de Europese Unie heeft zich de afgelopen decennia in een richting bewogen die onjuist en niet gewenst is. Toch moeten we niet bij de eerste de beste slag of stoot het verzet staken of de moed opgeven. Zoals het hoofdbestuur in 1978 stelde: 'Het beginsel is het waard dat wij ons daarvoor inzetten tot het meest bitter en verste end.'

Een bestuurlijk principe dat in de traditie van het calvinistische denken past, is de regel dat waar macht is deze zoveel als mogelijk gespreid en goed gecontroleerd moet worden.

4. Pure volksdemocratie

Tegenstanders betoogden dat het houden van Europese verkiezingen een zaak zou zijn van 'pure volksdemocratie'. In de Europese verdragen is er geen erkenning van het regeren bij de gratie Gods. Het gezag wordt volgens de SGP toch niet ontleend aan het volk?

Inderdaad is de SGP-visie dat overal waar macht wordt uitgeoefend en gezag is toegekend, dit van God komt. Er is geen macht dan van God, zo staat in Romeinen 13. Wanneer de Europese Raad – al dan niet in samenwerking met het Europees Parlement – kaderrichtlijnen of verordeningen vaststelt, dan oefent hij het overheidsambt uit. De staatshoofden en regeringsleiders zijn daarbij niet minder of niet meer dan een 'dienares (=slavin) van God'. De apostel Paulus zette met die woorden de Romeinse keizer met zijn grootheidswaan op z'n nummer. Evenzo kunnen wij nu tegen de zogenoemde Europese 'Spitzenkandidaten' zeggen dat zij hun torenhoge ambities niet kunnen realiseren, wanneer de hemel zich daartegen keert. Want God regeert. Dat staat als een paal boven water, wat mensen daartegen ook verzinnen.

Een bestuurlijk principe dat in de traditie van het calvinistische denken past, is de regel dat waar macht is deze zoveel als mogelijk gespreid en goed gecontroleerd moet worden. Concentratie van macht is risicovol. Daarom is het zaak de macht te verdelen over meerdere instellingen

die elkaars tegenwichten vormen. De SGP vindt dan ook dat het Europees Parlement primair tot taak heeft om de Raad van Ministers te controleren, alsook veel meer een tegenwicht moet gaan vormen van de Europese Commissie om haar (politieke) ambities te beteugelen.

De argumentatie dat christenen niet mogen participeren in een democratisch bestel, werd ook in 1918 naar voren gebracht ten aanzien van het deelnemen aan de verkiezingen voor de Tweede Kamer door de SGP. Het gaat om bezwaren die parallel lopen. Wanneer deze bezwaren gelden ten aanzien van de Europese verkiezingen, waarom zouden zij dan ineens niet van toepassing zijn bij de verkiezing van een Gemeenteraad, Waterschap, Provinciale Staten of Tweede Kamer? Dat is ongerijmd.

Al gaan velen in ons hedendaagse democratisch bestel er voetstoots van uit dat een overheid haar gezag ontleent aan het volk en dat de hoofdregel is dat de meerderheid beslist, dan komt dat beslist niet in mindering op de geloofswerkelijkheid van de theocratie. De staats- of regeringsvorm is wel van belang, maar niet doorslaggevend. Waar ruimte is om de Bijbelse, reformatorische zienswijze in te brengen, ligt tegelijk de opdracht om dat te doen en daaraan mee te werken, bijvoorbeeld door de uitoefening van het kiesrecht. Of willen we soms dopers zijn en de werkelijkheid ontvluchten? Zeggen we dan in feite niet met zoveel woorden dat God ons op de verkeerde plaats of in een ongeschikte tijd heeft laten geboren worden?

5. Bijbelse basis?

Een vijfde bezwaar luidt dat in 'Europa' niets is gebaseerd op het Woord Gods en dat er niet de minste rekening wordt gehouden om in diepe afhankelijkheid te regeren. Klopt dit?

In de eerste plaats mag hier niet onvermeld blijven dat Robert Schuman, een van de initiatiefne-

mers van de EGKS, een Europees verband beoogde dat diepgeworteld ('deeply rooted') zou zijn in de christelijke waarden die de historie en cultuur van Europa stempelen. In de tweede plaats moeten we helaas constateren dat in de Europese Verdragen deze intentie niet tot uitdrukking komt. De Europese Unie houdt het vaag en noemt de klassieke oudheid, het humanisme, de verlichting en de religieuze tradities. Daarmee miskent zij de historie en identiteit van Europa, want zonder het christendom zou de Europese beschaving en – bijvoorbeeld - de institutie van de rechtsstaat ondenkbaar zijn.

Maar ligt dat in ons eigen land volkomen anders? Is er in het Nederlandse parlement, zijn er in Provinciale Staten, Waterschappen en in veel Gemeenteraden christelijke meerderheden? De vraag stellen is haar beantwoorden. De mate van gehoorzaamheid aan het gezag van de Bijbel door een vertegenwoordigend orgaan heeft voor de SGP dan ook nooit als criterium gegolden voor deelname aan de verkiezingen. Veeleer vormt een dergelijke situatie reden te meer om juist wèl deel te nemen. De presentie van de SGP in zo'n orgaan maakt dan een groot verschil, omdat deze vertegenwoordiger op geëigende momenten kan wijzen op de essentie van de overheidstaak: zorg te dragen voor een beleid dat gebaseerd is op basis van de Bijbelse gerechtigheid. Met voorstellen voor aanpassing van beleid, regelgeving of de begroting kan een christelijke volksvertegenwoordiger principieel en praktisch een (bescheiden) bijdrage daaraan leveren.

6. SGP-stem valt in het niet

Het Nederlandse parlement telt 150 leden, een relatief beperkt aantal. Toen de rechtstreekse verkiezingen van het Europees Parlement werden voorgesteld, zou dit orgaan 410 leden gaan tellen. Dat riep bij de tegenstanders het bezwaar

op dat de inbreng van de SGP – met waarschijnlijk een zetel - zo gering zou zijn, dat zij in het niet valt. Het hoofdbestuur bracht hier tegen in dat de SGP zich nimmer door termen van macht en invloed heeft laten leiden. Ook komt het hoogst merkwaardig over dat, terwijl men voor geeft allerlei principiële aspecten in deze kwestie van het grootste gewicht te achten, dit getalsargument er met de haren wordt bijgesleept. In de praktijk van de afgelopen (bijna) 35 jaar is gebleken dat de parlementsleden Van der Waal en Belder zich bijzonder plichtsgetrouw van hun taak gekwetten hebben. Niet alleen qua presentie bij stemmingen, maar ook als het gaat om het aantal bijdragen in de vakcommissies en plenaire vergaderingen en – niet te vergeten – de rapporteurschappen, het indienen van schriftelijke vragen, wijzigingsvoorstellen, ontwerpresoluties en begrotingsamendementen.

Om vijf voorbeelden te noemen:

- van meet af aan heeft de eurofractie van ChristenUnie-SGP stelling genomen tegen het (kandidaat)lidmaatschap van Turkije, met als voor naamste argument dat dit land gestempeld is door de islam en daardoor moeilijk verenigbaar zal zijn met de joods-christelijke en democratische tradities die voor Europese landen kenmerkend zijn;
- via amendementen op de Europese begroting heeft Van der Waal eraan bijgedragen dat

De mate van gehoorzaamheid aan het gezag van de Bijbel door een vertegenwoordigend orgaan heeft voor de SGP nooit als criterium gegolden voor deelname aan de verkiezingen.

Nederland ook werk ging maken van palliatieve pijnbestrijding, wat de Nederlandse regering steeds van zich afhield omdat zij koos voor het legaliseren van euthanasie;

- In juli 1997 werden twee amendementen van Blokland aangenomen op de resolutie over commerciële communicatie in de interne markt. Het eerste stelde dat reclame niet mag aanzetten tot discriminatie en het tweede dat deze niet kwetsend mag zijn voor godsdienstige gevoelens noch aanstootgevend mag zijn. Bijzonder was dat de eerste wijziging slechts twee tegenstemmen kreeg en de tweede met maar twee stemmen verschil werd aanvaard.
- In oktober 2000 reageerde Blokland in een debat over voedselveiligheid op een collega die Feuerbachs uitspraak 'Der Mensch ist was er isst' citeerde. Blokland zette daar de wijze uitspraak van de Heere Jezus tegenover: 'De mens wordt niet verontreinigd door wat er via

zijn mond binnenkomt, maar door wat uit zijn mond komt', namelijk door wat we allemaal zeggen.

- In juli 2003, lang voordat de genderideologie in Nederland in discussie kwam, voerde Rijk van Dam het woord over 'Gender Budgeting'. Hij bekritiseerde deze benadering fundamenteel: 'Uit deze resolutie spreekt een ideologie die de ene afkeurenswaardige vorm van onderdrukking krampachtig wil bestrijden door een andere ongewenste vorm van dictatuur of groepsdenken in te voeren.' God heeft de mens als man en vrouw geschapen, een twee-eenheid die elkaar aanvullen, complementeren. "Helaas zijn de harmonieuze verhoudingen grondig verstoord omdat de mens God en zijn gezag niet erkent maar zelf autonoom heer en meester wil zijn. Voor deze oerwaarheid is in de gelijkheidsideologie geen plaats. Daardoor stijgt zij niet uit boven het jaloezie bevorderende conflictmodel waar het gaat om de verdeling van de macht en van het geld.'

7. Verplichting tot Europese verlichting

Bij een deel van de SGP leefde de gedachte dat een lid van het Europees Parlement door middel van een eed of belofte trouw zweert aan de Europese verdragen. Daarmee zou een EP-lid verplicht zijn het streven naar een steeds hechter verbond van Europese volkeren te onderschrijven. Deze veronderstelling is onjuist. De vergelijking met iemand die toetreedt tot Gemeenteraad of Tweede Kamer en een eed van trouw aan de Grondwet zweert, gaat in het geheel niet op. Bij installatie tot lid van het EP worden enkel de geloofsbrieven gecontroleerd. De bevestiging dat het lid rechtmatig verkozen is, is voldoende.

Tot op heden steunt het merendeel van de EP-leden het streven naar voortgaande Europese integratie. Alsof dit proces lijkt op fietsen: wie

even stilstaat zonder steun, valt om. En achteruit fietsen lijkt onmogelijk. Vertaald naar Europa betekent dit dat veel Europese politici het vooruitgangsgeloof aanhangen: hoe meer bevoegdheden voor Europa, hoe beter. Dat is een politieke variant van de gangbare idee: hoe meer materiele welvaart, des te gelukkiger de mensheid.

In de laatste decennia is het aandeel van EP-leden dat zich kritischer toont of genuanceerder denkt over de uitbreiding van EU-bevoegdheden toegenomen. Het ziet er naar uit dat bij de komende Europese verkiezingen de politieke partijen die kritisch staan ten opzichte van het alsmare uitdijende Europese beleid substantieel meer zetels zullen verwerven. Hopelijk gaat dit eindelijk leiden tot een parlement dat meer en beter luistert naar de noden en behoeften van de gewone burgers in plaats van het 'pleasen' van de bestuurlijke elite.

8. Wie gaat stemmen, steunt de Europese eenwording

In de kern is dit het ultieme punt van bezwaar. Als de SGP tegen Europese eenwording is, moeten SGP'ers niet deelnemen aan de Europese Verkiezingen, want dan werken zij aan de eenwording mee.' Met deze redenering schieten bezwaarden zichzelf in de voet. Men zegt tegen een ontwikkeling te zijn, maar benut niet de mogelijkheden om zich ertegen te verzetten, om er daadwerkelijk iets tegen te doen. De bedoeling van het deelnemen aan de Europese verkiezingen is juist om onze stem te verheffen tegen ontwikkelingen die in het licht van de Bijbelse ethiek en gerechtigheid verkeerd zijn.

De Europese verkiezingen worden per land georganiseerd. Iedere EU-lidstaat verkrijgt een van te voren vastgesteld deel van de zetels in het Europees Parlement. De grotere landen meer dan de kleinere. Nederland behoort met 29 zetels tot de middenmoot. De verdeling van deze

Wie niet gaat stemmen, geeft de voorstanders van een Europese superstaat vrij baan. Dat is het regelrechte gevolg van nalatigheid, van het niet benutten van de mogelijkheden die zijn gegeven.

zetels vindt plaats door middel van verkiezingen volgens het nationale kiesrecht. Dat gaat net zoals bij de verkiezingen van een Gemeenteraad. Indien een deel van de SGP-achterban thuisblijft, zal de raad niet minder zetels gaan tellen, maar komen er raadsleden van andere partijen. Wanneer SGP'ers niet gaan stemmen bij de Europese Verkiezingen, voeren zij daarbij het oprecht gemeene argument aan dat zij niet willen meewerken aan de 'Europese torenbouw van Babel' of aan een instelling die regeert zonder het gezag van God en Zijn Woord te erkennen. Intussen is het gevolg van het wegblijven bij de stembus, dat zij wel degelijk eraan bijdragen dat ánderen worden gekozen die (hoogstwaarschijnlijk) wel eenwording en supranationaliteit voorstaan of ongewenste en verkeerde ontwikkelingen willen bevorderen. De SGP verzet zich ferm tegen een Babelcultuur, waarin de Bijbelse waarden en normen terzijde worden geschoven omdat deze het streven naar meer macht en welvaart in de weg staan. Wie niet gaat stemmen, geeft de voorstanders van een Europese superstaat vrij baan. Dat is het regelrechte gevolg van nalatigheid, van het niet benutten van de mogelijkheden die zijn gegeven. Die onverantwoorde vaandelvlucht strookt niet met het kerndoel van de SGP om te bevorderen dat bestuur en beleid gebaseerd worden op Bijbelse uitgangspunten.

De gevolgen van de toename van de gemiddelde temperatuur sinds de Industriële Revolutie beginnen meer en meer zichtbaar te worden. Smeltende ijskappen. Een stijgende zeespiegel. Bosbranden. Overstromingen. Enzovoort. Door middel van klimaatafspraken heeft de overheid zich voorgenomen de CO₂-uitstoot sterk te verminderen. In dit artikel zoomen we in op verduurzaming van de gebouwde omgeving.

Henk Kraijenoord MSc, econoom

De barrières voor energiebesparende investeringen

Naar aanleiding van meerdere gebeurtenissen om ons heen, is de wereldwijde tendens dat men zich steeds meer zorgen begint te maken over de opwarming van de aarde. En daarmee over de verstreckende nationale en internationale consequenties. De zorgen komen voort uit een stijging van de wereldtemperatuur van 0,85°C over de periode van 1880 tot 2012.¹ Sinds het begin van de Industriële Revolutie is de uitstoot van broeikasgassen sterk toegenomen, resulterend in een significante (=forse) stijging van de gemiddelde wereldtemperatuur. De

stijging van de wereldtemperatuur heeft verstrekkende gevolgen. Om er maar enkele te noemen: smeltende ijskappen, wat leidt tot een hogere zeespiegel en een toenemend risico op overstromingen. Meer kans ook op periodes van droogte, honger en ondervoeding. Verder zal de waterschaarste toenemen en wordt daarmee drinkwater en water voor de beregening van het land steeds moeilijker te verkrijgen. De gevolgen van de opwarming van de aarde zijn in ons land het meest te merken aan hittegolven en andere extreme weersomstandigheden.²

ENERGIEBESPARING

De overheid heeft meerdere beleidsopties om de CO₂-uitstoot te verminderen. Een van de terreinen waar de overheid haar slag wil slaan is de gebouwde omgeving. In 2017 waren de Nederlandse huishoudens via gas- en elektriciteitsverbruik verantwoordelijk voor 18% van de nationale CO₂-uitstoot.³ Om die uitstoot te verminderen, stimuleert de overheid het nemen van energiebesparende maatregelen. Energiebesparende investeringen zijn maatregelen die de kwaliteit van het huis zodanig verbeteren dat gas- en elektriciteitsverbruik verminderen. Enkele voorbeelden hiervan zijn: toepassing van dak-, spouwmuur- en vloerisolatie, verschillende types dubbel glas, zonnepanelen, zonneboilers, etc.

In de economische literatuur zijn twee voordelen van energiebesparende investeringen vooral van belang. In de eerste plaats de zogenoemde maatschappelijke baten: een energiebesparende investering vermindert het gas- en elektriciteitsverbruik, wat een positief effect heeft op het milieu. In de tweede plaats zijn de private baten van een energiebesparende investering aantrekkelijk. Milieucentraal rekent voor dat de kosten van spouwmuurisolatie voor een gemiddeld rijtjeshuis neerkomen op €800, met als gevolg een jaarlijkse energiekostenbesparing van €200. Een ander voorbeeld zijn de bekende zonnepanelen. Het rendement op zonnepanelen ligt tussen de 3 en 5%, een stuk hoger dus dan de huidige spaarrente.⁴

BARRIÈRES

Ondanks de private en maatschappelijke baten, zien we toch terughoudendheid bij huishoudens om te investeren in energiebesparende maatregelen. De vraag rijst dan ook welke factoren huishoudens ervan waarhouden om te investeren in energiebesparende maatregelen.

Gerarden et al. (2017) onderscheiden drie categorieën factoren die huishoudens ontmoedigen om te investeren in energiebesparende maatregelen. In de eerste plaats verschillende types marktfalen, in de tweede plaats gedragsgerichte verklaringen die te maken hebben met verschillende financiële afwegingen die mensen maken, en in de derde plaats onjuiste schattingen van het rendement op energiebesparende investeringen.⁵

MARKTFALEN

Het eerste type marktfalen dat huishoudens weerhoudt van een energiebesparende investering is *gebrek aan informatie*.⁶ Voor degene die voor de te nemen beslissing staat om wel of niet een bepaalde energiebesparende investering uit te voeren, is informatie over de kosten en opbrengsten van de desbetreffende maatregel van significant belang. Zolang het rendement op energiebesparende investeringen bij huishoudens onbekend is, is de kans aannemelijk kleiner dat men zal overgaan tot een investering. Daarnaast is belangrijk dat niet alleen het gemiddelde rendement op een energiebesparende investering bij huishoudens bekend is, maar ook informatie over het rendement van een bepaalde energiebesparende investering voor hun specifieke situatie.

Het tweede type marktfalen dat huishoudens weerhoudt van energiebesparende investeringen is een zogenaamd '*principaal-agent*' *probleem*.⁷ Dit probleem doet zich voor wanneer de partij die de investeringskosten betaalt, niet de partij is die de energierekening betaalt. Het klassieke voorbeeld is het probleem van verhuurder-huurder. In verreweg de meeste gevallen is de verhuurder degene die als huiseigenaar de investeringskosten voor energiebesparende maatregelen op zich zal moeten nemen. Echter, de huurder gaat vervolgens de voordelen op-

strijken in de vorm van een lagere energierekening. Deze situatie vormt een barrière voor het doen van energiebesparende investeringen in huurwoningen.

AFWEGINGEN

In de derde plaats is er sprake van *verborgen kosten*.⁸ Het concept verborgen kosten bevat zowel transactiekosten als zogenaamde ‘opportunity costs’. Bij opportunity costs moet gedacht worden aan kosten die je maakt, omdat je het geld dat je geïnvesteerd hebt in een energiebesparende maatregel niet kunt investeren in een ander rendabel investeringsproject. Er is dus eigenlijk sprake van misgelopen inkomsten. Naast opportunity costs moet ook rekening worden gehouden met transactiekosten. De huiseigenaar doet een zekere tijdsinvestering bij het zoeken naar het meest rendabele type energiebesparende investering, de juiste vaklui voor het installatieproces en welke subsidies er te verkrijgen zijn. Daarnaast zorgt de installatie van de energiebesparende investering voor rommel en overlast, wat ook als een kostenpost kan worden aangemerkt. Al met al, verborgen kosten zoals transactiekosten en opportunity costs, zijn mogelijke barrières die huishoudens ervan weerhouden een energiebesparende investering te doen.

Een vierde mogelijke barrière voor het ondernemen van een energiebesparende investering zijn *kredietbeperkingen*.⁹ Als een huiseigenaar bereid is tot het ondernemen van een energiebesparende investering zijn er ook financiële middelen nodig om de investeringen te financieren. De huiseigenaar heeft de keuze om de investering met spaargeld of met geleend geld te betalen. In het geval dat er geen spaargeld beschikbaar is en er ook geen lening kan worden afgesloten is de financiële kostenpost de belangrijkste barrière. Echter, in ons land is voor

In ons land is voor vrijwel iedere energiebesparende investering tegen een gunstige rente een lening beschikbaar.

vrijwel iedere energiebesparende investering tegen een gunstige rente een lening beschikbaar. Daarom zou een kredietbeperking geen belangrijke barrière behoeven te vormen voor energiebesparende investeringen.

FOUTE SCHATTINGEN

In de laatste plaats is het geschat rendement van een bepaalde energiebesparende maatregel van belang. Onjuiste schattingen van het rendement op een energiebesparende investering zouden huishoudens ervan weerhouden om over te gaan tot een energiebesparende investering.¹⁰ Schattingen van de daadwerkelijke energiekostenbesparing zijn moeilijk te maken, omdat de factoren die de energiekostenbesparing beïnvloeden, door de tijd heen veranderen. Denk aan een veranderende energieprijs: of de energieprijs stijgt of daalt na een energiebesparende investering is bepalend voor het daadwerkelijke rendement. Daarnaast kan de energieconsumptie voor en na de investering verschillend zijn, bijvoorbeeld vanwege de grootte van het huishouden of simpelweg omdat energiegebruik goedkoper is in een energiezuinig huis. Milieucentraal, een belangrijke organisatie op het gebied van schattingen van het rendement van energiebesparende investeringen, probeert door behoudende aannames over de toekomstige energieprijs en de gemiddelde energiebesparing overschatting van het rendement op energiebesparende investeringen uit te sluiten.

NADER ONDERZOEK

In het vervolg van dit artikel zal worden onderzocht welke van de beschreven factoren inderdaad belangrijke barrières vormen voor het doen van een energiebesparende investering. Voor het onderzoek is gebruik gemaakt van data van het woninginspectieproject Woning Onderzoek Nederland 2012 (WoON 2012). Deze dataset is gemaakt in opdracht van het ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties om meer statistische informatie te verzamelen over de (energetische) staat van de woningmarkt. De dataset bevat van 4709 Nederlanders informatie over leeftijd, inkomen, grootte van het huishouden en opleidingsniveau. Daarnaast is met behulp van een enquête de houding ten opzichte van energiebesparende investeringen getoetst. Verder bevat de dataset informatie over de woning, bijvoorbeeld het bouwjaar, het energielabel, etc.

Om nu eerst kort de onderzoeksmethode toe te lichten, wordt de mogelijke barrière informatie als voorbeeld genomen. In het onderzoek wordt getoetst of er een significant verband is tussen de mate van informatie en investeringsplannen. Ofwel, het verband tussen de mate waarin een huiseigenaar geïnformeerd is over het mogelijke rendement op een energiebesparende investering en of de eigenaar van plan is om een energiebesparende investering te ondernemen in de komende twee jaar. Als er sprake is van een significant verband kan worden gesteld dat informatie een barrière is voor energiebesparende investeringen, omdat niet geïnformeerde huiseigenaren minder bereid zijn om te investeren dan wel geïnformeerde huiseigenaren dat zijn. Het omgekeerde is dan ook waar. Het is van belang om op te merken dat het verband tussen de mate van informatie en investeringsplannen wordt beïnvloedt door derde factoren. Hier wordt in de onderzoeksmethode rekening mee

gehouden door te corrigeren voor onder andere opleidingsniveau, verhuisplannen, etc.

RESULTATEN

Uit de resultaten komen twee belangrijke verbanden naar voren. In de eerste plaats het verband tussen de investeringsplannen van het huishouden voor de komende twee jaar en of het huishouden de woning bezit of huurt. Uit het onderzoek blijkt dat 10,8% meer huiseigenaren aangeven een energiebesparende investering te ondernemen in de komende twee jaar, dan huurders. Dit is een statistisch significant verband. Deze relatie wijst erop dat een 'principaal-agent' probleem een serieuze barrière is voor energiebesparende investeringen. Dus, als de partij die de energierekening betaalt niet de partij is die de investeringskosten voor zijn rekening neemt, komt een energiebesparende investering niet van de grond. In de tweede plaats blijkt dat er een statistisch significant verband is tussen de mate van informatie en de investeringsplannen voor de komende twee jaar. Huishoudens die goed op de hoogte zijn van het rendement op een energiebesparende investering, geven significant vaker aan van plan te zijn in de komende twee jaar een energiebesparende investering te ondernemen. Daarmee toont zich de mate waarin de huiseigenaar algemene en specifieke informatie over het rendement van energiebesparende investeringen weet te vinden een belangrijke barrière voor toekomstige energiebesparende investeringen. De mate waarin een huiseigenaar geïnformeerd is over de voor- en nadelen van energiebesparende investeringen bepaalt of er in de toekomst geïnvesteerd zal worden in verduurzaming van het huis.

BELEIDSIMPLICATIES

Tenslotte rest ons de vraag wat de beleidsimplicaties zijn van de beschreven resultaten. Welke

beleidsplannen die betrekking hebben op de verduurzaming van de gebouwde omgeving zou de overheid kunnen voorstellen om de opwarming van de aarde tegen te gaan? In de eerste plaats blijkt uit de resultaten het belang van informatievoorziening. Naarmate huishoudens meer geïnformeerd zijn over het rendement en de voordelen van energiebesparende investeringen, zijn ze meer bereid een energiebesparende investering te ondernemen. De overheid biedt middels organisaties als Milieucentraal en de Rijksdienst voor Ondernemend Nederland (RVO) uitgebreid informatie over energiebesparende investeringen aan. Ofwel, de rol van informatievoorziening wordt door de overheid goed uitgevoerd. In de tweede plaats laten de resultaten zien dat verhuurders veel minder bereid zijn een energiebesparende investering te doen, omdat de huurder hiervan de voordelen op-

strijkt. Om verhuurders te stimuleren zou de overheid de energiebelasting kunnen verhogen. De gedachte hierachter is dat als de energiebelasting stijgt, huurders meer zullen willen betalen voor een energiezuinig huurhuis. Dit kan een prikkel zijn voor de verhuurder om zijn huis te verduurzamen.

Al met al is het duidelijk dat het klimaatprobleem voor de overheid een belangrijke en lastige opgave is. De klimaatafspraken schrijven strikte doelstellingen voor. Om de opwarming van de aarde binnen de 1,5-2°C te houden, zoals in het Parijsakkoord afgesproken is, zijn naast maatregelen in de gebouwde omgeving op alle terreinen forse aanpassingen nodig. Echter, laten we de opgave om klimaatverandering tegen te gaan niet volledig op de schouders van de overheid leggen, maar ook als burger verantwoordelijkheid nemen.

NOTEN

- ¹ IPCC, 2013: Summary for Policymakers. In: Climate Change 2013: The Physical Science Basis. Contribution of Working Group I to the Fifth Assessment Report of the Intergovernmental Panel on Climate Change [Stocker, T.F., D. Qin, G.-K. Plattner, M. Tignor, S.K. Allen, J. Boschung, A. Nauels, Y. Xia, V. Bex and P.M. Midgley (eds.)]. Cambridge University Press, Cambridge, United Kingdom and New York, NY, USA.
- ² Milieucentraal. (2018, Juli 30). *Klimaatverandering*. Retrieved from Milieucentraal: <https://www.milieucentraal.nl/klimaat-en-aarde/klimaatverandering/>
- ³ CBS. (2018, Juli 6). *Hogere CO2-uitstoot in het eerste kwartaal 2018*. Retrieved from CBS: <https://www.cbs.nl/nl-nl/nieuws/2018/20/hogere-co2-uitstoot-in-het-eerstekwartaal-2018>
- ⁴ Milieucentraal. (2018, Juli 30). *Rendement energiebesparing*. Retrieved from Milieucentraal: <https://www.milieucentraal.nl/energie-besparen/energiezuinighuis/financiering-energie-besparen/rendement-energiebesparing/>
- ⁵ Gerarden, T. D., Newell, R. G., & Stavins, R. N. (2017). Assessing the energy-efficiency gap. *Journal of Economic Literature*, 55(4), 1486-1525.
- ⁶ Gerarden, T. D., Newell, R. G., & Stavins, R. N. (2017). Assessing the energy-efficiency gap. *Journal of Economic Literature*, 55(4), 1486-1525.
- ⁷ Jaffe, A. B., & Stavins, R. N. (1994). The energy-efficiency gap What does it mean?. *Energy policy*, 22(10), 804-810.
- ⁸ Gillingham, K., & Palmer, K. (2014). Bridging the energy efficiency gap: Policy insights from economic theory and empirical evidence. *Review of Environmental Economics and Policy*, 8(1), 18-38.
- ⁹ Hirst, E., & Brown, M. (1990). Closing the efficiency gap: barriers to the efficient use of energy. *Resources, Conservation and Recycling*, 3(4), 267-281.
- ¹⁰ Fowlie, M., Greenstone, M., & Wolfram, C. (2018). Do energy efficiency investments deliver? Evidence from the weatherization assistance program. *The Quarterly Journal of Economics*, 133(3), 1597-1644.

Als het gaat over grondrechten, overheerst in onze cultuur en samenleving de individuele benadering. Daardoor dreigt een belangrijk aspect onder te sneeuwen, namelijk dat je als mens je vrijheid, identiteit en geloof of overtuiging beleeft en viert door deze met anderen te delen. Zo kun je volwaardig mens zijn. Hans-Martien ten Napel publiceerde hierover een belangwekkend boek dat op een eigentijdse manier weerwoord biedt aan de te individualistische focus.

Mr. drs. Jaco van den Brink, bestuurslid WI-SGP

Actueel pleidooi voor collectieve godsdienstvrijheid

Godsdienstvrijheid in een constitutionele democratie: mag de staat regels stellen die het volgen van godsdienstige principes aan banden leggen, en het optreden van religieuze organisaties? Bijvoorbeeld voor dierenwelzijn of emancipatie van vrouwen of lhbt'ers? Wat is de waarde van de Nederlandse vrijheid van onderwijs? Het boek *Constitutionalism, Democracy and Religious Freedom* van Hans-Martien ten Napel biedt voor dit actueel (strijd)thema een benadering die het verdient om er grondig kennis van te nemen.

STAATSONTHOUDING GEWENST...

Sinds de jaren 1960 is ons land in levensbeschouwelijk opzicht een stuk minder overzichtelijk geworden. En dat roept vragen op hoe de overheid en het recht met die verscheidenheid moet omgaan. De laatste decennia zou je in het debat over die vragen ruwweg twee benaderingen kunnen onderscheiden. Allereerst die van het oudere tolerantie-liberalisme, waarbij levensbeschouwelijke groeperingen zoveel mogelijk de ruimte krijgen. Het recht (de staat) bemoeit zich niet onnodig met interne aangele-

Het publieke debat naar aanleiding van de Nashville-verklaring legde helder bloot hoe de publieke opinie in dit spanningsveld zit.

genheden binnen zo'n groepering en haar organisaties. Staatsdwang moet immers vermeden worden, zeker binnen de godsdienstige kringen.

... OF DRANG TOT STAATSOPTREDEN?

Daarnaast is inmiddels ook een benadering zichtbaar die haar vertrekpunt neemt in het autonome individu. Het recht en de vrijheden dienen de ontplooiing van het individu. Rond dit uitgangspunt is er een seculiere moraal die de hele samenleving zou moeten onderschrijven en dat kan dan ook betekenen dat de staat orde op zaken moet stellen binnen levensbeschouwelijke organisaties. (Zie over deze twee benaderingen ook: Floris Mansvelt Beck, 'Franse toestanden?' in: *Tijdschrift voor Religie, Recht en Beleid*, 2016 (7), 3, p. 6-23.)

Het publieke debat naar aanleiding van de Nashville-verklaring legde helder bloot hoe de publieke opinie in dit spanningsveld zit. 'Natuurlijk' hoorden we alom afkeuring over de inhoud van 'Nashville', maar in veel gevallen (zoals in de reactie van premier Rutte) was de teneur tegelijkertijd: 'ook deze groep mag zijn mening geven'. Daarnaast was er het onverdraagzame geluid van mensen die bijvoorbeeld aangifte wilden doen. Zij beschouwen het kennelijk wel als een staatstaak om erkenning van individuele autonomie bij eenieder af te dwingen; tegelijkertijd echter overheerst in de opinie (naar mijn inschatting) het uitgangspunt waarin men inziet dat de staat de verschillende bevolkingsgroepen met uiteenlopend moreel kader moet respecteren.

MENS HEEFT SOCIALE INSTITUTIES NODIG

Ten Napel geeft in dit boek een diepgravende wetenschappelijke analyse van die benadering van godsdienstvrijheid, die volgens hem het meest recht doet aan wat mens en maatschappij nodig hebben. De multidisciplinaire onderzoeksmethode (met name juridisch en filosofisch) en de brede blik (West-Europa en Noord-Amerika) komen de kracht van het betoog ten goede.

Ten Napel vraagt allereerst aandacht voor de collectieve dimensie van godsdienstvrijheid: niet alleen privépersonen, maar ook levensbeschouwelijke organisaties – kerken, scholen, stichtingen voor zorg of welzijn – kunnen zich op godsdienstvrijheid beroepen. Dat heeft een reden: mensen organiseren zich, en blijken behoefte te hebben aan instituties om gezamenlijk een maatschappelijke opdracht vorm te geven. In veel gevallen gaat het dan ook om een religieus ervaren roeping. Hierbij wijst Ten Napel op de fundamentele menselijke behoefte aan die sociale instituties, waarbij vaak de gedeelde levensbeschouwelijke of religieuze drijfveer (identiteit en grondslag van de instelling) als wezenlijk wordt ervaren.

TO BE FULLY HUMAN

Vandaar de ondertitel: *To Be Fully Human*. Willen we elkaar de ruimte geven om 'volledig mens te zijn', dan hoort daarbij ook dat de staat (het recht) zich zoveel mogelijk onthoudt van sturend optreden in die religieuze instituties die we nodig hebben. We zijn immers meer dan individu, en ook meer dan individu en politiek burger. De religie of levensbeschouwing is in veler leven geen strikt persoonlijke 'kers op de taart', maar een essentieel aspect dat al onze activiteiten doortrekt (bewust of onbewust). Ook het deel uitmaken van instituties op allerlei terreinen is dan essentieel *to be fully human*. In kerkgenoot-

schappen, maar ook bijvoorbeeld opvoeding, onderwijs en zorg. .

Die instellingen en organisaties zijn dus onmisbaar in de samenleving, maar die drijven op de gedrevenheid van de deelnemers. Ze functioneren vaak dankzij een gedeelde levensbeschouwelijke drijfveer waaraan iedereen loyaal is, en altijd met behulp van een gezagsstructuur. Dat functioneren wordt echter gefrustreerd wanneer de staat (wetgever, bestuur of rechter) binnen zo'n instelling stapt om intern een (seculiere) morele opvatting – die aan de identiteit van deze instelling min of meer vreemd was – met dwangmiddelen aan de orde te stellen. En het is niet aan de staat om de gezagsstructuren opzij te zetten en om zodoende een moreel gedachtegoed – buiten de publieke ruimte – ingang te doen vinden. Vandaar het belang ook van collectieve godsdienstvrijheid

RAWLS EN WOLTERSTORFF

Tot zover de eerste twee bouwstenen van Ten Napels boek: collectieve godsdienstvrijheid en sociaal pluralisme (de instituties verdienen interne autonomie). De derde bouwsteen is die van democratie: welke rol kan levensbeschouwing spelen in het publieke debat? Daarbij weegt Ten Napel de uitgangspunten van twee toonaangevende politiek filosofen tegen elkaar af. Allereerst die van Rawls: 'spreek in het publieke debat slechts de taal van de gemene deler van de moraal van iedereen'. Vervolgens die van Wolterstorff: 'elke levensbeschouwing krijgt haar stem, ook als anderen de daarop gebaseer-

Het is niet aan de staat om de gezagsstructuren opzij te zetten en om zodoende een moreel gedachtegoed – buiten de publieke ruimte – ingang te doen vinden.

de argumenten niet delen.' Ten Napel concludeert dat de laatstgenoemde meer ruimte laat voor het genoemde doel: *To be Fully Human*.

Dit boek biedt op een heel fundamenteel niveau een eigentijds weerwoord op pleidooien voor meer individualistisch georiënteerde grondrechten. Het bepleit met diepgravende en eigentijdse argumenten de blijvende noodzaak van begrenzingen aan de staatssoevereiniteit, door middel van intern vrije kerkelijke en burgerlijke instellingen. De erkenning van het beperkt mandaat van de staat waar ook Groen van Prinsterer zo veel op hamerde.

Naar aanleiding van:
Hans-Martien ten Napel,
*Constitutionalism,
Democracy and Religious
Freedom. To Be Fully
Human*, London/New York
2017

Guido de Brès-Stichting

Wetenschappelijk Instituut SGP

Mededeling over donaties en abonnementen 2019

Aan alle donateurs en *Zicht*-abonnees is inmiddels het verzoek verzonden om de toegezegde donatie of het abonnement op het tijdschrift *Zicht* voor 2019 te betalen. Indien bij ons een e-mailadres bekend is, is het verzoek digitaal verzonden, maar anders per post.

Heeft u al betaald, hartelijk dank daarvoor! Indien u de factuur *) nog niet betaald heeft, zien wij uw betaling graag tegemoet. Voor een juiste administratieve verwerking verzoeken wij u nadrukkelijk om bij uw betaling het factuurnummer te vermelden, omdat het anders veel uitzoekwerk oplevert om na te gaan van wie de betaling afkomstig is (de banken geven namelijk niet meer uw NAW-gegevens mee). Volgens de Wet financiering politieke partijen mogen wij anonieme giften niet accepteren. In het geval van een iDealbetaling is het meegeven van het factuurnummer niet mogelijk, maar ook niet nodig: uw betaling wordt dan automatisch op de juiste manier verwerkt. Het is mogelijk om een overbetaling te doen, ook bij betaling via iDeal. En zoals u weet, stellen wij die zeer op prijs!

Voor eventuele vragen mailt u naar wi@sgp.nl; u kunt ook bellen naar tel. (010) 7200 785.

Simone Paul,
administrateur

*) Om administratieve redenen ontvangen de donateurs ook een factuur; maar uiteraard is daardoor de fiscale aftrekbaarheid van uw gift bij inkomstenbelasting niet in het geding. De Guido de Brès-Stichting heeft immers een ANBI-status.

Europa is in het verleden vaak het toneel geweest van conflicten tussen religies en ideologieën. Juist in tijdens van crises fungeerde het volk als hoeder van vrijheid tegenover een onderdrukkende elite. Willem van Oranje vertegenwoordigde de stem van het volk. Niet elk populisme is dus verkeerd. In deze Boekenschap onder meer aandacht voor de culturele betekenis van Europa, de kritische stemmen van Bonhoeffer en de nieuwe conservatieven, de bedreiging van haar oorspronkelijk christelijke karakter door de islam en de gewenste omkeer tot de bronnen van haar identiteit.

Dr. K. van der Zwaag, dr. J.O. van de Breevaart en drs. J.A. Schippers, redacteurs

Europa: erfenis, uitdagers en ommekeer

Bericht uit het
Feniksnest. Eindtijd of
wedergeboorte; Boom
uitgevers
André Klukhuhn

Amsterdam, 2018; 208 blz.;
€ 22,50.

Eeuw- en milleniumovergangen roepen vaak gevoelens van hoop op, maar ook van ondergang. Dat soort apocalyptisch denken was sterk aanwezig in het fin de siècle, de periode rond 1900. Aan het begin van de 21ste eeuw is het eind-

tijd-denken helemaal terug. We leven in apocalyptische tijden, stelt André Klukhuhn aan de hand van vier cultuurpessimisten Oswald Spengler, José Ortega y Gasset, Johan Huizinga en Sinclair Lewis.

In het interbellum signaleerden prominente denkers de dramatische gevolgen van de toenemende wereldbevolking, oorlogen met terroristische strijdmethoden, opkomende migrantenstromen, populisme en nationalisme, klimaatverandering. Opvallend is dat de meeste interbellum-denkers voorstanders waren van een verenigd Europa. De schrijver benadrukt de les van bovengenoemde denkers. Hij is van mening dat zonder voorbereiding en ingrijpen

er een ramp van ongekeende omvang zal voltrekken.

De grote problemen vandaag zijn volgens Klukhuhn het populisme, de Europese Unie (die uitgedaagd wordt door migratie en nationalisme), de razendsnelle evoluties in kunstmatige intelligentie, de opkomst van resistente bacteriën, de dreigende klimaatverandering en de ecologische crisis. De schrijver schetst een somber beeld waarin enorme rampen waarschijnlijk zijn.

Apocalyptisch denken heeft echter een positieve functie, concludeert de auteur. Het jaagt ons schrik aan en zet mogelijk aan tot actie. Het is volgens hem vreemd dat we ons ten aanzien van het klimaat blijven gedragen alsof er niets aan de hand is. We kunnen de dreiging maar beter ernstig nemen en ons niet door onaangename verrassingen laten overrompelen. Een boek dat erg open eindigt en weinig concrete handvatten geeft om uit de crisis te raken.

De Opstand in de Nederlanden 1568-1648. De Tachtigjarige Oorlog in woord en beeld
Anton van der Lem

uitgeverij Vantilt, Nijmegen, 2018; 260 blz.; € 23,50.

De Lage Landen stonden eind zestiende eeuw in het teken van een strijd om drie fundamentele rechten: de vrijheid van godsdienst c.q. geweten, het recht op zelfbeschikking en het recht op medezeggenschap. Die vrijheden hebben volgens Van der Lem nog niets van hun actualiteit verloren. Aanvankelijk was gewetensvrijheid (Unie van Utrecht, 1579) een geweldige stap vooruit in de strijd om geloofsvrijheid. Het ging Willem van Oranje in de Tachtigjarige Oorlog om de vrijheid van godsdienst, aldus Van der Lem. De strijdende partijen bleken echter niet akkoord te gaan met het naast elkaar gelijkwaardig erkennen van twee of meer godsdiensten. Tolerantie moest geleerd worden ten koste van onrecht, bloed en verdriet, aldus Van der Lem. De oorlog duurde zo lang omdat de kwesties van godsdienst, zelfbeschikking en medezeggen-

schap niet tot een bevredigende oplossing tussen de partijen gebracht konden worden. Ook de calvinisten waren schuldig aan de onmogelijkheid van een oplossing. Zij begeerden voor zichzelf godsdienstvrijheid, maar wilden die niet toekennen aan de rooms-katholieken zodra zij zelf de macht hadden gegrepen. Op 15 mei 1648 werd in Münster door afgezanten van de Spaanse koning en de Republiek de Vrede van Münster ondertekend.

Het boek beschrijft de gebeurtenissen op een levendige wijze, met talloze bekende en onbekende illustraties. Opvallend detail is wat Van der Lem over de terechtstelling van Oldenbarnevelt schrijft. Had de Republiek een hoogerrechtshof gekend, dan hadden Oldenbarnevelt en de zijnen nog een kans gehad. De overtuigd contra-remonstrantse graaf Willem Lodewijk schreef prins Maurits een indringende brief, waarin hij erop aandrong het leven van de landsadvocaat te sparen. Het mocht niet baten: van de 24 rechters waren velen Oldenbarnevelts vijanden. Diens hoofd viel op de dag des Heeren, zondag 13 mei 1619. Maar het heeft niet veel heil gebracht. Enkele jaren later, toen de oorlog hervat was, klaagde prins Maurits eens: "Toen de oude hondsvot (!) nog leefde, toen was er raad en geld. Nu is er geen van beide."

De conservatieve revolte. Een ideeëngeschiedenis van de Fortuyn-opstand

Merijn Oudenampsen

uitgeverij Vantilt, Nijmegen,
2018; 385 blz.; € 24,50.

Er is in de Nederlandse politiek en samenleving een ruk naar rechts gaande, zo stelt Oudenampsen in dit inhoudsvolle boek. Hij beschrijft de intellectuele achtergronden van de conservatieve revolutie die zich in de 'Fortuyn-opstand' kenbaar maakte. Een land met een imago als baken van tolerantie en progressivisme ging in korte tijd behoren tot de Europese voorhoede van de politieke wederopleving van nationalisme en anti-immigratiesentiment. Voortrekkers waren Frits Bolkestein, Pim Fortuyn, Ayaan Hirsi Ali en Geert Wilders. De schrijver ziet de conservatieve beweging vooral als een verlate tegenhanger van de Anglo-Amerikaanse conservatieve beweging van "nieuw rechts"; het bevatte een aanval op de progressieve babyboomers met hun amoreel individualisme, hedonisme en moreel relativisme.

De kracht van dit boek is dat de schrijver onmiskenbaar het secularistische en nihilistische karakter van het conservatisme blootlegt. Ongetwijfeld was het conservatisme een reactie op het progressieve nieuw-links, de 'linkse kerk', en haar idealen van de jaren zestig, maar met het conservatisme behoeven orthodoxe christenen zich niet rijk te rekenen, leert ons dit boek. In de voetsporen van Fortuyn omarmden nieuwrechtse intellectuelen als Bolkestein en Wilders de Verlichting en progressieve waarden als individualisme, secularisme en vrouwen- en homo-rechten, gebaseerd op een nieuwe religie: het

universalisme van de Verlichting.

Fortuyn pleitte voor een herwaardering van het gezinsverband en de rol van de vader die de wet stelt en de moeder die aandacht geeft, maar weekte die los van hun klassieke invulling. De symbolische vader kan net zo goed een vrouw of homoseksueel zijn. Nieuw rechts is een amalgaan van de meeste uiteenlopende groepen. De Edmund Burkestichting laat volgens de auteur een fusiestrategie zien van christelijke (culturele) conservatieven en "nieuwe atheïsten", mensen als Paul Cliteur en Hirsi Ali. Zij spreken van een westerse superioriteit ten opzichte van de 'achterlijke' islam. De nieuwe conservatieven verheerlijken tegenover de elites de vrije markt en de traditionele vormen van moreel gezag. Maar dan gaat het niet om oude, maar om *nieuwe* waarden. Conservatieven ontpopten zich tot hoeders van progressieve waarden. De neo-conservatieven beschreven zelfs het moderne secularisme van het Westen als product van het christendom, als een 'joods-christelijke' erfenis. Vooral in het onthullende slothoofdstuk over nihilisme wordt de leegheid van de conservatieve tegenreactie blootgelegd. Het lijkt allemaal veelbelovend, deze opstand tegen de erfenis van '68: de verzorgingsstaat, het vrijheid-blijheid-denken, de politieke correctheid en het cultuurrelativisme. Maar de cynische aanvallen van Theo van Gogh en GeenStijl (een "conservatieve tegencultuur") zijn gebaseerd op het nihilisme van Friedrich Nietzsche dat de vrije mens tegenover alle knechtende instanties verheerlijkt. In het voetspoor van hem grossiert men in het zo ongeremd en zo veel mogelijk beledigen van mensen, het neerhalen van alle idealen, moraal en religie, omdat deze de vrijheid van de aardse natuurlijke mens (vergeet de seksualiteit niet!) zou hinderen.

De kracht van dit boek is dat het vooral ingaat op de *ideeën* achter deze personen. Het beschrijft

met andere woorden de intellectuele achtergronden van de conservatieve beweging. Nieuw rechts heeft de 'leegte op links' opgevuld, maar

het is de vraag of er in het geruimde huis nu demonen intrek hebben genomen die vele malen erger zijn.

De populistische verleiding
De keerzijde van de identiteitsillusie
Sybe Schaap

uitgeverij Damon,
Eindhoven, 2017; 248 blz.;
€ 19,90.

Een goed geschreven studie over het gevaar van populisme met veel aandacht voor de filosofische achtergronden ervan, zoals van Nietzsche en Ortega y Gasset. Immers zij hebben gewezen op het nihilistische karakter van de grote massa die gemakkelijk gemanipuleerd kan worden door volkse leiders als Poetin, Trump en Wilders. De massamens heeft cultfiguren nodig, en deze volksverleiders ruiken hun kans.

Populisme is niet alleen een revolutie tegen de rechtsstaat maar ook tegen de representatieve democratie, aldus Schaap. Ze zoekt het herstel van een besloten, nationale en traditionele eigenheid, een homogeen 'wij'. Het zoekt homogeniteit, beslotenheid, bescherming en identiteit. De afwijkende ander wordt gemakkelijk tot vijand verklaard, niet om wat hij heeft *gedaan* maar om wat hij *is*. Het populisme is een radicaal modernisme, zelfs postmodernisme: Men omarmt de geneugten van de modernisering, maar vlucht voor de gevolgen ervan, de pluraliteit van de moderne samenleving. Schaap onderscheidt tussen *ideologisch* populisme (communisme, fascisme en nationaalsocialisme) en *hedendaags* populisme. Het laatste heeft geen enkele

ideologie en teert op verbeelding, samenzweringsvrees, complottheorieën en paranoia. Het is een krachtige en verleidelijk reactieve beweging, die leeft van wantrouwen, cynisme en ressentiment.

De sterke kant van dit boek is dat het laat zien dat het populisme een totaal gebrek aan identiteit kent. Populisme doet aan waardendestructie. Het biedt geen waarheid, het excelleert in het ontwijken, frustreren en het bederven van het openbaar debat. Het vermogen ontbreekt om op een beschaafde, hoffelijke en respectvolle wijze met tegenstanders om te gaan. Waarheid en leugen worden vermengd. Het biedt ferme antwoorden die in feite loos zijn en geen werkelijke visie bieden voor de toekomst. Het komt voort uit nood, wanhoop en cynisme. Hedendaagse populistten zijn narcisten, zij zoeken een massa van gelijken, en zo'n gewillige massa stelt hen in staat niet alleen anderen maar ook zichzelf te 'foppen'.

Schaap noemt aan het eind nog even de hunkering van Thierry Baudet naar een nieuwe, competente en het volk leidende elite. Hier is volgens Schaap echter sprake van een totale miskenning van wat de antieke wereld onder aristocratie verstond. "In niets beantwoorden populistische leiders en hun hofhoudingen aan wat ooit onder aristocratische waarden, deugden en bekwaamheden werd verstaan." In een interview in het *Nederlands Dagblad* (17 november 2018) zegt hij dat Baudet racistische trekken heeft. "Wilders is grof in de mond, maar Baudet gaat verder en is gevaarlijk."

KvdZ

Keer om Europa, naar de bronnen. Opwekking als antwoord op volhardend vragen, persoonlijke prediking en waakzame wandel
Dr. B. Wentsel (red.)

BoekScout Soest 2016, 329 blz., ISBN 97894 0222 4917, prijs € 22,15

Een paar jaar terug verscheen dit breedvoerige boek met een warm pleidooi voor herleving van het christelijk geloof in Europa (en Nederland). Vanuit de gedachte dat uit het verleden wijsheid voor het heden te putten is, biedt het een overvloedige schat aan informatie uit de (kerk)geschiedenis, van de oudheid tot aan vrij recente gebeurtenissen. Telkens worden overwegingen vanuit de Bijbel daarbij gevoegd. Want trouw aan de Schrift en onderwerping aan koning Jezus zijn nodig in tijden van geloofscrisis en secularisatie. Volgens dr. Wentsel dient Europa zich ervan bewust te worden dat de bronnen van haar erfgoed liggen in de Bijbel en het christendom. De neiging om alleen de klassieke oudheid en het humanisme als factoren van beschaving te noemen, is eenzijdig, want het godsgeloof en de liefde danken wij daaraan niet. Helaas keren velen zich tegen religie, omdat godsdienst tot waanzin zou leiden: de wereld is beter af zonder religie. Maar dat is onmogelijk, want de mens is nu eenmaal aangelegd op God. Daardoor is ieder mens religieus, maar daar kan een goed en een verkeerd gebruik van worden gemaakt. Het verbond vormt een centrale notie van dit boek. Wentsel: 'God sloot Zijn verbond met Abraham, dat de geschiedenis van de mensheid tot vandaag kleurt en deze zal blijven kleuren.' 'In Europa leeft de verbondserfenis voort in cantates, kerken, musea, geschriften en monumen-

ten. Eens zal de Zoon oordelen over wat wij met zijn schatten deden!' (230). Ook in tijden van godvergetenheid handhaaft de Getrouwe dit verbond. Als bewijs daarvan wijst Wentsel op réveils in de geschiedenis, om te beginnen in het Oude Testament (Samuel, Josia, Nehemia). In het Nieuwe Testament is de preek van Petrus op het Pinksterfeest opmerkelijk: hij grijpt terug op het verbond met Abraham en de zegen die daaruit vloeit voor alle volkeren. In later tijden komen ook opwekkingen voor, zoals de Nadere Reformatie en het Réveil in ons land. Wentsel heeft een brede, wereldwijde blik op de (kerk)historie, maar wordt niet 'vaag religieus'. De boodschap van behoud door geloof in Jezus Christus als de enige Weg ten Leven is volgens hem niet achterhaald in pluralistische tijden.

Alle twintig hoofdstukken (ds. Blenk, ds. Maathuis, ds. Vastenhouder en ds. Vogelaar leverden ook een bijdrage) sluiten af met een gebed tot de Drie-Enige God: Vader, Zoon en Heilige Geest. De auteurs zien het aanhoudend bidden als de belangrijkste opdracht voor iedere christen. Europa moet terugkeren tot de enige goede bron: Jezus Christus. Daarvoor is allereerst gebed nodig. Maar er is meer, want alle profeten roepen mensen op tot ommekeer. Om te breken met hun slechte gewoonten en gedrag, om zich te verootmoedigen voor God, om de naaste recht te doen. Geloof en bekering; dat kan een mens niet uit zichzelf bewerken. Daartoe gaf Christus Zijn Geest als een enorme – doorslaggevende – kracht ten goede.

Het slothoofdstuk noemt vier motieven om terug te keren tot onze christelijke wortels. 1) Twee wereldoorlogen zaaiden dood en verderf door nationalisme en racisme, daarom is een warme gemeenschap tussen de volken nodig; 2) wie God de Vader van Jezus Christus vaarwel zegt, komt niet in een neutraal niemandsland terecht, maar ontwerpt surrogaatbeelden van

Hem, afgoden en ideologieën met verslavende of vernietigende effecten; 3) mede door kerkverlating is onze cultuur zijn morele kompas kwijtgeraakt, zodat overheden en organisaties dit gat vullen met een woud aan regels en protocollen om fatsoen te handhaven – dit kan tot tirannie, het omgekeerde van vrijheid leiden; 4) de uitdaging van de islam, waarbij de seculiere elite geen flauwe notie heeft van de kracht van religi-

euze (anti-christelijke) overtuiging.

Ook al staan er enkele passages in het boek waarbij ik merk een wat andere visie te hebben op het reilen en zeilen van de Europese Unie, zonder reserves onderschrijf ik de boodschap dat een berouwvolle omkeer van Europa tot de eerbied voor God en Zijn wet nodig is, omdat Die volken bijeen houden. *Tolle lege!*

JAS

Frank Ankersmit
'De erfenis is op.'
Waarom de
Europese cultuur
zich opnieuw moet
uitvinden

Leonie Wolters,

ISVW, Leusden, 2018; 416 blz.;
 € 25,95.

'Aan zijn schrijftafel zit Frank Ankersmit het liefst,' zo begint Leonie Wolters de neerslag van haar dagenlange gesprek met de Groningse emeritus hoogleraar intellectuele en theoretische geschiedenis.

Na een arbeidzaam leven in dienst van wetenschap en filosofie, leeft deze telg uit een geslacht van textielfabrikanten als teruggetrokken intellectueel om zijn licht te laten schijnen over de politieke actualiteit van vandaag.

Wat volgt is een fascinerend relaas waarin lijnen getrokken worden vanuit de feodale Middeleeuwen tot de 're-feodalisering' van het publieke domein die hij voor zijn ogen ziet voltrekken. Verrassend genoeg ziet hij de oorzaken daarvan in de 'vermarkting' van de zorgsector en het onderwijs. In de Middeleeuwen werden veel publieke taken door de vorst gedelegeerd aan lokale machthebbers. Dat leek aardig, tot het

moment dat laatstgenoemden misbruik gingen maken van hun bevoegdheden. Aangezien de vorst zich niet meer aansprakelijk achtte, bleven burgers rechteloos achter. Datzelfde dreigt nu weer met een geprivatiseerd publiek domein. Niemand kan bij falen nog worden afgerekend. De cruciale vraag is niet langer: 'is het legaal?', maar 'werkt het?'. En als het niet werkt, dan heb je als burger pech. Dat is wat gebeurt bij privatisering van ziekenhuizen en zoiets als het spoor. Er is volgens Ankersmit sowieso een probleem met de wijze waarop belangen van burgers vertegenwoordigd zijn in de politiek. Nationale overheden zijn vaak niet meer aanspreekbaar op hun verantwoordelijkheden, omdat ze die zijn uitbesteed aan Brussel. En Europa heeft het probleem dat het geen representatieve democratie is. 'Je hebt van oudsher twee soorten representatieve democratieën: 1) de presidentieel zoals in de VS, en 2) democratieën gebaseerd op ministeriële verantwoordelijkheid, zoals de onze. De EU is evident geen van beide. Die is een raar gedocht, een *monstrum irregulare*...' Mede daarom, zo beweert Ankersmit in navolging van zijn leerling Luuk van Middelaar, dient er een machtsverschuiving plaats te vinden van de Europese Commissie naar de Europese Raad van Ministers.

Daarmee zijn we terug bij de lidstaten. Ankersmit

is sterk voorstander van referenda, omdat de representatieve democratie zijns inziens een extra correctiemechanisme behoeft in de vorm van referenda. De ruimte voor machtsmisbruik die de democratie zeker sinds de dood van de ideologieën nu eenmaal biedt, wordt steeds vaker uitgebuit voor dubieuze stokpaardjes van door ons gekozen bestuurders. Regeringscoalities gedragen zich tegenwoordig als verlichte despoten. 'Dan moet je niet raar opkijken als de burger zich gepiepeld voelt. Daarom, wie zich zorgen maakt over het populisme – zorgen die ik zeker deel –

moet de schuld niet zoeken bij het populisme, maar bij een lelijke bouwfout die in de representatieve democratie als zodanig zit...'

Dit is zomaar een greep uit de vele onderwerpen die in het gesprek met Ankersmit aan bod komen. Elk actueel onderwerp wordt voorzien van historisch perspectief. Ook als je het niet met alles eens bent wat de professor te zeggen heeft, zijn inzichten zijn telkens wel gebaseerd op enorme kennis van zaken en diepgaande reflectie. Dat maakt lezen van dit boek tot een sensatie.

Islamisme en islam Bassam Tibi

De Blauwe Tijger, Groningen,
2019; 330 blz.; € 22,50.

Het vervallen huis van de islam Ruud Koopmans

Prometheus, Amsterdam,
2019; 288 blz.; € 24,99.

Donderdagmiddag 21 februari jongstleden werd *Islamisme en islam*, de vertaling van een van de vele standaardwerken van de hand van Bassam Tibi (Damascus, 1944), gepresenteerd. Tibi was voorheen hoogleraar aan de universiteiten van Göttingen en Stanford, en in 2010 verbonden aan het *Center for Advanced Holocaust Studies* aan het *United States Holocaust Memorial Museum* in Washington D.C. Voor de ontvangst van deze gast van internationaal allure was terecht het oude Leidse Kamerlingh Onneslaboratorium, tegenwoordig het tehuis van de Rechtenfaculteit, gereserveerd.

Auteur en boek zijn in ieder geval om twee redenen bijzonder.

Voor de presentatie waren er nogal wat beveili-

gers ingehuurd. Dat is weliswaar gebruikelijk op een doorsnee ROC in Nederland, maar niet op de Leidse Universiteit. Althans niet in die getale. Maar waarom dan? Wel, omdat er ten minste twee mensen aanwezig waren die hun leven niet zeker zijn. Zij worden bedreigd om wat ze zeggen; zeggen over de islam. De eerste aanwezige voor wie dat gold was de Leidse prof. Afshin Ellian, gevlucht uit Iran ten tijde van de Islamitische Revolutie aldaar. De tweede aanwezige die beveiliging nodig had was prof. Tibi zelf. Want ook hij zegt dingen die een bepaald type moslims niet aanstaat en waarom hij volgens hen de doodstraf zou verdienen.

Wat *Islamisme en Islam* op zichzelf al bijzonder maakt, is het feit dat publicatie van de Engelsta-

lige versie destijds volgens Yale University Press diende te worden begeleid door maar liefst elf zogenaamde *peer reviewers*. Was dat omdat men twijfelde aan de kwaliteit van het werk van prof. Tibi? Vast niet, want op dat moment was hij al een geleerde van wereldfaam. Volgens prof. Paul Cliteur, die de presentatie inleidde, waren zoveel meelezers alleen maar nodig vanwege het feit dat de boodschap van het boek controversieel was, want politiek incorrect. Niet alleen omdat moslims er zich aan zouden ergeren. Nee, veel erger nog, omdat de inhoud ervan niet strookte met wat volgens wetenschappelijke kringen in het westen niet gezegd mag worden over de islam.

Waar gaat het om? Net als veel islamologen in het westen, maakt Tibi onderscheid tussen de islam en het islamisme. Het eerste is een, niet noodzakelijk gewelddadige, godsdienst. Het tweede is een totalitaire ideologie die culturele zuivering nastreeft. Westerse islamologen hebben volgens Tibi de neiging daarbij de kop in het zand te steken en beweren dat het islamisme niet de ware islam is, slechts beperkt is tot IS en een enkele loslopende sympathisant met terroristische neigingen.

En dat laatste is dan ook nog de schuld van het westen zelf, dat de wereld eeuwenlang heeft uitgebuit en Israël blijft steunen. En velen van ons hebben de neiging dit verhaal voor zoete koek te slikken.

Tibi daarentegen, verklaart ons voor gek. Hij beweert dat het islamisme onder moslims aan invloed wint en inmiddels een zeer reële bedreiging vormt voor het vrije westen. Zij streeft een totale islamisering van de wereld na door middel van invoering van eigen wetgeving in de vorm van de sharia. Tibi bestrijdt bovendien dat het door islamisten beleden antizionisme iets te maken heeft met de staat Israël als zodanig; integendeel, hun antizionisme komt voort uit een

diepgeworteld antisemitisme, dat Joden beschouwt als een ziekte die te vuur en te zwaard dient te worden bestreden, en hun het recht van bestaan onttrekt.

Hij is het eens met de bekende Berlijnse socioloog prof. Ruud Koopmans, die in *Het vervallen huis van de islam* op basis van uitgebreid onderzoek tot de conclusie kwam dat een meerderheid van de moslims in het westen op zijn minst sympathie heeft voor het islamisme, en zich hier niet thuis voelt. Dat komt niet omdat zij zich gediscrimineerd voelen (ja, dat ook!), maar vooral door het feit dat zij uit een cultuur afkomstig zijn die fundamenteel afwijkt van de onze – qua opvattingen over vrijheid, gelijkheid, solidariteit en het gebruik van geweld. Het is dan ook niet verwonderlijk dat hun integratie hopeloos achterblijft bij die van andere groepen in de samenleving.

Zowel Tibi als Koopmans blijven echter volhouden dat er hoop is. Want de islam heeft het in zich om zich aan te passen aan de westerse cultuur. Maar Tibi geeft wel toe dat hijzelf, nakomeling van een adellijk geslacht uit Syrië en behorend tot de verlichte islam, tot een nog altijd zeer kleine minderheid behoort. Het is daarom ook zeer twijfelachtig of 'zijn islam' het zal gaan redden tegenover een gewelddadig islamisme dat wereldwijd als een veenbrand om zich heen grijpt. En, net als Koopmans, waarschuwt hij nadrukkelijk: als we niet oppassen gaat ook het vrije westen eraan!

Dankzij Tibi en Koopmans hoeven we ons niet langer voor de gek te laten houden (gesteld dat we die neiging hadden) door de kliek van politiek-correcte wetenschappers en politici die wel oog heeft voor de lange termijnrisico's van klimaatverandering, maar de ogen sluit voor het gevaar dicht bij huis. Beide boeken zijn absolute aanraders.

JOvdB

Botsende beschavingen.
Cultuur en conflict
in de 21e eeuw
Samuel Huntington

Hollands Diep, Amsterdam,
2019; 424 blz.; € 29,99.

Voor wie fundamentele dingen wil lezen over de toekomst van Europa, is deze klassieker uit 1996 een aanrader. De bekende en inmiddels overleden Harvard-professor Samuel Huntington publiceerde dit boek toen allerwegen gedacht werd dat er een relatief harmonieuze wereld zou ontstaan. Althans dat was de bewering van Francis Fukuyama over “het einde van de geschiedenis”. De westerse liberale democratie zou de uiteindelijke vorm van bestuur zijn. De wereld in de jaren negentig zag er allesbehalve vreedzaam uit. Na de aanslagen in 2001 werd het boek van Huntington razend actueel, met name over de bedreiging van de Europese c.q. westerse cultuur door de islam en opkomst van andere niet-westerse culturen, zoals China, India en Japan.

We lezen in het boek hoe het Europese christendom zich in de achtste en negende eeuw als een afzonderlijke beschaving ontwikkelde. Rond 1500 was de renaissance van de Europese cultuur goed op gang gekomen en boden sociaal pluralisme, een zich uitbreidende handel en technologische verworvenheden voldoende basis voor een nieuwe tijdperk in de mondiale politiek. Een langdurige, overweldigende en eenzijdige invloed van het Westen op alle andere beschavingen deed zich voor. Omdat het de eerste beschaving was die moderniseerde, is het Westen voorloper in de cultuur der moderniteit. Toch is het Westen vanouds door het christen-

dom gestempeld. Huntington: “De westerlingen trokken er in de zestiende eeuw op uit om de wereld te veroveren voor God, net zo goed als voor goud.” De scheiding van kerk en staat heeft volgens hem in hoge mate bijgedragen aan de ontwikkeling van het westerse vrijheidsideaal. De stelling van Huntington is dat het Westen nu absoluut dominant is en tot ver in de eenentwintigste eeuw nummer één zal blijven. Maar er zullen zich ook geleidelijke, onontkoombare en fundamentele wijzigingen voordoen in de machtsbalans tussen de beschavingen, zoals de opkomst van Aziatische beschavingen.

In het voorwoord stelt Andreas Kinneging dat er “geen zinniger, verstandiger en realistischer boek” over de grondgegevens van de wereldpolitiek van de 21e eeuw is dan dit boek van Huntington. Hij heeft scherp gezien dat de scheidslijnen waar het op aankomt in onze wereld, weinig of niets te maken hebben met landsgrenzen, of bloed of ras, maar met religie en levensbeschouwing. Er is momenteel een diep, mondiaal ressentiment tegen het Westen en de door het Westen geclaimde gedachte dat het universele waarden representeert en de morele plicht heeft alle andere beschavingen naar haar eigen niveau op te tillen. Huntington stelt dat “de gevaarlijkste botsingen in de toekomst waarschijnlijk het gevolg zullen zijn van confrontaties tussen Westerse arrogantie, islamitische intolerantie en Chinees zelfbewustzijn.”

De universaliteit van de Westerse cultuur gaat volgens Huntington op drie niveaus mank: het is een misvatting, het is moreel verwerpelijk en het is gevaarlijk. Bedreigend van binnen uit is onder meer de crisis van het gezin en het maatschappelijk middenveld; van buiten in het bijzonder een massale instroom van immigranten met een islamitische achtergrond, die niet of nauwelijks willen integreren in de westerse cultuur.

Huntington stelt in zijn slotwoord dat de wester-

se beschaving in Europa ondermijnd kan worden door het verzwakken van haar centrale component, het christendom. Niettemin is volgens hem de Europese beschaving doortrokken van christelijke begrippen, waarden en gebruiken. "De erosie van het christendom in het Westen zal in het ergste geval een bedreiging op langere termijn vormen voor de vitaliteit van de beschaving." De Westerse bemoeienis met andere beschavingen is waarschijnlijk de allergevaarlijkste bron van instabiliteit en mogelijke mondiale conflicten binnen een wereld van vele beschavingen. De islamitische en Chinese samenlevingen verschillen onderling enorm maar zij vinden elkaar in de tegenwerking van het Westen. De schrijver is van mening dat het Wes-

ten er alles aan moet doen om de unieke eigenschappen van de westerse beschaving te behouden en te vernieuwen, zoals individuele en culturele vrijheid, democratische politiek, rechtsstaat en mensenrechten. In het grote conflict tussen de beschaving en barbarij zullen de grote wereldbeschavingen moeten samenwerken. Hij concludeert in zijn laatste zin: "Zoals het ernaar uitziet, zijn in het komende tijdperk botsingen tussen beschavingen de grootste bedreiging voor de wereldvrede, maar een wereldorde die gebaseerd is op beschavingen de beste waarborg daartegen." Uiteindelijk toch een optimistisch vertrouwen in zo iets als een humane wereldorde, waarin het Westen een belangrijke inspirerende rol speelt.

**Dietrich Bonhoeffer
1906-1945. Een
biografie**
Ferdinand
Schlingensiefen

uitgeverij Kok, Utrecht, 2018;
463 blz.; € 39,99.

In een themanummer over Europa verdient de Duitse anti-nazi-theoloog Dietrich Bonhoeffer zeker een plaats. Hij reisde als vertegenwoordiger van oecumenische jongerenbeweging door heel Europa en was bezig met het nadenken over de inrichting van het naoorlogse Europa. Bonhoeffer laat duidelijk in deze biografie zien dat geloof en politiek samengaan. Er zijn situaties waarin de gehoorzaamheid van het geloof de doorslag geeft. Bonhoeffer benadrukt dat de kerk geroepen is te getuigen ten overstaan van de staat. De kerk waartoe Bonhoeffer behoort,

heet niet voor niets Belijdende Kerk, proteste- rend tegen onder meer de vervolging van de Joden en de invoering van de Ariërparagraaf. Dat protest was zowel gericht tegen de rijkskerk als de nazistaat. Bonhoeffer bepleitte een vrije, zelfstandige én tegelijk publiek werkzame kerk, een Christus in de wereld belijdende kerk.

Bonhoeffer verbond zijn visie op de overheid met een scherp protest tegen de overheid. Hij was ervan overtuigd dat Hitler uitgeschakeld moest worden omdat er anders geen vrede mogelijk was. Bonhoeffer was een van de weinige kerkelijke vertegenwoordigers die overgingen tot actief verzet tegen het nazisme. Voor hem was een christen radicaal, met een sterk besef voor maatschappelijke verantwoordelijkheid, maar tegelijk gevoed door een verborgen vroomheid.

Zo kwam hij bij de militaire Abwehr (contraspionage) onder admiraal Canaris terecht. Dat betekende dat hij een dubbelleven moest leiden. Maar dat stond voor hem niet in tegenspraak

met zijn geloof noch zag hij daarmee zijn ambt als predikant en docent in de Belijdende Kerk als beëindigd, zegt Schlingensiepen. Aan zijn stap in het verzet lag een ethische beslissing ten grondslag, aldus de biografie. Hitler moest gehinderd worden om verder met hulp van zijn talloze fanatische aanhangers misdaden te begaan en daarvoor bleef als enig middel over om hem uit te schakelen. Hitler moest door een aanslag uit de weg geruimd worden, omdat arrestatie onmogelijk geworden was. Bonhoeffers motieven waren gebaseerd op een gelovig protest tegen de nationalistische Jodenvervolging, tegen de oorlog en tegen de onmenselijkheid van de dictatuur.

Bonhoeffer houdt vast aan de gehoorzaamheidsplicht van de onderdaan aan de overheid, maar "gehoorzaamheid aan de staat vindt daar zijn grens waar het Woord op het spel staat. De strijd om de grens tussen kerk en staat moet dan op die plek uitgevochten worden." De grens wordt volgens Bonhoeffer overschreden wanneer de overheid haar goddelijke opdracht verloochent en zich het *ius in sacra* aanmatigt en joden vervolgt. Het is volgens Bonhoeffer een grote vergissing van veel christenen te menen,

dat God hen gedurende hun aardse leven aan vele andere heren naast Hem zou hebben onderworpen en dat hun leven nu eenmaal in een voortdurend conflict tussen de bevelen van deze heren en het gebod gewikkeld is. "Wij hebben slechts één Heer, waaraan wij gehoorzaamheid verschuldigd zijn; Zijn bevelen zijn duidelijk en storten ons niet in conflicten." Weliswaar heeft God de ouders en de overheid op aarde het recht en de macht gegeven om ons te bevelen. Maar alle aardse heerschappij is alleen gefundeerd in de heerschappij van God; daaraan ontleent zij haar volmacht en haar eer; daarbuiten is zij usurpatie en kan geen aanspraak op gehoorzaamheid doen gelden.

Wie deze biografie leest, is weer onder de indruk van de tomeloze inzet van een theoloog die met beide benen in deze werkelijkheid staat en laat zien dat de Bijbel alles te maken heeft met politiek. De overheid is een ordening van God, maar kan nooit in absolute zin gehoorzaamd worden. Ook is het weer opvallend hoe breed Europees Bonhoeffer dacht. Hij had een droom over een humaan en vredevol Europa, waarin een profetische rol voor de kerk was weggelegd. KvdZ

De discriminatie-mythe Frank Karsten

Stichting MeerVrijheid,
Amsterdam, 2018; 120 blz.;
€ 12,95.

Zwartkijkers Herman Vuijsje

Prometheus, Amsterdam,
2018; 184 blz.; € 21,99.

'Witte mensen moeten eens luisteren,' zo luidde een kop in de NRC boven een interview met vier allochtone vrouwen nog niet zo heel lang gele-

den. Opvallend genoeg volgde er geen publieke verontwaardiging over zoveel racisme. En sinds Philomena Essed's *Inzicht in alledaags racisme*

(1991) viel dat ook niet te verwachten. Want racisme is alleen fout wanneer het ertoe leidt dat betrokkenen gediscrimineerd en onderdrukt worden. En haar conclusie was destijds dat in Nederland zwarten meer te lijden hadden van onderdrukking dan in nota bene de VS!

Zwart is zwart en wit is wit en tussen die twee gaapt een diepe kloof. En het is nu eindelijk tijd dat we daar ook allemaal eens voor uitkomen. Dat is de boodschap van zwart-witpredikers die zeggen op te komen voor 'gekleurde' Nederlanders. En hun claims worden in brede kring schuldbewust aanvaard.

In zijn vlot leesbare *Zwartkijkers* laat socioloog Herman Vuijsje zien dat dit onderscheid tussen 'zwart' en 'wit' berust op overdrijving. Want, anders dan Essed beweerde, blijkt uit internationaal onderzoek dat Nederland tot de landen behoort waar burgers het minst te lijden hebben van racisme. Zwart-witpredikers zijn eigenlijk zwartkijkers, zo stelt Vuijsje. Want door het Nederlandse racisme op te kloppen, brengen ze het omgekeerde teweeg van wat ze beogen. Ze gaan het schrikbeeld van een gesegregeerde samenleving niet tegen, maar brengen het dichterbij.

Oprichter van de Stichting MeerVrijheid, Frank Karsten, is het daar in *De discriminatiemythe* roerend mee eens. Probleem is dat we door op deze wijze te polariseren sterk de neiging krijgen om in tegenstellingen te gaan denken. Natuurlijk moet racisme aan de kaak worden gesteld, maar het feit dat een gekleurde Nederlander niet aangenomen wordt voor een bepaalde functie is, anders dan zwart-witdenkers menen, niet noodzakelijk een kwestie van

racisme of discriminatie.

Er heerst een gedachtepolitie, niet alleen in Nederland, maar ook in Europa, die iedereen de maat neemt. Een persoon voor racist, seksist, homofob, et cetera uitmaken is een beproefde techniek waarmee militante groepen anderen intimideren en het zwijgen kunnen opleggen. Daardoor hebben ze veel meer politieke en maatschappelijke invloed dan hun geringe aantal rechtvaardigt.

Karsten en Vuijsje bieden mensen steun die zich de mond gesnoerd voelen doordat ze zelf bij het minste of geringste voor racist of homofob worden uitgemaakt. Het biedt de noodzakelijke munitie voor hen die de juist het gesprek willen aangaan over de vrijheid om onderscheid te maken waar onderscheid gerechtvaardigd is, ongeacht wat de gedachtepolitie daarvan meent te moeten vinden. Zo is Karsten stellig van mening dat de christelijke eigenaar van de agrarische groothandel in Drachten, die veroordeeld werd omdat hij een homoseksuele sollicitant passeerde voor een baan in zijn bedrijf, daartoe wel degelijk het recht zou moeten hebben. Vuijsje ontzegt op zijn beurt populistten niet het recht de islam een achterlijke cultuur te noemen. Tegelijk wijst hij erop dat zij hiermee dezelfde zonde begaan als zwart-witpredikers, omdat zij tegenstellingen creëren die er in werkelijkheid niet zijn. Dat is het enige punt in zijn boek waarvan ik me afvraag of hij gelijk heeft. Want een cultuur kan mensen wel degelijk hinderen in hun functies. Althans voor zover zij zichzelf identificeren met die cultuur. De keus om dat al dan niet te doen is aan henzelf.

JOvdB

In shock, but where is the awe?

Velen waren in shock de dagen na de Provinciale Statenverkiezingen. Een nog jonge populistische partij wist, door consequent campagne te voeren tegen een regering die zich niets lijkt aan te trekken van kritische geluiden uit de samenleving, in één klap de grootste te worden in de Senaat.

Dat laatste past in een trend die al sinds de stormachtige opkomst van Pim Fortuyn, nu bijna 20 jaar geleden, zichtbaar is geworden.

Bovendien is wat in Nederland gebeurt niet uniek in Europa. Er zijn zelfs landen waar de stem van het populisme sterker is dan hier. Kijk maar naar Polen, Hongarije en Italië. En naar Oostenrijk en Frankrijk. En niet te vergeten Engeland, natuurlijk.

Niet alleen veel kiezers, maar ook de links-liberale leiders in Europa lijken echter dermate in shock, dat ze nog niet eens vanuit de onderbuik, maar slechts vanuit een ordinaire reflex kunnen reageren. Ze roepen 'Faust' (Frans Timmermans) en 'fascisme' (Judith Sargentini) of dreigen met 'hel en verdoemenis' (Donald Tusk en Guy Verhofstadt). Ik voorspel dat met deze mengeling van dedain en angsthazerij de anti-EU-storm voor de komende verkiezingen alleen maar aan kracht zal winnen.

Beter zou het zijn nu eindelijk eens te ontwaken uit de shock en met een redelijk en geloofwaardig antwoord te komen voor de problemen die het populisme in Europa al ruim 20 jaar aankaat: arrogante leiders die slechts eigen dromen lijken na te jagen, grote groepen immigranten die moeilijk blijken in te passen binnen onze samenlevingen, en schaamte voor het verleden die ons hindert in de strijd tegen barbarij en terreur!

Een democratische rechtsstaat verkrijgt slechts legitimiteit wanneer ze er is voor al haar burgers en niet slechts voor een aantal geprivilegieerden dat geen idee heeft wat zich op straat afspeelt.

Dr. Hans van de Breevaart

Zicht

- Zicht, 45e jaargang (2019) nr. 1
- ISSN 0167-2150
- Het tijdschrift Zicht is een uitgave van de Guido de Brès-Stichting, het Wetenschappelijk Instituut voor de SGP.
- Zicht stelt zich ten doel de bevordering van een wetenschappelijk verantwoorde benutting van actuele politieke en maatschappelijke ontwikkelingen, in het licht van de bijbelse grondslagen en reformatische levensbeschouwing. Het tijdschrift is opiniërend en thematisch van karakter.

Redactie

- Dr. J.O. van de Breevaart
- A. van Dijk MSc
- H. Krooneman MA
- B. Provoost MSc
- Drs. J.A. Schippers (secretaris en eindredacteur)
- Dr. K. van der Zwaag (voorzitter)

Adviesraad

- Ing. J.J. van Burg MSc
- Mw. E. Abbey-van Doorn MA
- Mw. R.A. Hoogendoorn-Heijboer
- J.M. ten Hove MA
- Dr. ir. H. Kievit
- Drs. J.D. Veldman
- Drs. P.J. Verheij RA

Redactieadres

Wetenschappelijk Instituut
voor de SGP
Dinkel 7, 3068 HB Rotterdam
E-mail: wi@sgp.nl
Internet: wi.sgp.nl

Bestuur Guido de Brès-Stichting

- Dr. R. Bisschop
- Mr. drs. J. van den Brink
- Dr. ir. J.S. van den Brink (secretaris)
- Dr. A. Goudriaan
- Mr. A. Klaassen (voorzitter)
- Ir. L. de Kragt
- Prof. dr. ir. W. de Vries
- Mw. dr. H. Westerman-Dannenberg
- J.J. Zoeteman RA (penningmeester)

Bijdragen en auteursrechten

- Lezersbijdragen zijn van harte welkom. Graag vooraf auteursrichtlijnen en informatie over het redactiebeleid opvragen via het redactieadres.
- De auteursrechten voor de bijdragen in dit tijdschrift berusten bij de uitgever. Auteurs schrijven op persoonlijke titel.
- Aanbevolen citeerwijze: Zicht, 2019-1, p. 1

Recensies

- Boeken ter recensie zenden aan het bovengenoemde redactieadres.
- Ter recensie aangeboden boeken worden niet geretourneerd.

Vormgeving en druk

Grafisch centrum De Toren BV
te Nijkerk

Abonnementen

- De prijs voor een jaarabonnement bedraagt € 21,50 (vier nummers); studenten/SGP-j leden € 12,50. De prijs van een los nummer is € 7,00 (excl. verzendkosten).
- Guido-donateurs zijn automatisch abonnee van Zicht. De minimumdonatie bedraagt € 50,00 per jaar; studenten/SGP-j leden € 25,00. Naast het tijdschrift Zicht ontvangen donateurs alle overige publicaties van het Wetenschappelijk Instituut voor de SGP.
- Een abonnement kan elk kwartaal ingaan. Abonnementen en donateurschappen worden jaarlijks automatisch verlengd, tenzij voor 1 december een schriftelijk bericht van opzegging bij de administratie is ontvangen.

Advertenties

Advertentietarieven zijn op aanvraag beschikbaar.
E-mail: wi@sgp.nl

Abonnementenadministratie

- Wetenschappelijk Instituut voor de SGP
t.a.v. mw. J. van der Elst-de Weerd
Dinkel 7
3068 HB Rotterdam
telefoon 010-7200785
E-mail: wi@sgp.nl
- IBAN: NL04 RABO 0310 5325 82
t.a.v. Guido de Brès-Stichting
te Rotterdam

Guido de Brès-Stichting
Wetenschappelijk Instituut SGP

DUIDELIJK

Van der Spek

Financiële Diensten

Gratis Intake gesprek

**Gratis aankoop-
begeleiding**

**Scherpe rente bij
Nederlandse en
Duitse banken**

Herenweg 42 * Postbus 54 * 2750 AB * Moerkapelle
tel: 079-5931241
e-mail: info@spekadvies.nl * www.spekadvies.nl

Rond globalisering in het algemeen en migratie in het bijzonder bestaat een gevoel van onmacht. Die onmacht zoekt een uitweg en kan zich heel gemakkelijk tegen de vrijheid gaan keren vanuit de roep om veiligheid. Er staat dus heel veel op het spel in Europa.

Paul Scheffer

Zie het artikel op **pagina 62**

Guido de Brès-Stichting
Wetenschappelijk Instituut SGP